

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Державний заклад

„Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”

**СТРУКТУРНО-ЛОГІЧНІ СХЕМИ. ТАБЛИЦІ.
ОПОРНІ КОНСПЕКТИ. ЕСЕ. НАВЧАЛЬНІ ПРЕЗЕНТАЦІЇ**

РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО СКЛАДАННЯ

Старобільськ – 2015

УДК 378:37.091.33(075)

ББК 74.58Я73

Структурно-логічні схеми. Таблиці. Опорні конспекти. Есе. Навчальні презентації: рекомендації до складання : метод. посіб. для студ. / уклад. : Л. Л. Бутенко, О. Г. Ігнатович, В. М. Шwirка. – Старобільськ, 2015. – 112 с.

Методичний посібник містить загальну характеристику основних форм та методів візуалізації навчальної інформації, вимоги до складання структурно-логічних схем, таблиць, опорних конспектів, навчальних есе та навчальних презентацій.

Посібник призначено для студентів педагогічних спеціальностей усіх форм навчання в університеті.

Укладачі: **Л. Л. Бутенко**, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки,
О. Г. Ігнатович, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки,
В. М. Шwirка, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки.

Рецензенти: **О. Л. Караман**, доктор педагогічних наук, професор;
Н. І. Черв'якова, кандидат педагогічних наук, доцент.

УДК 378:37.091.33(075)

ББК 74.58Я73

*Рекомендовано до друку навчально-методичною радою
Державного закладу „Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка”
(протокол № 10 від 25 червня 2015 р.).*

© Людмила Леонідівна Бутенко
© Ольга Геннадіївна Ігнатович
© Вікторія Миколаївна Шwirка

ЗМІСТ

Передмова	6
Структурно-логічні схеми	9
Основні вимоги до складання схем	12
Критерії оцінювання	12
Алгоритм складання структурно-логічних схем	13
Типи структурно-логічних схем	
<i>Логічні ланцюги (послідовність процесів)</i>	14
<i>Логічні ланцюги із встановленням зворотних зв'язків</i>	14
<i>Циклічна схема</i>	16
<i>Схема „Частина – ціле”</i>	17
<i>Радіальна схема</i>	18
<i>Кластер</i>	20
<i>Діаграма Венна</i>	21
<i>Схема „Піраміда”</i>	23
<i>Класифікація</i>	24
<i>Ієрархічна структура („Дерево”)</i>	25
<i>Фішбоун (причинно-наслідкова діаграма Ісікави)</i>	27
<i>Складноструктуровані схеми</i>	28
<i>Схема „Стрічка часу”</i>	30
Засоби зв'язку елементів у структурно-логічних схемах	31
Використання інформаційно-комунікативних технологій для підготовки схем	32
Шаблони графічних об'єктів	33
Рекомендована література	37
Інтелект-карти (ментальні карти)	38
Основні принципи створення карт знань	41
Майндмепінг-софт	41
Алгоритм складання інтелект-карт (ментальних карт)	42
Критерії оцінювання інтелект-карт	46
Типові помилки при складанні інтелект-карт	46
Приклади інтелект-карт	47
Рекомендована література	49

Таблиці	50
Типи таблиць	
„Об’єкт – властивості” (описова таблиця)	52
„Об’єкт – об’єкт”	53
„Об’єкт – об’єкт – кілька”	54
„Об’єкти – властивості – об’єкти”	55
„Т-схема”	55
Синхроністична таблиця	56
Діахронійна таблиця	57
Порівняльна таблиця	57
Зведена таблиця	60
Основні вимоги до складання таблиці	60
Алгоритм складання таблиці	60
Критерії оцінювання таблиці	61
Рекомендована література	61
Опорні конспекти	62
Принципи складання опорних конспектів	63
Типи опорних конспектів	64
Елементи опорного конспекту	64
Засоби вираження інформації в опорних конспектах	65
Основні вимоги до складання конспекту	67
Алгоритм створення опорного конспекту	68
Критерії оцінювання опорного конспекту	70
Приклади опорних конспектів	71
Інфографіка	77
Приклади інфографіки	78
Рекомендована література	81
Есе (навчальне, академічне)	82
Основні ознаки навчального есе	84
Тематика есе	85
Типи навчального (академічного) есе	87
Структура академічного есе	88
Алгоритм роботи над академічним, навчальним есе	91
Основні вимоги до есе	94
Критерії оцінювання	95
Типові помилки в підготовці навчального есе ...	95
Рекомендована література	96

Навчальна презентація	97
Структура навчальної презентації	100
Загальні вимоги до навчальних презентацій	100
Вимоги до змісту навчальної презентації	101
Дизайн навчальних презентацій	102
<i>Фон навчальної презентації</i>	<i>104</i>
<i>Загальні правила використання шрифтів</i>	<i>104</i>
<i>Особливості використання кольорів у</i>	<i>105</i>
<i>презентаціях</i>	<i>107</i>
<i>Використання графічних об'єктів та</i>	<i>107</i>
<i>ілюстрацій</i>	<i>108</i>
Алгоритм роботи над навчальною презентацією	108
Критерії оцінювання навчальних презентацій	109
Типові помилки в підготовці навчальних	110
презентацій	110
Рекомендована література	110

ПЕРЕДМОВА

Був час, коли вважали за можливе повідомляти освіту. Навіть знання у власному значенні слова повідомляти неможливо. Можна їх людині запропонувати, підказати. Але опанувати їх вона повинна шляхом власної діяльності.

Фрідріх Адольф Вільгельм Дістервег

В умовах інформаційної перенасиченості майбутнім фахівцям усе складніше освоїти великі масиви знань. Зорові образи допомагають студентів на всіх етапах розумової діяльності. Причому ефективність навчання знаходиться в прямій залежності від якості репрезентації великих масивів інформації в компактні візуальні об'єкти, від умінь та навичок узагальнювати навчальний матеріал, здійснювати перехід від лінійного мислення до структурного, системного.

Свого часу видатний чеський педагог Я. А. Коменський відзначав, що „все, що тільки можна представляти для сприйняття почуттями, а саме: видиме для сприйняття зором, те, що можна почути – слухом, доступне дотику – шляхом дотику. Якщо які-небудь предмети відразу можна сприйняти кількома почуттями, нехай вони відразу охоплюються кількома почуттями”¹.

За результатами психологічних досліджень встановлено, що 83% інформації людина сприймає зором, 12% – слухом, 5% – іншими рецепторами. Дослідження пам'яті свідчать, що людина запам'ятовує 20% від почутого, 30% – від побаченого, 70% – від одночасно побаченого й почутого, 80% – від побаченого, почутого й обговореного, 90% – від побаченого, почутого, обговореного й активно виконаного.

Засновник „візуального мислення” Р. Арнхейм підкреслював: „Мені представляється важливим відійти від традиційного погляду, згідно з яким картини дають нам лише сирий матеріал, а мислення починається тільки після того, як інформація вже отримана, подібно

¹ Коменский Я. А. Великая дидактика / Я. А. Коменский. – М., 1969. – С. 106.

до того, як повинно чекати травлення, поки щось не з'їдене. Навпаки, мислення здійснюється за допомогою структурних характеристик, убудованих в образ, і тому образ має бути сформований і організований розумно, щоб найбільш важливі його властивості були видимі”¹.

Візуалізація навчального матеріалу нерозривно пов'язана з його ущільненням, згущенням (Б. Айсмонтас, С. Клепко, А. Остапенко та ін.). Ущільнення знань – за визначенням С. Клепко, – це процес реконструкції повного фрагмента знання, засвоєння якого в реконструйованому вигляді потребує менше часу, тим не менш породжуючи еквівалентні загальнонавчальні й технологічні вміння².

Досвід науковців та педагогів-практиків переконливо доводить дієвість та значущість різних форм „згортання навчальної інформації”. Це насамперед теорія укрупнення дидактичних одиниць П. Ерднієва, теорія змістовного узагальнення В. Давидова, „опорні сигнали” В. Шаталова та ін.

У зв'язку із нагальною необхідністю навчання майбутніх учителів різних форм і методів візуалізації, систематизації навчального матеріалу актуальним постає твердження О. Зінов'єва про те, що мудрість – це спрощення думки, не деяка примітивізація її, а доведення результатів до такого стану, коли ці думки можна сміливо повідомляти іншим, навіть тим, які стоять на більш низькому рівні розвитку. Це та сама простота, коли результати складного дослідження виражаються чітко й зрозуміло. Така простота приходиться на зміну надлишковому інтелектуалізму³.

Процес візуалізації матеріалу, а також розкодування його людиною завжди породжує проблемну ситуацію, вирішення якої пов'язане з аналізом, синтезом, узагальненням, розгортанням і згортанням інформації, тобто з операціями активної розумової діяльності.

¹ Арнхейм Р. Визуальное мышление / Р. Арнхейм // Хрестоматия по общей психологии / под ред. Гиппенрайтер Ю. Б., Петухова В. В. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1981. – С. 97.

² Клепко С. Ф. Интегративна освіта і поліморфізм знання / С. Ф. Клепко. – К. – Полтава – Х. : ПОПОПП, 1998. – С. 228.

³ *Цит. за* : Остапенко А. А. Техника графического уплотнения учебной информации / А. А. Остапенко, А. А. Касатиков, С. П. Грушевский // Шк. технологии. – 2004. – № 6. – С. 90.

Це дозволяє сконцентрувати увагу на найбільш суттєвих у цій ситуації аспектах повідомлення, глибше його зрозуміти й засвоїти.

Різні способи візуалізації створюють особливу наочність завдяки розташуванню елементів змісту в нелінійному вигляді та виокремленню логічних та причинно-наслідкових зв'язків між ними. Така наочність спирається на структуру та асоціативні зв'язки, характерні для довгочасної пам'яті людини.

Використання різних форм візуалізації навчального матеріалу є важливим засобом навчання, сприяє актуалізації системних характеристик навчального знання, успішному набуттю вмінь та навичок на всіх рівнях пізнавальної діяльності: репродуктивному, пошуково-виконавчому та творчому.

Завдяки сукупності розумових операцій (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, класифікація та ін.) структурований навчальний матеріал приводиться в певну систему за допомогою знаків-сигналів (символічних, графічних, візерункових, словесних), що дозволяє створити зорову опору ваємозв'язків його структурних елементів.

За даними психологів нова інформація засвоюється та запам'ятовується краще тоді, коли знання та вміння „закарбовуються” у системі візуально-просторової пам'яті¹, відповідно представлення навчального матеріалу у структурованому вигляді дозволяє швидше та якісніше засвоювати нові системи понять, способи дій.

У процесі візуалізації навчального матеріалу використовуються різні форми та методи – від традиційних діаграм, графіків, таблиць, структурно-логічних схем до інтелект-карт (*mind map*), стратегічних карт (*roadmaps*), казуальних ланцюгів (*causal chains*), інфографіки, навчальних презентацій та ін.

Рекомендації зі складання структурно-логічних схем, таблиць, опорних конспектів, підготовки академічних есе та навчальних презентацій містять загальну характеристику того чи того виду візуалізації навчального матеріалу, загальні вимоги та опис алгоритмів підготовки, типологію структурно-логічних схем, таблиць, приклади та рекомендовану літературу.

¹ Блейк С. Использование достижений нейропсихологии в педагогике США / С. Блейк, С. Пейп, М. А. Чошанов // Педагогика. – 2004. – № 5. – С. 89.

СТРУКТУРНО-ЛОГІЧНІ СХЕМИ

Структурно-логічні схеми – це спосіб наочного представлення інформації в структурованому, систематизованому, закодованому за допомогою знаків-сигналів (символічних, графічних, візерункових, словесних) вигляді.

Схема як графічне зображення в загальних рисах відображає певну систему, розкриває взаємодію її елементів, визначає особливості зв'язків між елементами системи.

Зручність схем у процесі опрацювання навчального матеріалу зумовлена тим, що вони в лаконічному, певним чином спрощеному вигляді дозволяють репрезентувати основну думку, ідею за допомогою умовних елементів. У складанні схеми важливого значення набуває вибір графічного елемента, способу композиційного об'єднання блоків схеми, засобів зв'язку між елементами (стрілочки, лінії різного типу та розміру), засобів акцентування змістовних позицій (колір, розмір шрифту, тип кеглю, штрихування та ін.).

*Ціле сприймається раніше частин.
Ян Амос Коменський*

Складання схем сприяє **формуванню вмій та навичок**:

- установлення причинно-наслідкових зв'язків;
- установлення асоціативних, логічних зв'язків між окремими елементами тексту;
- унаочнення цілісної структури питання, що розглядається;
- упорядкування, організації, структуризації процесу пізнання, роботи з текстом;
- креативного вирішення проблем, візуалізації інформації;
- використання загальнонаукових методів пізнання (аналіз, синтез, порівняння, ідеалізація, абстрагування тощо) та ін.

Складання схеми включає і аналіз відповідного навчального матеріалу, установлення зв'язків між його елементами, і синтезування цих елементів в одне ціле. Основні елементи тексту (терміни, поняття, визначення, висновки тощо) необхідно розташувати у вигляді ізольованих ділянок поля на аркуші паперу та стрілками вказати, у якому зв'язку між собою вони знаходяться.

Принципове значення для складання структурно-логічних схем має визначення **специфіки досліджуваного об'єкта: явище чи процес**. Схематичне представлення того чи того явища передбачає визначення номенклатури його складників (елементів), зв'язків між ними. Схематичне представлення того чи того процесу пов'язано із необхідністю визначення його елементів, виду зв'язків між ними, установлення послідовності розгортання динамічних зв'язків між елементами процесу, з'ясування прямих та зворотних зв'язків між компонентами досліджуваного процесу.

Дещо з теорії

Різновид схематичної наочності – структурно-логічна схема – народжується в поєднанні знаків-сигналів із короткими записами, що допомагають прочитати схему або несуть додаткову інформацію про текст, структура якого або інші зв'язки й залежності загалом чи частково подані на схемі („структура” – взаємні відношення елементів, що становлять цілість; взаєморозміщення та взаємозв'язок частин цілого, будова¹. Додане до словосполучення „структурна схема” визначення „логічна”² підкреслює: *по-перше*, важливу умову перебігу технологічного процесу під час створення структурно-логічних схем (правильність, послідовність, обґрунтованість, відбирання головного, найбільш значущого), використання яких є засобом фіксації логічної структури навчального матеріалу для сприйняття його зором; *по-друге*, використання структурно-логічних схем має сприяти збереженню логіки аналізу тексту, тому що на схемі за допомогою знаків-символів фіксуються визначальні віхи, розташування яких у логічній послідовності за умови наявності вагомих аргументів відбиває процес аналітичної діяльності загалом; *по-третє*, оригінальні структурно-логічні схеми концептуального змісту можуть

¹ Великий тлумачний словник української мови / уклад. О. Єрошенко. – Д. : ГлоріяТрейд, 2012. – С. 626.

² Там само. – С. 332.

служувати структурним опорним конспектом певного розділу, теми, оскільки становлять систему інформаційних блоків, розташованих у логічній послідовності.

Зорове сприйняття структурно-логічних схем набагато ефективніше за рахунок чіткої структури смислового змісту теми, який подається з урахуванням законів логіки: аналізу, синтезу, порівняння, судження.

Основні переваги структурно-логічних схем полягають у тому, що вони:

- створюють цілісну картину матеріалу, що вивчається, за допомогою наочно-образної систематизації матеріалу, заснованої на асоціативних і логічних зв'язках понять, суджень, висновків;
- забезпечують концентрацію уваги за рахунок структурованості смислових відрізків, на яких базуються поняття, судження, висновки,
- за рахунок активізації різних видів мислення забезпечують осмислене засвоєння необхідного змісту матеріалу;
- демонструють зміст теми при оптимальному смислового й інформаційному навантаженні: інформація представлена в зручному для сприйняття вигляді, логіка подачі інформації не дає двозначної інтерпретації;
- допомагають відновлювати цілісну картину із смислових фрагментів;
- ураховують образ мислення сучасної людини, яка надає перевагу нетекстовій, наочно-образній інформації, і сприяють формуванню культури наукового пізнання, основою якої є вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки;
- сприяють розвитку критичного мислення, формуванню навичок аналізу та синтезу, класифікації та узагальнення.

Відзначимо й певні недоліки структурно-логічних форм представлення навчальної інформації. По-перше, будь-яка схематизація сприяє деякому спрощенню розуміння чого-небудь. По-друге, окремі елементи навчального матеріалу дуже важко „піддаються” структуризації. По-третє, різні об'єкти (явища та процеси) вимагають використання різних типів структурно-логічних схем і, відповідно, достатнього рівня вмінь та навичок схематизації, візуалізації різних досліджуваних об'єктів.

За функційним призначенням виділяють такі схеми: *сутнісні*, які відображають складники понять, явищ, процесів і т.п.; *логічні*, що дозволяють установлювати логічну послідовність між частинами; *образні*, що покращують сприйняття тієї чи тієї інформації.

Основні вимоги до складання схеми

- Схема має бути досить простою, лаконічною й розміщуватися на одній сторінці.
- Елементи схеми (поняття, інформаційні блоки) повинні розміщуватися так, щоб була зрозуміла їхня ієрархія (наприклад, родові й видові поняття, загальні й конкретні – у центрі, на периферії – допоміжні).
- Між елементами схеми мають бути встановлені логічні зв'язки.
- Тип зв'язку між елементами схеми має відповідати типу структурно-логічної схеми.
- Схема має бути наочною, для чого можна використовувати символи, графічний матеріал, кольорові відтінки, таблиці тощо.
- Якщо в схемі використовуються кольори, то їх не повинно бути забагато (2 – 3), зайва розмаїтість дратує зір, а тому погіршує цілісне сприйняття схеми.
- Структурно-логічна схема має легко сприйматися, мати інформаційно-сміслову, образну, емоційну навантаженість.

Критерії оцінювання:

- самостійність виконання завдання;
- адекватність вибору типу структурно-логічної схеми;
- зображення на схемі всіх основних питань та понять теми;
- правильність виявлення логічних зв'язків між елементами схеми;
- акуратність оформлення.

Алгоритм складання схеми

1. Сформулювати мету складання структурно-логічної схеми.
2. Визначити специфіку досліджуваного об'єкта – явище чи процес.
3. Прочитати відповідний розділ, підрозділ підручника або кількох навчальних джерел.
4. Проаналізувати текст, виділити головні та другорядні поняття, основні ідеї та смислові блоки. Виписати основні поняття й категорії.
5. Повторно переглянути текст з метою виявлення зв'язків між поняттями й категоріями, інформаційними блоками.
6. Виділити найбільш загальні поняття й категорії.
7. Сформулювати заголовок схеми.
8. Вибрати тип структурно-логічної схеми з урахуванням специфіки змісту та вимог форматування тексту.
9. Вибрати тип графічних елементів (коло, овал, прямокутник і т.п.), засоби зв'язку між елементами (тип ліній та стрілочок), засоби акцентування змісту (колір, шрифт і т.п.).
10. Побудувати загальний проект схеми на папері, оцінити ступень його адекватності за всіма вимогами щодо складання структурно-логічної схеми.
11. Побудувати схему з урахуванням виділених взаємозв'язків за допомогою інструментів Word.
12. Заключний перегляд тексту з метою зіставлення його з побудованою схемою.
13. Перевірки адекватності вибору типу схеми, типу зв'язку між елементами схеми. Остаточне уточнення схеми. Доповнення (за необхідністю).

Смисловий блок схеми складатиметься із головної думки, аргументів та ілюстрацій на її підтвердження. Отже, спочатку потрібно провести „сортування” навчального матеріалу (структурування його). Ця робота полягатиме у вилученні головної думки, знаходженні аргументів та яскравих ілюстрацій у межах кожної смислової частини тексту.

Аби змоделювати схему, потрібно дібрати знаки-сигнали відповідно до задуму, розмістити їх на папері за логікою руху міркувань, надати зображенню естетичної форми. Знаки-сигнали у вигляді геометричних фігур є найуживанішими й розташовуються по-різному, залежно від їхньої конкретної функційної ролі.

ТИПИ СТРУКТУРНО-ЛОГІЧНИХ СХЕМ

ЛОГІЧНІ ЛАНЦЮГИ (послідовність процесів) – схеми, що вказують пряму залежність кожного наступного поняття від попереднього.

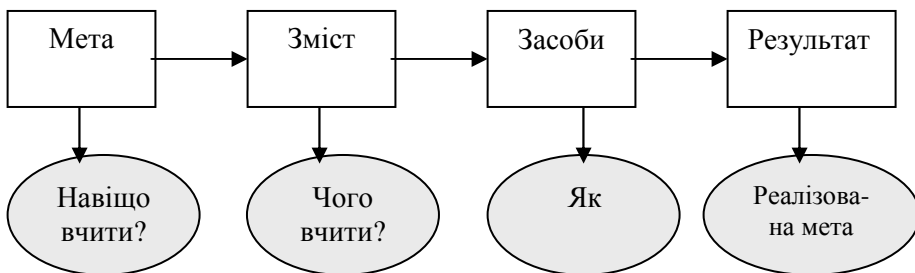

Рис. 1. Проектування педагогічної діяльності

Рис. 2. Організація мозкового штурму

ЛОГІЧНІ ЛАНЦЮГИ із установленням зворотних зв'язків – схема, що відображає наявність прямих та зворотних зв'язків між елементами досліджуваного процесу.

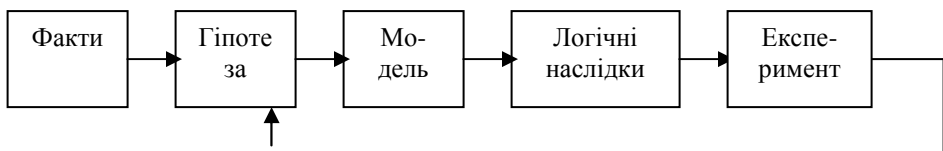

Рис. 3. Модель наукового дослідження

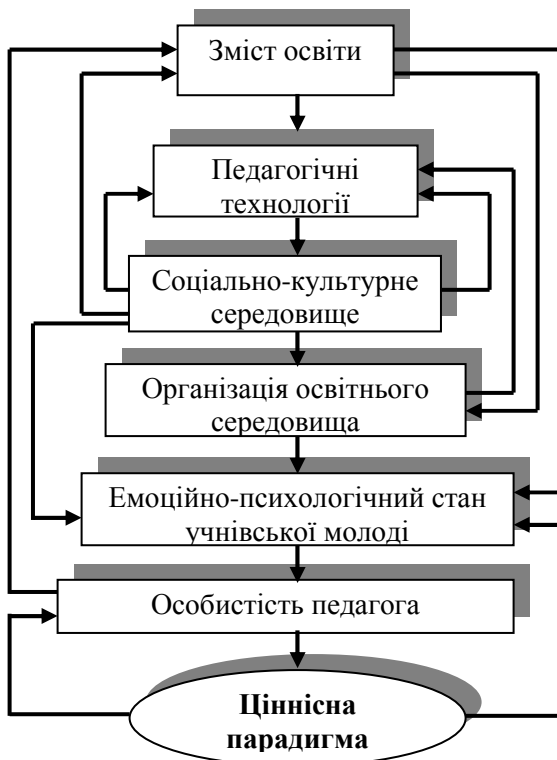

Рис. 4. Взаємовплив аксіологічних чинників освіти

ЦИКЛІЧНА СХЕМА – схема, що представляє алгоритм, у якому виявлено смислові аналогії, що повторюються за певним логічним ланцюжком у причинно-наслідковому зв'язку (Рис 5, Рис. 6).

Рис. 5. Уніфікована модель навчання

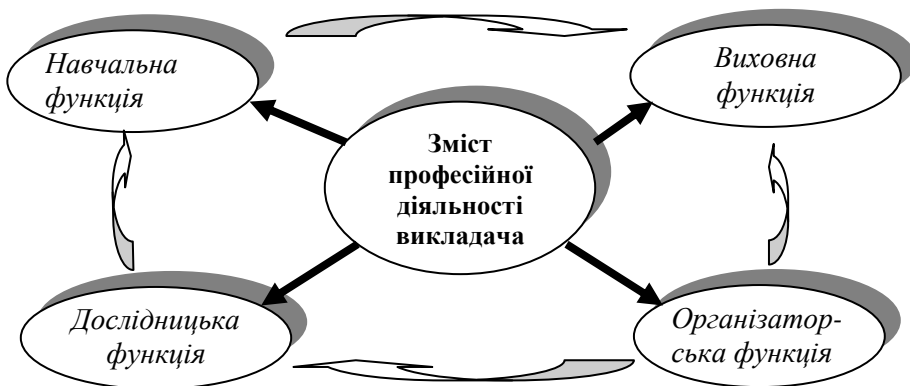

Рис. 6. Основні функції, що визначають зміст професійної діяльності викладача

СХЕМА „ЧАСТИНА – ЦІЛЕ” – схема, що дозволяє унаочнити складники певного об’єкта, явища.

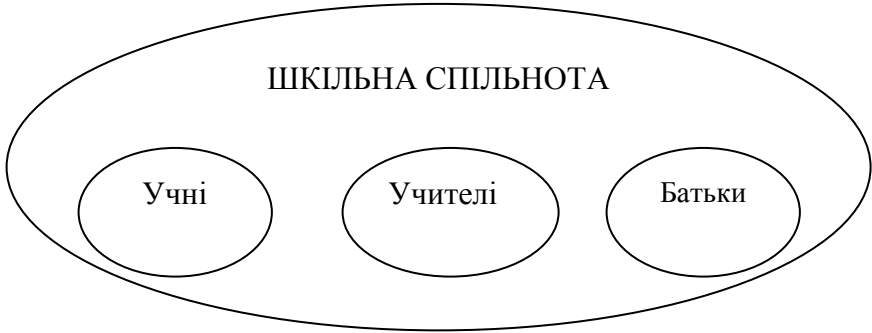

Рис. 7. Основні компоненти шкільної спільноти

Рис. 8. Складники критичного мислення.

РАДІАЛЬНА СХЕМА (схема за типом „Ромашка”) – схема, що дозволяє представити структурні компоненти того чи того явища, процесу (Рис. 9), логічні зв’язки між різними елементами (Рис. 10 – 12).

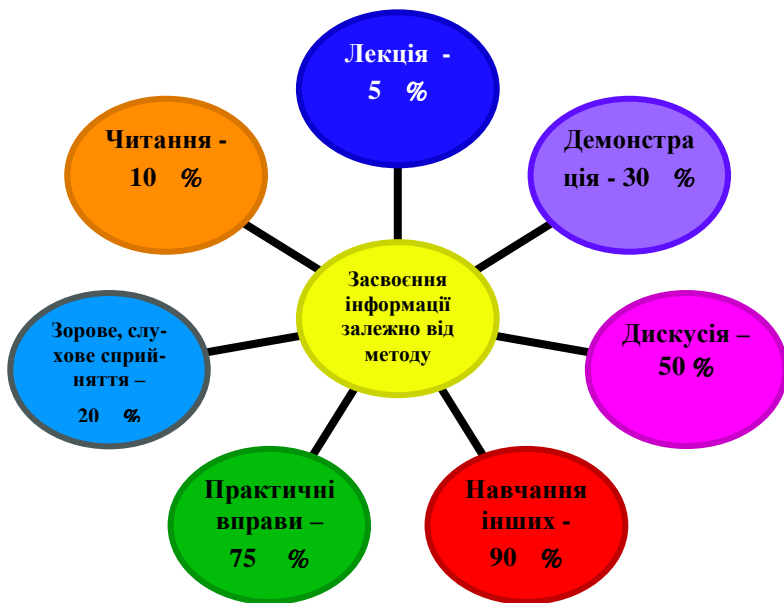

Рис. 9. Залежність якості засвоєної інформації від форм роботи

Рис. 10. Структура навчальної мотивації

Принципово значення набуває використання в схемі відповідних засобів зв'язку, насамперед стрілок. На Рис. 11 представлено відношення цілого до його рівноправних смислових частин.

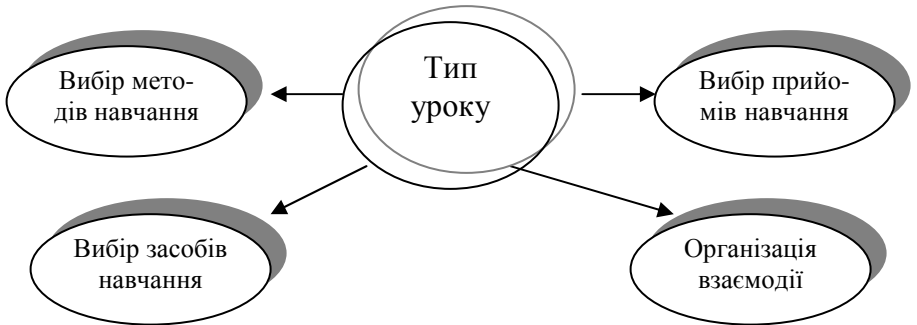

Рис. 11. Вплив типу уроку на вибір дидактичного оснащення

Інший тип стрілки як засобу зв'язку в схемі демонструє одночасність протікання процесів по відношенню до цілого (Рис. 10).

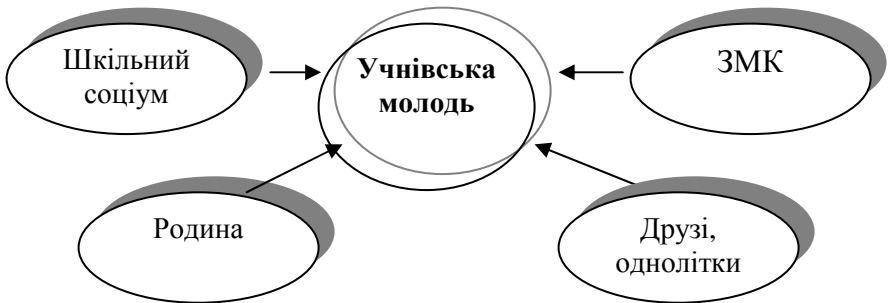

Рис. 12. Чинники мікро- та мезосередовища, що впливають на учнівську молодь

Для складання схем за типом „Радіальна схема” доцільно використовувати інструмент „Організаційна діаграма” зі стандартної програми Word (див. Рис. 9).

КЛАСТЕР – (від англ. *Cluster* – гроно, купа, а також скупчення, концентрація) – це спосіб графічної організації матеріалу, що дозволяє унаочнити ті мисленнєві процеси, що відбуваються при зануренні в ту чи ту тему.

Алгоритм створення кластеру:

1. Посередині чистого аркуша написати ключове слово або речення, що є „серцем” ідеї, теми.

2. Навкруги „накидати” слова або речення, що відображають ідеї, факти, образи, які характерні для досліджуваної теми (модель „планета та її супутники”).

3. Елементи кластеру поєднують прямим лініями з ключовим поняттям. У кожного із „супутників” своєю чергою також з’являються „супутники”, установлюються нові логічні зв’язки.

Як результат отримується структура, яка графічно відображає міркування, визначає інформаційне поле досліджуваної теми.

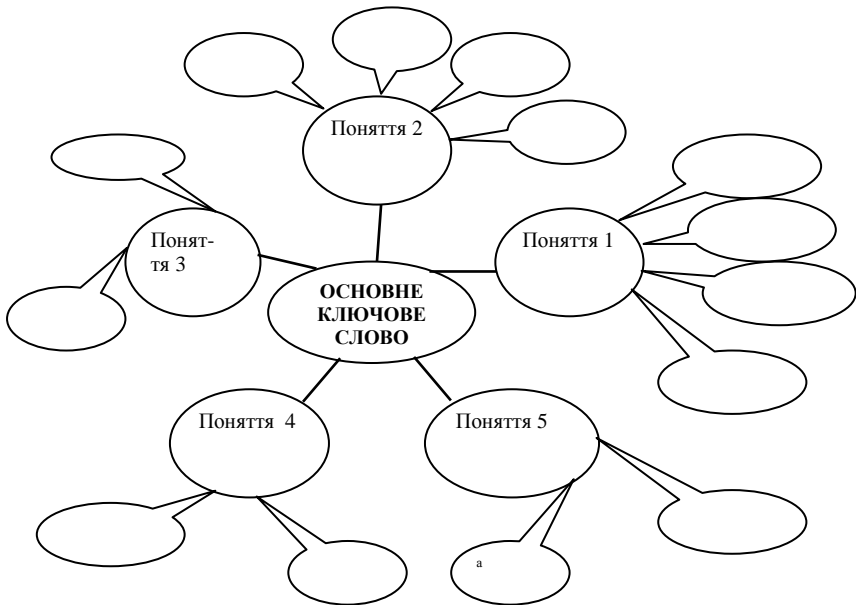

Рис. 13. Приклад формування кластеру основних понять

ДІАГРАМА ВЕННА (англ. *Venn diagram*) – схема, що дозволяє показати можливі логічні відношення для певного набору множин. У діаграмі Венна для ілюстрування подібностей, відмінностей і зв'язків між поняттями, ідеями, категоріями та групами використовуються кола (овали), які перекриваються. Перекриті частини представляють подібності між групами, а частини, що не перекриваються, – відмінності.

Діаграма Венна-Ейлера показує співвідношення між значеннями набору даних – у вигляді кіл, накладених одне на одного (два або більше кіл) (Рис. 14). Область, у якій перетинаються кола, показує спільне між ними.

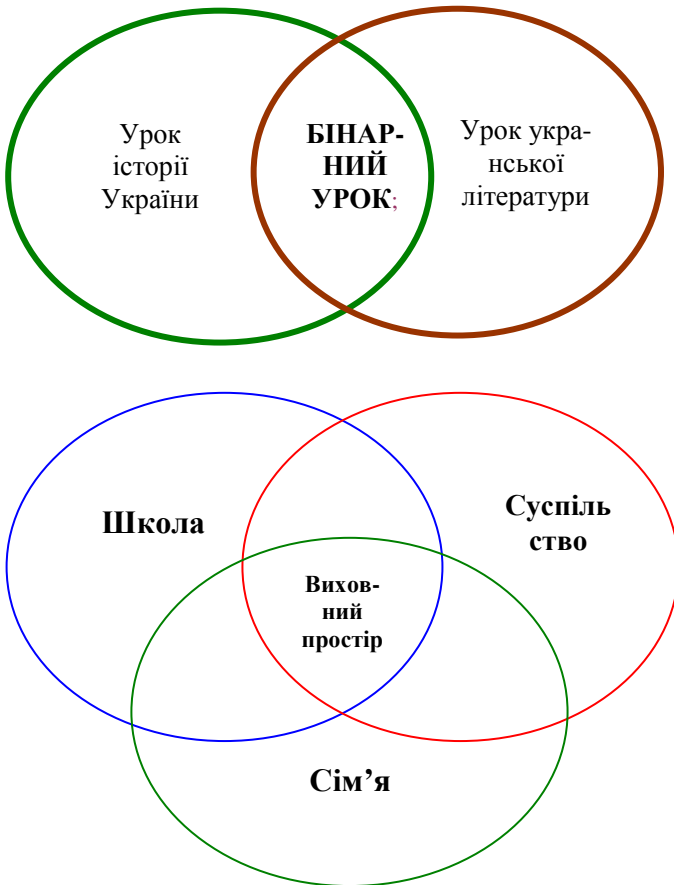
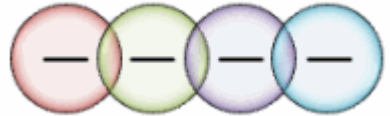

Рис. 14. Приклади діаграми Венна

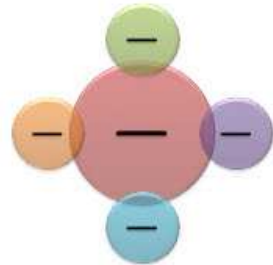
Щоб показати перекриття зв'язків і підкреслити зростання або градацію, використовують схему „Нормована діаграма Венна”.

Щоб показати перекриття зв'язків у послідовності, використовують схему „Лінійна діаграма Венна”.

Для представлення перекриття зв'язків і зв'язку із центральною ідеєю вибирають схему „Радіальна діаграма Венна”.

Для створення схеми за типом „Діаграма Венна” порівняйте два або більше об'єкти. Визначте спільні та відмінні ознаки цих об'єктів. Заповніть діаграму Венна.

Для складання схем за типом „Діаграма Венна” доцільно використовувати інструмент „Організаційна діаграма” зі стандартної програми Word або спеціальні програмні засоби, наприклад, <https://support.office.com/uk-ua/article/Створення-діаграми-Венна-7b252a3c-b4b8-4f42-8611-5147859f39?ui=uk-UA&rs=uk-UA&ad=UA>.

СХЕМА „ПІРАМІДА” – схема, що відображає ієрархічне представлення ідей, позицій. Для складання схем за типом „Піраміда” доцільно використовувати інструмент „Організаційна діаграма” зі стандартної програми Word (див. Рис. 15).

Рис. 15. Ієрархічна піраміда потреб за А. Маслоу

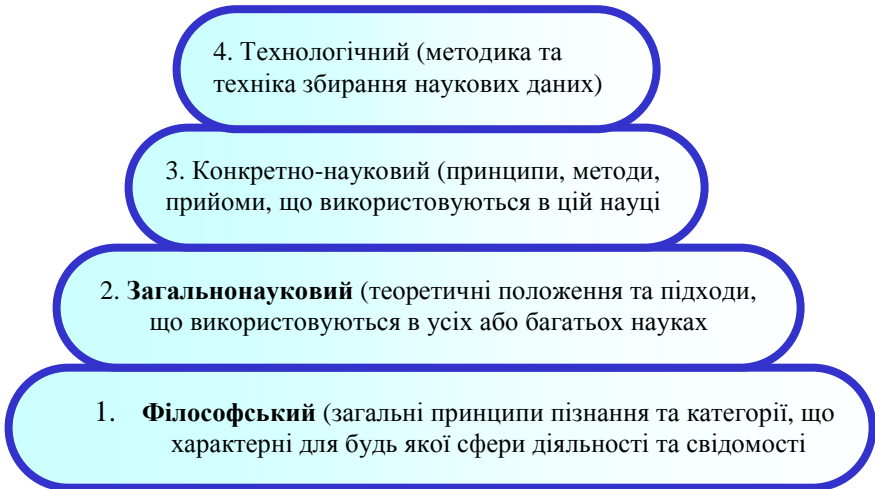

Рис. 16. Рівні наукової методології (Е. Юдін)

КЛАСИФІКАЦІЯ (вертикальна, горизонтальна, кругова та інші) – схема, у якій особлива роль надається основному поняттю, що об’єднує всі інші за певним принципом.

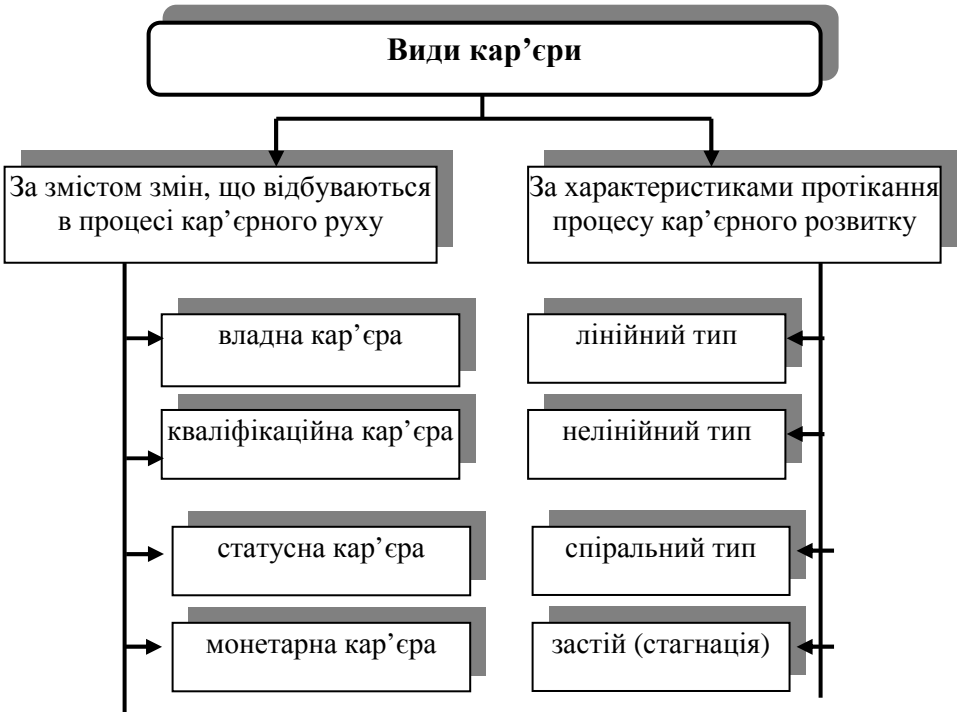
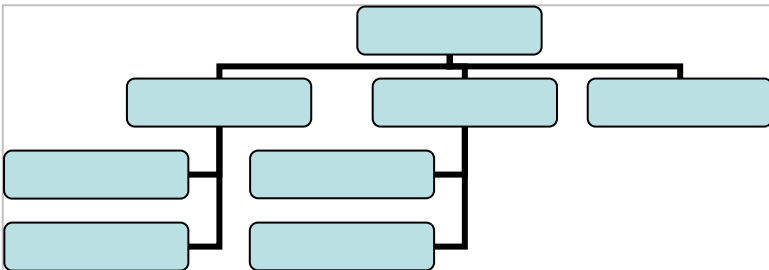

Рис. 17. Види кар'єрного розвитку фахівців

Для складання схем за типом „Класифікація” доцільно використовувати інструмент „Організаційна діаграма” зі стандартної програми Word.

ІЄРАРХІЧНА СТРУКТУРА („ДЕРЕВО’) – одна з найбільш часто використовуваних схем, у якій зазначено основне поняття, залежні від нього, потім залежність інших понять від залежних і т. д. (Рис. 18). Правила класифікації визначають, частиною або різновидом чого є цей об’єкт. Ступені більш високого порядку розбиваються на ступені більш низького порядку.

Схеми з ієрархічною структурою також використовують для створення „Дерева цілей” у менеджменті, управлінській та організаційній діяльності.

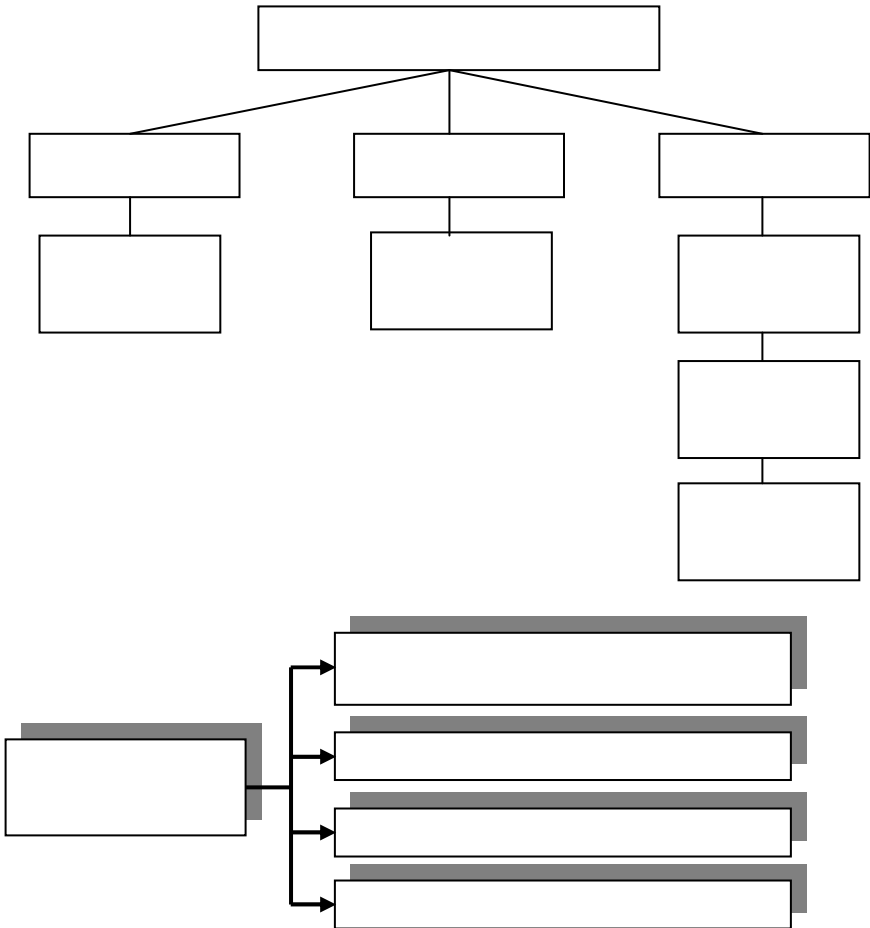

Рис. 18. Приклади схем „Ієрархія”

Схема „Дерево” може вибудовуватися й знизу догори (Рис. 19). „Коріння” – це проблема, що розглядається. На стовбурі є основні та допоміжні гілочки. На основних відзначаються причини виникнення досліджуваної проблеми, на допоміжних – розташовуються факти, що підтверджують наявність сформульованих причин. Записи повинні бути короткими, становити ключові слова або фрази, що відбивають суть, факти. Висновок з досліджуваного питання можна представити на стовбурі „логічного дерева”.

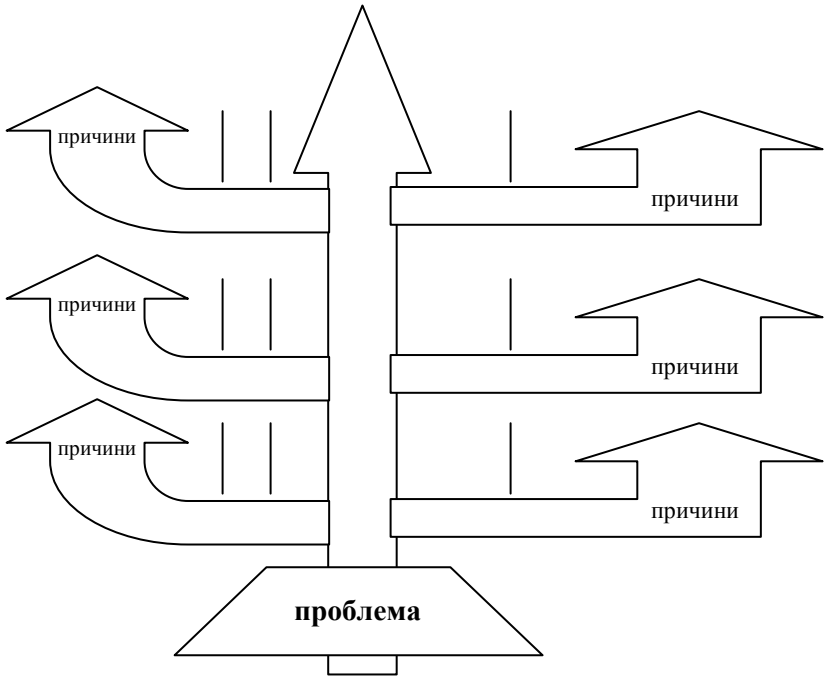

Рис. 19. Варіант схеми „Дерево”

ФІШБОУН (ПРИЧИННО-НАСЛІДКОВА ДІАГРАМА ІСІКАВИ) – графічний спосіб дослідження та визначення найбільш суттєвих причинно-наслідкових взаємозв’язків між чинниками (факторами) та наслідками в досліджуваній ситуації чи проблемі. Запропонована професором Токійського університету Каору Ісікава (Ishikawa Kaoru).

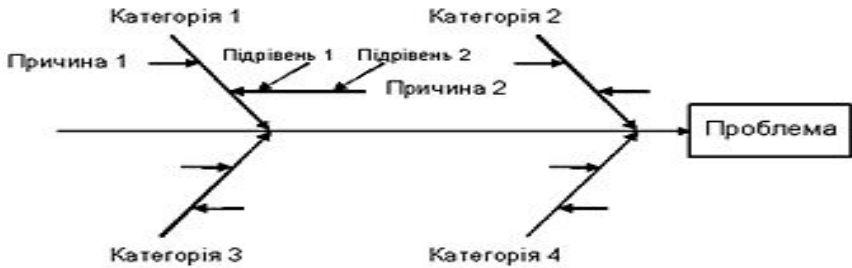

Рис. 20. Діаграма Ісікави (Риб’яча кістка)

У голові „скелету” позначається проблема, на верхніх кістках – причини, на нижніх – факти, чинники.

Робота з діаграмою Ісікави проводиться в кілька етапів:

- виявлення та збирання всіх чинників та причин, що будь-яким чином впливають на досліджуваний результат;
- групування чинників за смисловим та причинно-наслідковими блоками;
- ранжування цих чинників усередині кожного блоку;
- аналіз отриманої картини;
- „відкидання” чинників, на які ми не можемо впливати;
- ігнорування малозначущих і непринципових чинників

Загальний вигляд шаблону діаграми Ісікави представлено на Рис. 21.

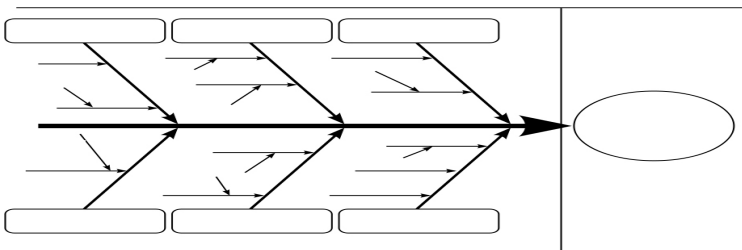

Рис. 21. Шаблон схеми Фішбоун (діаграми Ісікави)

СКЛАДНОСТРУКТУРОВАНІ СХЕМИ

Типовий варіант структурно-логічної схеми, що відображає такі елементи, як причини, подія та наслідки (Рис. 22.)

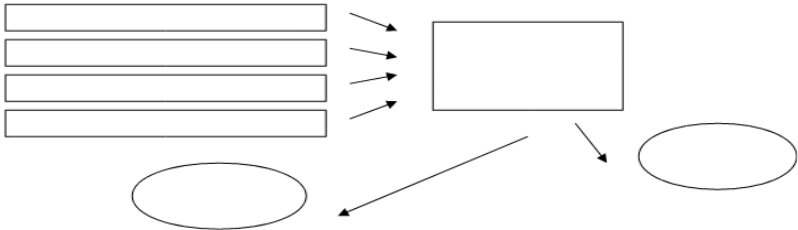

Рис. 22. Структурно-логічна схема, що відображає зв'язок причин, подій та наслідків.

Схема цілісного процесу (Рис. 23) може включати такі елементи:

1. Вихідні дані.
2. Кінцевий результат.
3. Процес досягнення результату.
- 4, 5. Чинники, що забезпечують досягнення результату.

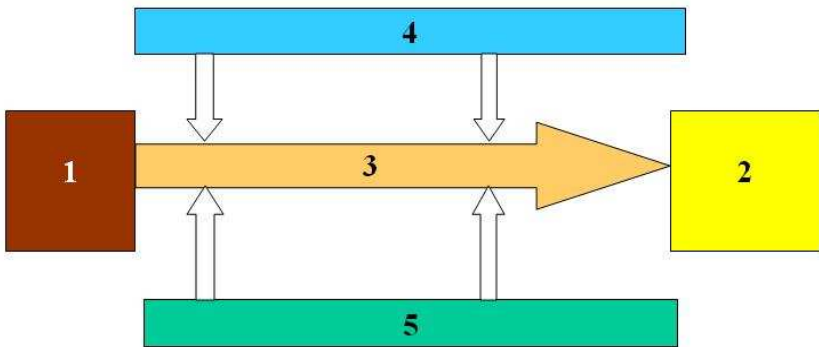

Рис. 23. Приклад схеми цілісного процесу

Інформаційна насиченість схеми, що відображає складний процес або модель, може бути підвищена за рахунок додаткових елементів, що деталізують основні (7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15) (Рис. 24).

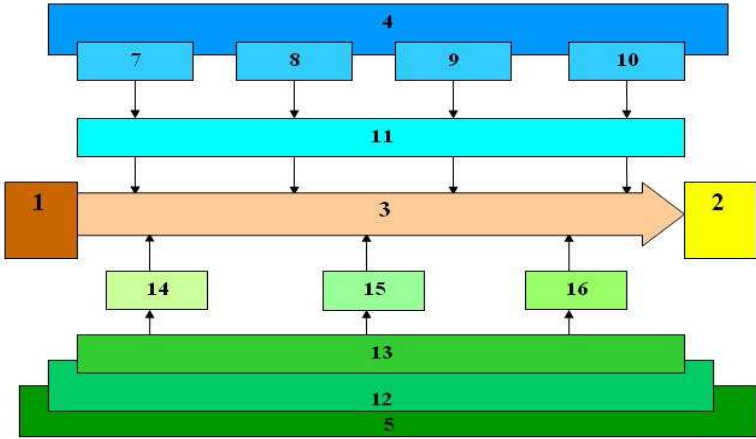

Рис. 24. Приклад деталізації складноструктурованої схеми

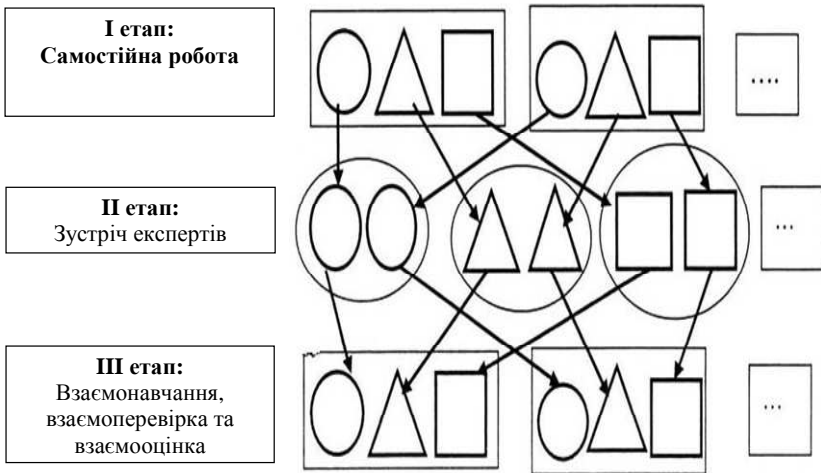

Рис. 25. Організація взаємонавчання за технологією „Зигзаг” („Ажурна пилка”)

СХЕМА „СТРІЧКА ЧАСУ” – вид умовно-графічної наочності, який показує на стрічці за допомогою лінійної системи координат співвідношення історичних подій у часі (Рис. 26). Застосовуються стрічки часу для поясненні хронології, розвитку уяви про час, полегшеного засвоєння хронологічного матеріалу

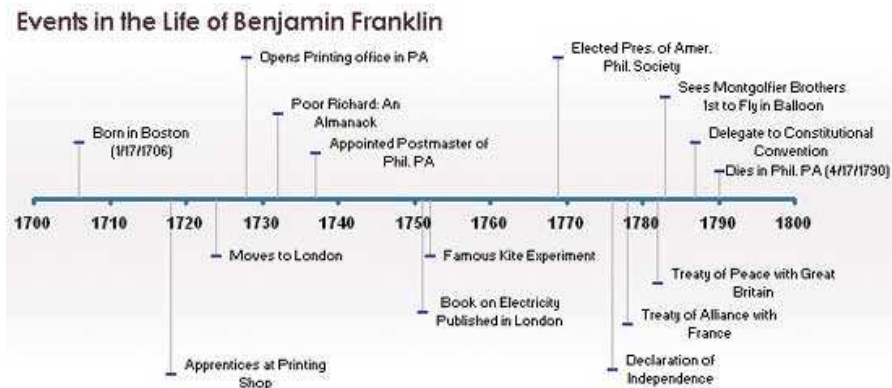

Рис. 26. Життя Бенджаміна Франкліна
(<http://compress.ru/article.aspx?id=19860>)

Сучасні програмні продукти надають широкі можливості для використання засобів ІКТ для складання стрічок часу – від найпростіших, що передбачають автоматичне розташування прапорців із подіями на стрічці часу, до достатньо складних, які надають можливості підкріплення стрічки часу додатковим ілюстративним матеріалом.

Корисні посилання

<http://www.timelinemaker.com>

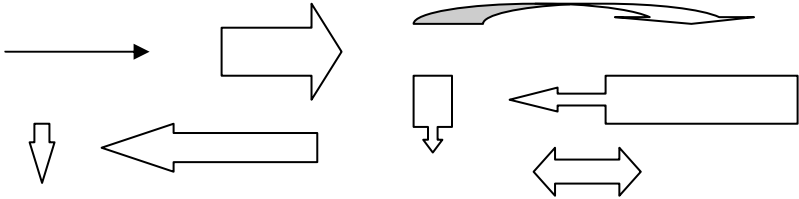
<http://www.timerime.com/en/>

<http://www.smartdraw.com>

<http://timeline.cer.jhu.edu>

Засоби зв'язку елементів у структурно-логічних схемах

Основним засобом зв'язку елементів у схемах є такий графічний елемент, як стрілки. Різні варіанти графічного зображення стрілок представлено у Word (Автофігури).

За допомогою стрілки в схемі акцентується увага на **прямому лінійному зв'язку**, на **зворотному зв'язку між елементами схеми**, на **причинно-наслідковому зв'язку між ними**.

Приклад. Пасивні, активні та інтерактивні методи навчання (Рис. 27, Рис. 28, Рис. 29).

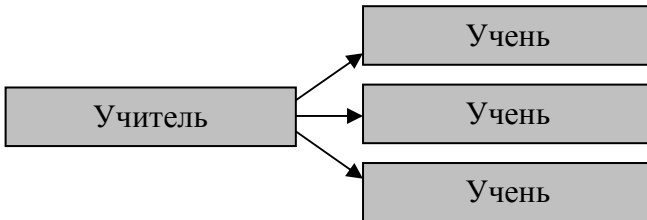

Рис. 27. Пасивний метод навчання

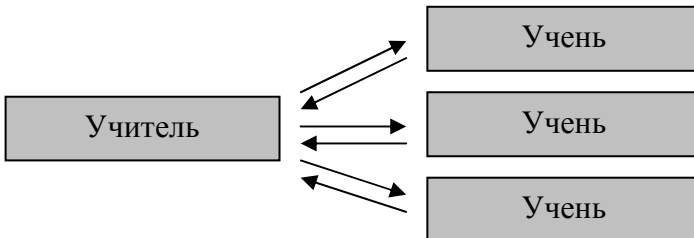

Рис. 28. Активний метод навчання

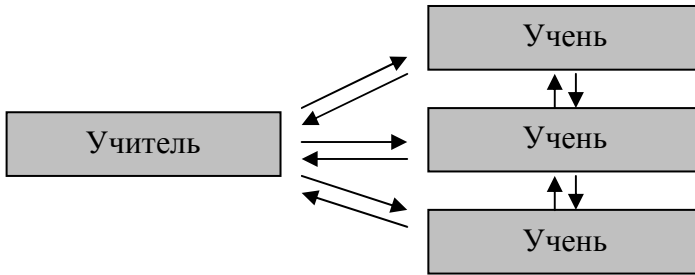

Рис. 29. Інтерактивний метод навчання

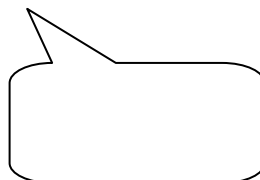
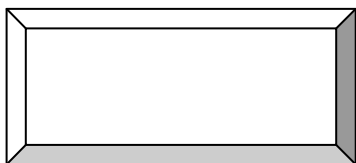
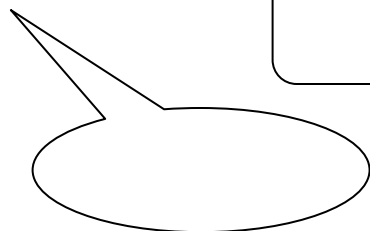
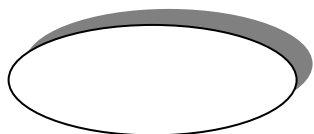
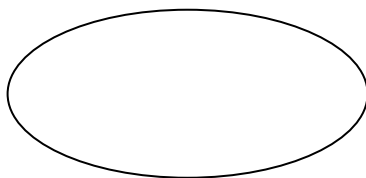
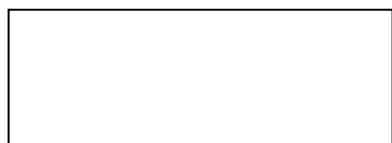
Використання інформаційно-комунікативних технологій для підготовки структурно-логічних схем

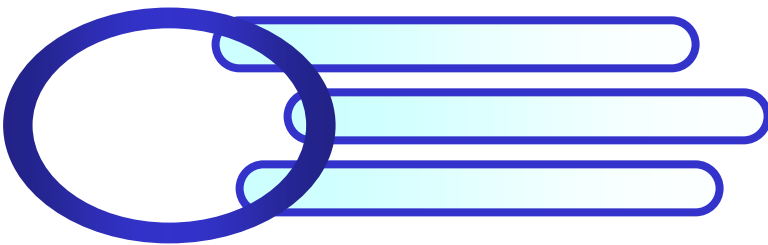
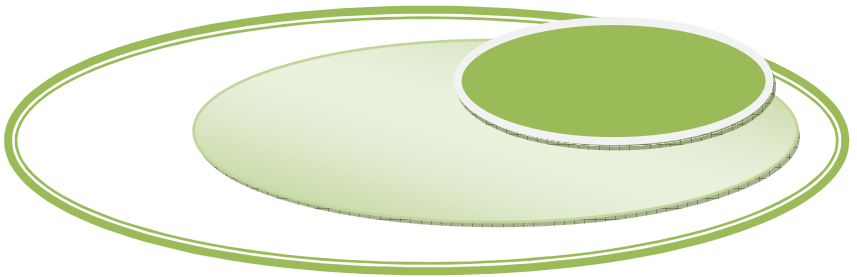
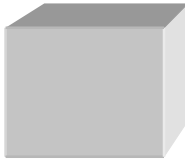
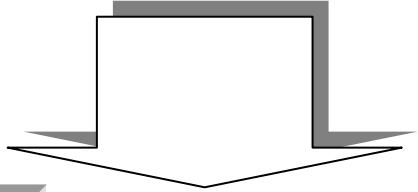
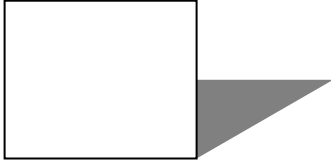
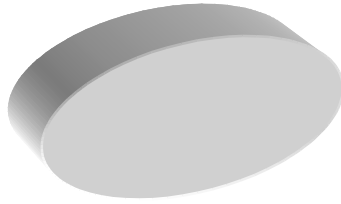
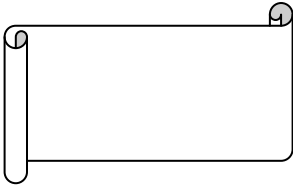
Для підготовки різних варіантів структурно-логічних схем доцільно використовувати сучасні програмні засоби – LibreOffice Writer, LibreOffice Draw, Inkscape, Dia, Visio та ін.

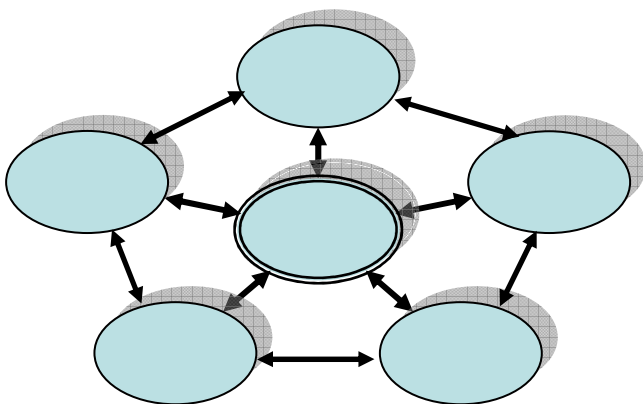
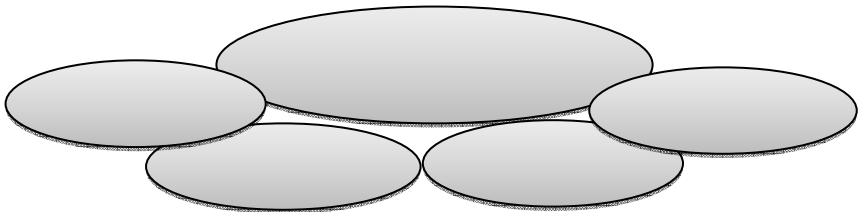
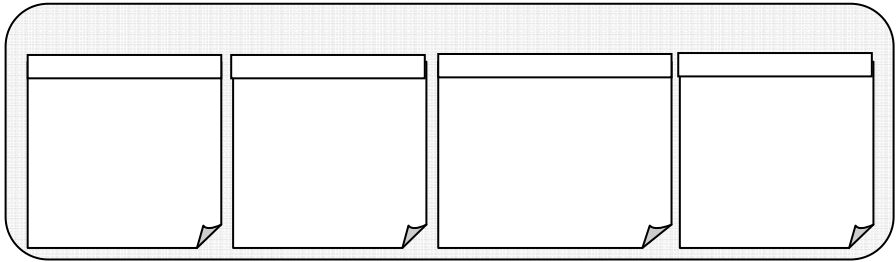
Практичні рекомендації щодо використання різноманітних програмних продуктів можна отримати в таких посібниках:

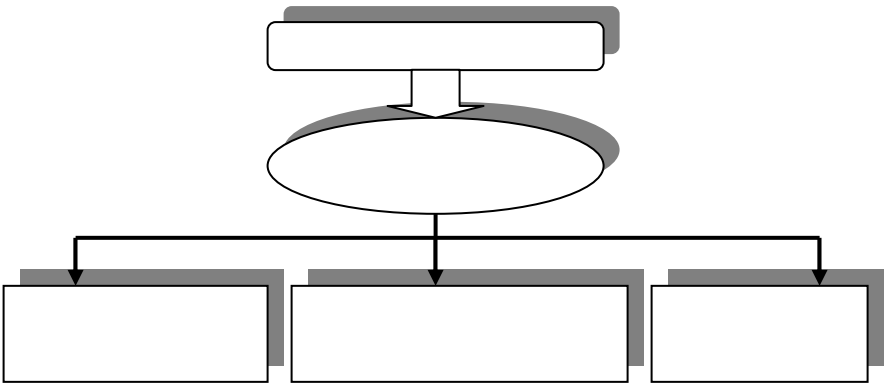
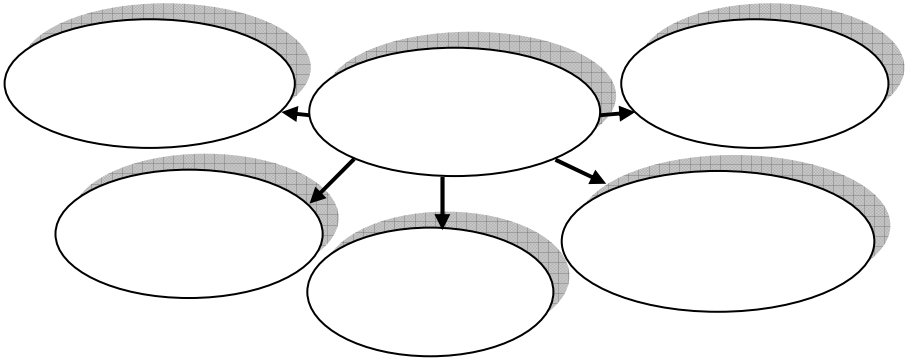
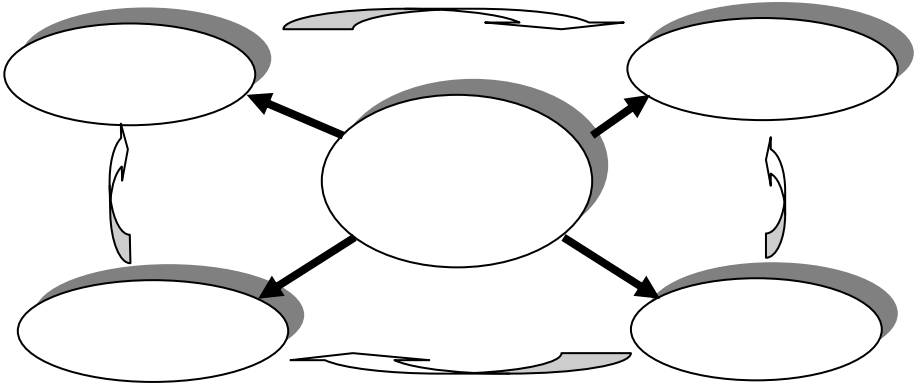
- Буйницька О. П. Інформаційні технології та технічні засоби навчання : навч. посіб. / О. П. Буйницька – К. : Центр учб. л-ри, 2012. – 240 с (http://shron.chtyvo.org.ua/Buinytska_Oksana/Informatsiini_tekhnolohii_ta_tekhnichni_zasoby_navchannia.pdf)
- Ракитин А. А. Свободные программы в офисе и дома (http://rus-linux.net/MyLDP/BOOKS/spo_in_office/index.html)

ШАБЛОНИ ГРАФІЧНИХ ОБ'ЄКТІВ

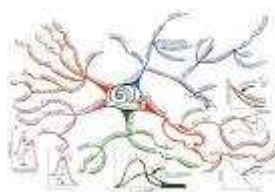

Рекомендована література

1. **Айсмонтас Б. Б.** Структурно-логические конспекты по учебным дисциплинам: за и против [Электронный ресурс] / Б. Б. Айсмонтас. – Режим доступа : <http://psi.lib.ru/statyi/icemont/stlogk.htm>.
2. **Вакуленко Т. С.** Педагогічні вимоги до схемографічних засобів навчання / Т. С. Вакуленко // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. педагогічна. – 2009. – Вип. 25.– С. 201 – 207.
3. **Громько Ю. В.** Метапредмет „Знак”. Схематизация и построение знаков. Понимание символов : учеб. пособие для учащихся ст. кл. / Ю. В. Громько. – М. : Пушкин. ин-т, 2001. – 288 с.
4. **Грушевский С. П.** Сгущение учебной информации в профессиональном образовании : монография / С. П. Грушевский, А. А. Остапенко. – Краснодар : Кубан. гос. ун-т, 2012. – 188 с.
5. **Давыдов В. В.** Виды обобщения в обучении: Логико-психологические проблемы построения учебных предметов / В. В. Давыдов. – 2-е изд. – М. : Пед. о-во России, 2000. – 479 с.
6. **Егидес А. П.** Лабиринты мышления, или Учеными не рождаются / А. П. Егидес, Е. М. Егидес. – М. : АСТ-ПРЕСС КНИГА, 2004. – 320 с: (<http://www.klex.ru/98q>)
7. **Иволгина Л. И.** Схематизация в обучении : метод. пособие / Л. И. Иволгина. – Красноярск : ККИПК, 2011. – 88 с.
8. **Кларк Дж. Г.** Использование визуальных организаторов для фокусирования на мышлении [Электронный ресурс] / Дж. Г. Кларк ; пер. с англ. Е. Н. Волков. – 2009. – Режим доступа : <http://evolkov.net/mapping/index.html>
9. **Остапенко А. А.** Моделирование многомерной педагогической реальности: теория и технологии / А. А. Остапенко. – М. : Нар. образование ; НИИ шк. технологий, 2005. – 84 с.
10. **Сохор А. М.** Логическая структура учебного материала. Вопросы дидактического анализа / А. М. Сохор. – М. : Педагогика, 1974. – 192 с.

ІНТЕЛЕКТ-КАРТИ (МЕНТАЛЬНІ КАРТИ)

Інтелект-карти (ментальні карти) – це зручна й ефективна техніка візуалізації мислення й альтернативного запису. Її можна застосовувати для створення нових ідей, фіксації ідей, аналізу й упорядкування інформації тощо.

Автором техніки ментальних карт є Тоні Б'юзен (Tony Buzan), який розпочав розробку концепції ментальних карт ще в 70-х рр. ХХ ст. Основні ідеї та технології створення ментальних карт представлено в таких джерелах:

- Бьюзен Т. Супермышление / Т. Бьюзен, Б. Бьюзен. – 2-е изд. – Минск : Попурри, 2003. – 320 с. (http://social-orthodox.info/materials/5_3_byuzen_t_byuzen_b_supermyshlenie.pdf)
- Мюллер Х. Составление ментальных карт. Метод генерации и структурирования идей : пер. с нем. / Хорст Мюллер. – М. : Омега-Л, 2007. – 126 с. (<http://www.klex.ru/2jb>)

Ментальні карти мають низку переваг щодо традиційних форм конспектування. На відміну від конспектування як лінійного способу організації інформації, ментальні карти дозволяють створити цілісний образ завдяки радіальному способу організації інформації, перейти від „лінійного мислення” до структурного (системного) (Рис. 30).

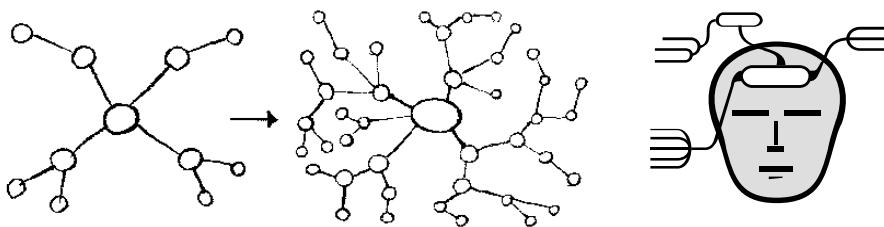

Рис. 30. Образ ментальної карти.

При читанні карти наочно можна побачити взаємозв'язки в інформаційному блоці, структуру й логіку.

При використанні ментальних карт людина розвиває мислення (творче та логічне), пам'ять і уяву. При використанні ментальних карт ми задіємо творчі процеси й використовуємо весь потенціал, оскільки використовуємо обидві півкулі мозку.

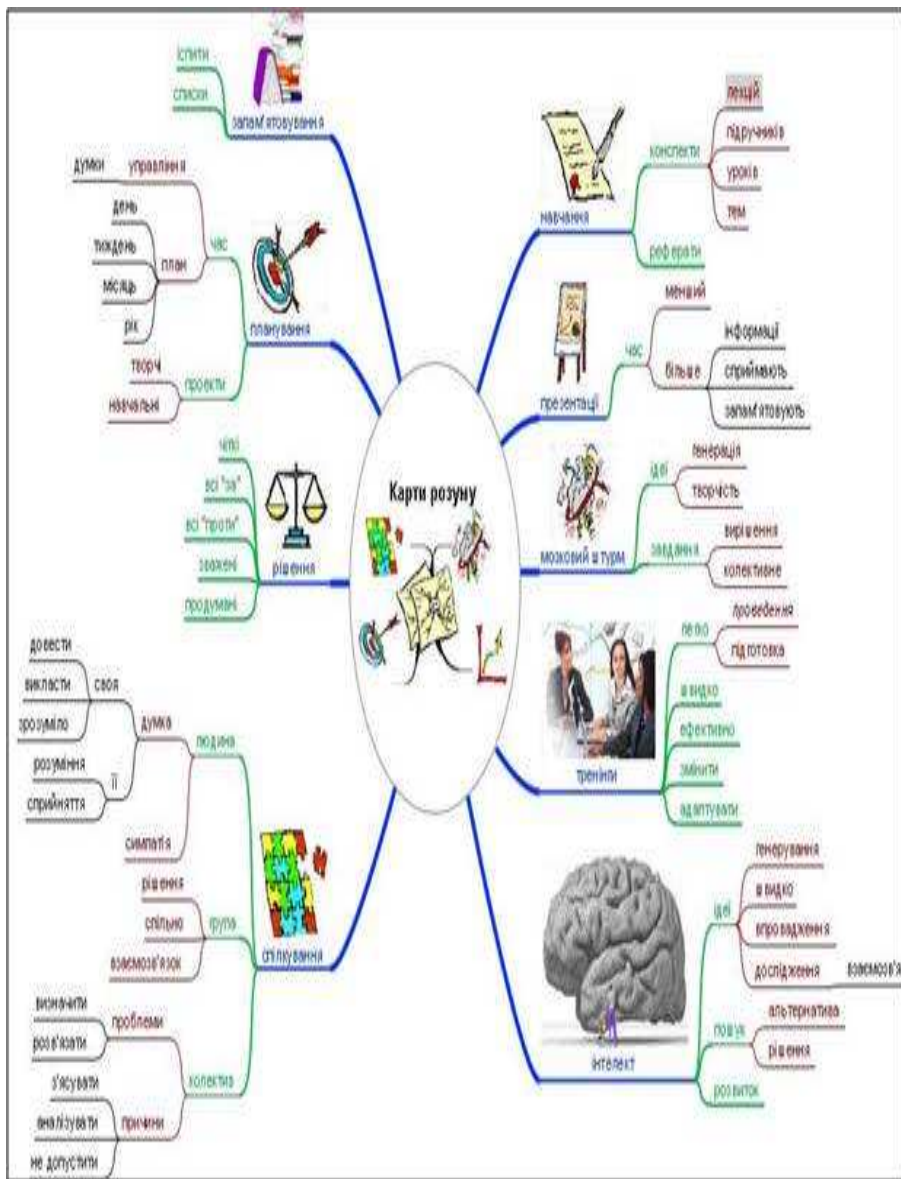
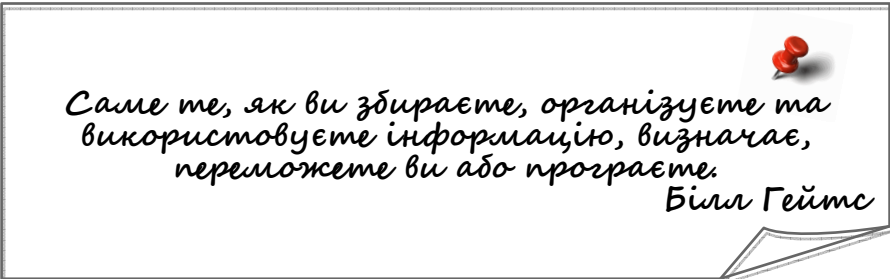

Рис. 31. Інтелект-карта „Карты розуму” (<http://svitppt.com.ua/download.html?id=5973>)

Ментальні карти можна використовувати, щоб:

- „зафіксувати” ті думки та ідеї, які виникають у процесі вирішення тієї чи тієї проблеми;
- оформити інформацію так, щоб мозок легко її сприймав, оскільки інформація подається „мовою мозку” (принцип нейронного зв’язку);
- наочно представити інформацію;
- узагальнювати та систематизувати великі обсяги інформації;
- представити інформацію у вигляді опорної схеми, яка може бути використана на етапі повторення, підготовки до іспитів, тестування.

Саме те, як ви збираєте, організуєте та використовуєте інформацію, визначає, переможете ви або програєте.

Білл Гейтс

Інтелект-карти використовуються в навчальному процесі, у самоосвітній діяльності для конспектування книг, підготовки матеріалу з певної теми, вирішення творчих завдань, для проведення мозкового штурму, планування та розробки проектів різної складності, тренування творчого мислення, креативності, розвитку творчої уяви тощо. Л. Гончарук визначає 100 причин для використання інтелект-карт¹.

Інтелект-карти – це чудовий спосіб накопичення ідей, який дозволяє візуалізувати „банк ідей” щодо вирішення тієї чи тієї проблеми, установити ієрархію та нові зв’язки між ними, визначити пріоритети у виборі шляхів вирішення відповідних проблем.

Карта пам’яті реалізовано у вигляді діаграми, на якій зображено слова, ідеї, завдання або інші поняття, зв’язані гілками, що відходять від центрального поняття або ідеї. В основі цієї техніки лежить

¹ Гончарук Л. 100 причин использовать интеллект-карты / Лариса Гончарук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://vk.com/topic-58508255_30110823.

принцип „радіантного мислення”, що належить до асоціативних розумових процесів, відправною точкою яких є центральний об’єкт.

Основні принципи створення карт знань:

- об’єкт уваги (вивчення) сфокусовано в центральному образі;
- основні теми та ідеї, пов’язані з об’єктом уваги, розходяться від центрального образу у вигляді ідей; ідеї наступного порядку (рівня) також зображено у вигляді гілок, що відходять від центральних гілок тощо;
- гілки пояснено й позначено ключовими образами і словами;
- строгий принцип – одне ключове слово на кожен ліній;
- гілки формують зв’язану вузлову структуру (систему);
- інтенсивне використання графічних образів;
- робота як мінімум з трьома й більше кольорами;
- часте варіювання розмірів букв, шрифтів, товщини ліній і масштабу графіки;
- використання стрілок для підкреслення зв’язків між елементами інтелект-карти;
- кодування інформації та винахід абревіатур, використання ключових слів над асоціативними лініями;
- обмеження блоків важливої інформації за допомогою ліній.

Майндмепінг-софт

Сучасний інформаційний простір пропонує численні програмні продукти для створення інтелект-карт. Однією з найвідоміших програм є iMindMap.

Free Mind Map-Freeware (<http://freemind.sourceforge.net>). Одна з найпоширеніших, безкоштовних програм з побудови ментальних карт.

The Personal Brain (<http://personalbrain.en.softonic.com>). Переваги: можна поглянути карту в різних площинах; можна прикріплювати файли, теки й посилання; зручно створювати каталог зображень: при наведенні вказівника на прикріплену іконку, зображення збільшується до свого справжнього розміру.

Xmind (<https://www.xmind.net>). Є безкоштовна версія цієї програми зі створення ментальних карт. Для її отримання досить зареєструватися на сайті, заповнивши невелику форму. У

безкоштовної версії відсутня конвертація файлів у формати pdf, текстовий документ, PowerPoint, MindManager.

Bubbl.us (<https://bubbl.us>). Безкоштовна on-line програма із зручною навігацією. Ідеально підходить для проведення мозкового штурму. Переваги: можливість роздруковувати, помістити у блог або на сайт створену карту; є можливість одночасної роботи з картою кількох людей; карту можна зберегти як малюнок, а також надіслати електронною поштою.

MindMeister (<http://www.mindmeister.com/ru>). Переваги: можливість імпортувати та експортувати карти з FreeMind; можливість зберігати карти на сервері й мати до них доступ з будь-якого комп'ютера; можливість прикріплювати файли до гілочок; є безкоштовна версія Basic Free version (з функціональними обмеженнями). Особливості: графічні символи маленькі за розміром і вибір їх невеликий; немає можливості змінювати колір ліній і їх форму; потрібна реєстрація перед доступом до ресурсу.

Також можна звернутися до таких **ресурсів**:

<http://www.mindjet.com>

<http://www.edrawsoft.com/freemind.php>

<http://dropmind.com>

Алгоритм складання інтелект-карт (ментальних карт)

Підготовка інтелект-карти передбачає кілька етапів (Рис. 32).

Визначення теми інтелект-карти та вибір способу її створення (рукописний варіант або за допомогою відповідних програмних продуктів). Підготовлену в рукописному вигляді інтелект-карту можна сканувати та представити в електронному вигляді як малюнок.

Інформаційно-пошуковий етап. Провести відбір навчального матеріалу на основі первинного ознайомлення з матеріалом теми, з якої складається опорний конспект (робота з підручниками, додатковою літературою, ресурсами Інтернет тощо). Детально вивчити зміст навчального матеріалу. Виокремити головне, установити причинно-наслідкові та структурні зв'язки. Скласти конспект у вигляді простих записів. Визначити перелік ключових слів, основних понять, які становлять поняттєву структуру теми, що вивчається, і які мають бути представлені в опорному конспекті.

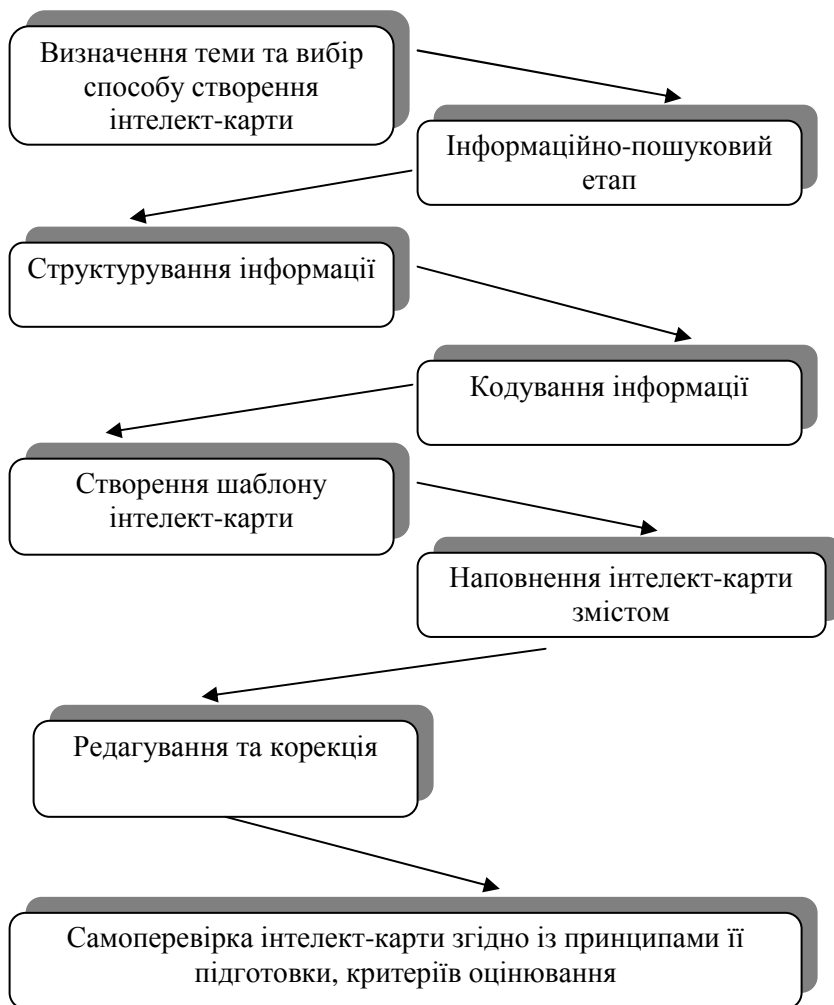

Рис. 32. Алгоритм роботи над інтелект-картою

Структурування навчальної інформації. Розділити тему на кілька самостійних областей, тобто створити розгалуження до найголовніших підрозділів, від яких, своєю чергою, відходять розгалуження до інших підрозділів, і т.п.

Розбити матеріал на логічно завершені смислові блоки. Виділити основні терміни, смислові ідеї в кожному блоці. Установити

зв'язки між смисловими блоками (послідовності, ієрархії, взаємозалежності та ін.).

Кодування. Розробити систему умовних позначень. Придумати власні асоціації щодо того чи того ключового слова або ідеї. Особливу увагу слід приділити знаково-символьним асоціаціям.

Вибрати кольорове рішення, систему шрифтів.

Неповторний стиль, оригінальність інтелект-карти досягається і за рахунок опори на гумор, іронію.

Створення шаблону інтелект-карти (Рис. 33). Для невеликої ментальної карти використовуйте аркуш А4, для великої теми – А3. Розташуйте аркуш паперу горизонтально. Таку карту зручніше читати. Слова на карті також краще розташовувати горизонтально, щоб можна було побачити картину загалом, не переводячи погляду.

Розташувати центральну тему в центрі аркуша. Сформулювати її стисло й точно, та/або подати зображенням. Укласти формулювання теми в коло або овал. Від центральної теми ведіть гілки в різні боки й розміщуйте на них ключові слова, пов'язані з основною думкою. Розширюйте карту. Від уже готових гілок ведіть нові, пишіть на них слова, що описують попередні.

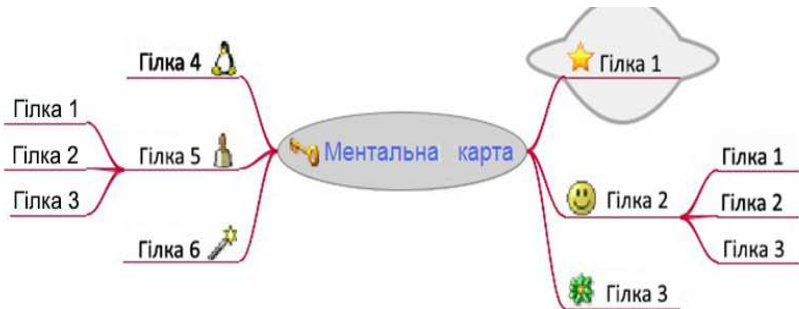

Рис. 33. Шаблон інтелект-карти

При створенні карти доцільно використовувати кольорові ручки, олівці або фломастери.

Наповнення інтелект-карти змістом. Мета – створення цілісного, структурного блоку інформації з чіткою та логічною послідовністю, ієрархією окремих частин.

Навколо центру розташовуються відгалуження, що відповідають структурним елементам навчального матеріалу (підрозділам, пунктам

плану і т.п.). Їх потрібно обов'язково пов'язати з центром лініями, причому лінії залежно від виду зв'язку (асоціативного, причинно-наслідкового або непрямого) оформити різними кольорами або лініями різного типу (товсті ланцюги, тонкі лінії і т.п.). Від об'єктів другого порядку, які пов'язані з центральним об'єктом, можна також відводити нові позиції, які уточнюють і роблять більш конкретними пункти плану або підрозділи. Для опису кожної лінії й кожної позиції бажано використовувати одне ключове слово або словосполучення.

На гілках, що розходяться від центральної теми, розміщуються слова або картинки залежно від обраної ідеї і т.п. Зв'язки (гілки) мають бути швидше асоціативними, чим ієрархічними. Асоціації, які, як відомо, дуже сприяють запам'ятовуванню, можуть підкріплюватися символічними малюнками. Важливо й те, що гілки мають бути живими, гнучкими, загалом, органічними.

Пишіть на кожній лінії тільки одно ключове слово. Це може здатися складним, адже часом думка становить фразу. Але навчіться перетворювати фразу в одне містке, помітне слово, це полегшить запам'ятовування й застосування інформації. Кожне слово містить тисячі можливих асоціацій, тому склеювання слів зменшує свободу мислення. Роздільне написання слів може призвести до нових ідей. Найкраще ключові слова писати зрозумілими, великими друкованими літерами, так їх буде простіше запам'ятовувати.

Довжина лінії повинна дорівнювати довжині слова. Це економніше й чистіше. Чим ближче лінія до центрального образу – тим вона повинна бути більш товстою.

Варіюйте розмір букв і товщину ліній залежно від міри важливості ключового слова.

Обов'язково використовуйте різні кольори для основних гілок. Це допомагає цілісному і структурованому сприйняттю.

Гілки, що розрослися, можна укладати в контури, щоб вони не змішувалися з сусідніми гілками.

Для кращого сприйняття можна використовувати символи, малюнки, але не надто складні, бажано схематичні. Для центральної теми малюнок особливо доцільний. У принципі ментальна карта взагалі може цілком складатися з малюнків.

Карта повинна бути заповненою, але не занадто перевантаженою. Намагайтеся розподіляти гілки рівномірно, щоб не було порожніх місць і перевантажених ділянок.

Отже, ментальну карту потрібно робити виразною, яскравою, емоційною, але водночас чистою і ясною.

Редагування та корекція. Критичне осмислення першого варіанта інтелект-карти. Перекомпонування, перебудова окремих частин, спрощення окремих елементів. Відкладіть вашу карту на період від двох годин до двох днів. Цей повторний „закріплювальний” етап дасть можливість щось доповнити або змінити в карті.

Самоперевірка інтелект-карти відповідно до принципів її підготовки, критеріїв оцінювання.

Критерії оцінювання інтелект-карт

- Відповідність темі.
- Адекватність, структурованість, логічність змісту.
- Дотримання принципів складання інтелект-карт.
- Адекватність добору графічних образів (малюнків, знаків-символів на основі встановлених асоціативних зв'язків).
- Гармонійність дизайну (виважене просторове розміщення, кольорова гама, використання засобів наочної виразності).
- Наявність чіткої розгалуженої структури, яка побудована на основі ключових слів.
- Наявність центральної яскравої ідеї, образу.
- Наявність головних та другорядних гілок, що відображають ієрархію ідей та ключових понять.
- Оригінальність.

Типові помилки при складанні інтелект-карт

- Порушення правил складання інтелект-карт.
- Неадекватний добір ключових слів, ідей і, як наслідок, відсутність змістовної цілісності інформаційної основи інтелект-карти.
- Відсутність ієрархічного зв'язку між поняттями.
- Відсутність яскравих та оригінальних асоціацій.
- Невиразна кольорова гама.
- Перевантаженість інтелект-карти

Приклади Інтелект-карт

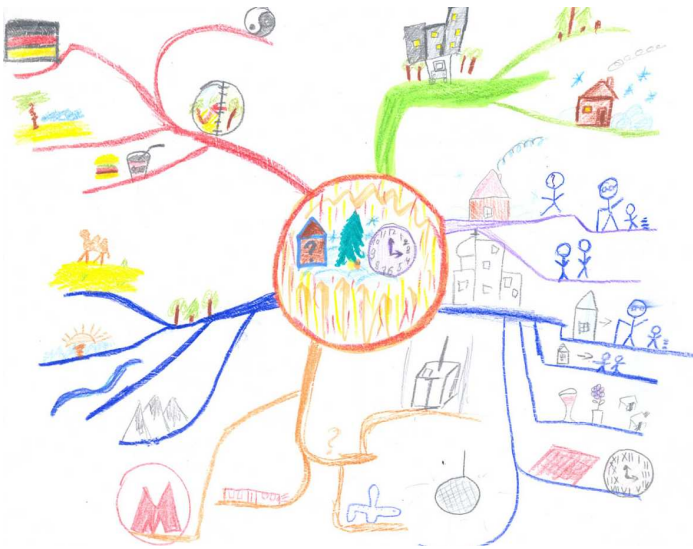

Рис. 34. Ментальна карта „Новорічні канікули”

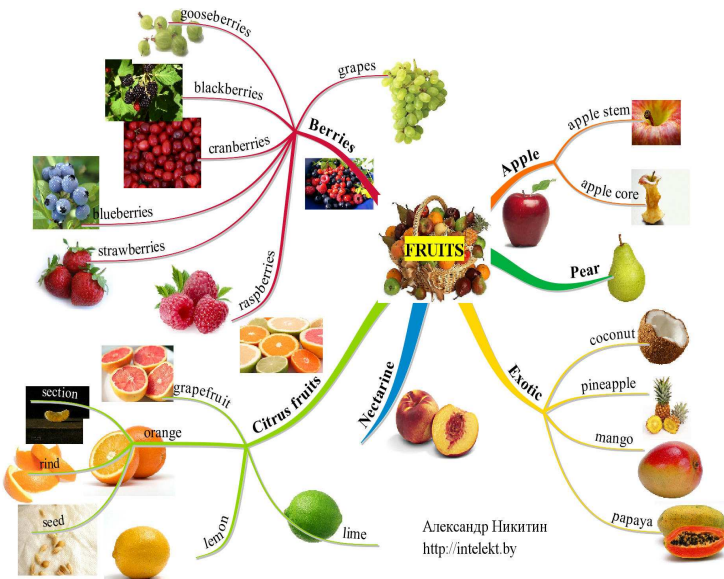

Рис. 35. Інтелект-карта „Фрукти”

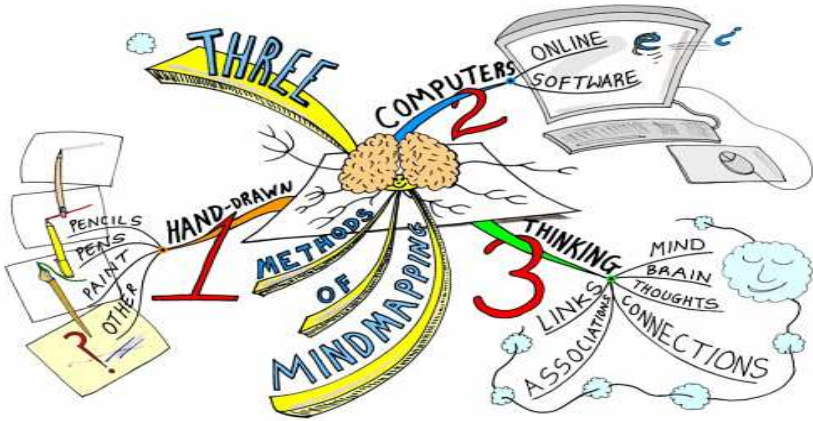

Рис. 36. Интеллект-карта (<http://kolesnik.ru/2005/mindmapping/>)

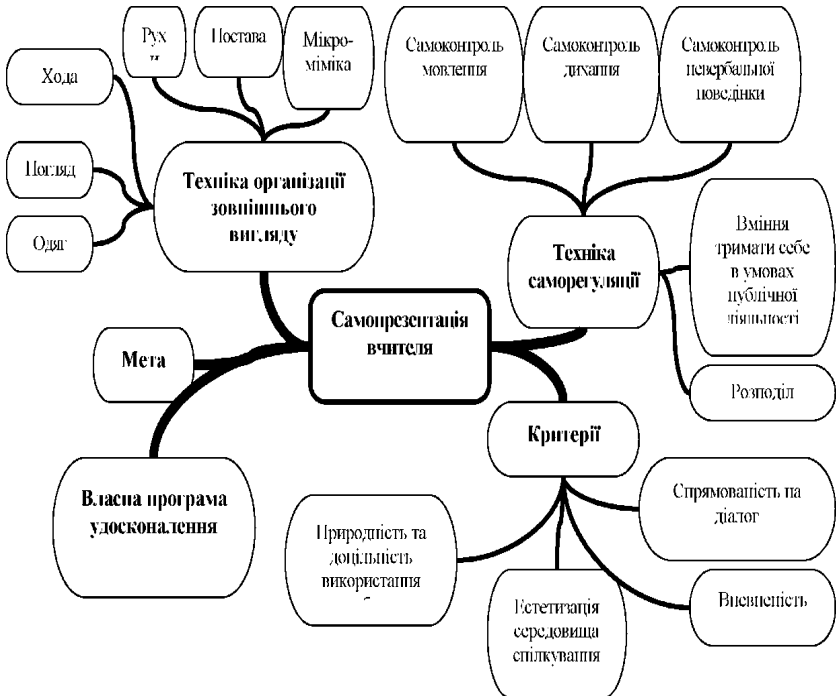

Рис. 37. Карта пам'яті „Самопрезентація вчителя” (Андрощук І. Візуалізація навчальної інформації під час викладання дисципліни „Педагогічна майстерність” / І. Андрощук // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. – 2011. – Вип. 37. – С. 68)

Рекомендована література

1. **Бабич А. В.** Эффективная обработка информации. Mind mapping для студентов и профессионалов : учеб. пособие / А. В. Бабич. – М. : Интернет-Университет Информационных Технологий : БИНОМ. Лаборатория знаний, 2011. – 223 с. (<https://drive.google.com/file/d/0BxOg0amRzk9vNTJuSGVBSlpoa1k/edit>)
2. **Бьюзен Т.** Супермышление / Т. Бьюзен, Б. Бьюзен. – 2-е изд. – Минск : Попурри, 2003. – 320 с. (http://social-orthodox.info/materials/5_3_byuzen_t_byuzen_b_supermyshlenie.pdf)
3. **Бьюзен Т.** Карты памяти. Готовимся к экзаменам / Т. Бьюзен. – Минск : Росмэн-Пресс, 2007. – 120 с.
4. **Как рисовать карты** (от Сергея Шипунова) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.mind-map.ru/?s=22&d_id=67
5. Карты ума. MnidManager / авт.-сост. В. И. Копыл. – Минск : Харвест, 2007. – 64 с.
6. **Мюллер Х.** Составление ментальных карт. Метод генерации и структурирования идей : пер. с нем. / Хорст Мюллер. – М. : Омега-Л, 2007. – 126 с. (<http://www.klex.ru/2jb>)

ТАБЛИЦІ

Таблиця – це графічна форма представлення кількісних показників або текстового матеріалу в максимально лаконічній, ущільненій формі.

Таблиці широко використовуються і в друкованих, і в електронних навчальних матеріалах. Таблиці рекомендується використовувати для унаочнення інформації, полегшення сприйняття того чи того смислового фрагмента тексту, проведення порівняння двох та більше об'єктів (подій, фактів, явищ, персоналій тощо), здійснення групування ряду об'єктів, проведення систематизації тих чи тих об'єктів.

Таблиця може містити текстовий та цифровий матеріал, згрупований у вигляді горизонтальних рядків і вертикальних стовпчиків, що розділені лініями і забезпечені заголовними даними.

Стовпчиком називають текстовий або цифровий матеріал, розташований один під одним (без розбивки та із розбивкою рядків пробілами), який утворює вертикальний ряд. Формат колонки не враховує пробілів ліворуч і праворуч від тексту або цифри, що відокремлюють від лінійок у таблицях. Графою називають елемент таблиці, що складається із укладеної інформації в лінійки колонки та вертикальних пробілів ліворуч і праворуч від неї.

Таблиця містить такі елементи, як заголовок, головка, боковик і прографка (Рис. 38).

Таблиця 1.1 Таблиця ритмічно-синтаксических зв'язків в неклассическом 6-иствном стилю Бродского. **заголовок**

тип зв'язки	И. Бродский общие, между ведущими словами	общие, между словами	70-с	80-с	90-с	А. Белый, "Аргументы"	В. Хлебников, "Ночной обход"	А. Пушкин, "Евгений Онегин"	М. Кузмин, "Александритские песни"	А. Чехов, "Скудная история"
Сл	7.92	11.02	8.69	10.85	3.70	19.30	1.70	3.40	2.80	1.10
Дл	4.25	2.40	2.90	5.43	3.17	3.20	0.30	4.00	2.50	2.70
Дл	7.14	6.07	10.14	7.36	5.82	3.80	1.00	2.20	1.70	2.70
Сл	9.27	6.50	5.79	9.68	10.05	3.10	5.80	8.00	6.80	6.00
Всего	28.58	25.99	27.52	33.32	22.74	35.80	17.60	17.60	13.80	12.50
Пл	9.46	8.19	13.36	7.75	11.11	17.10	3.60	4.20	3.20	3.80
Сл	22.01	12.01	18.64	19.38	28.04	3.20	9.60	12.80	14.70	21.50
Всего	31.47	20.20	32.20	27.13	39.15	20.30	13.20	17.00	17.90	27.30
Сл	11.20	7.49	13.33	9.30	12.17	10.80	3.10	12.00	8.90	9.90
Пл	9.65	8.19	11.56	9.30	8.47	9.80	9.90	6.80	14.50	16.30
Сл	5.79	7.34	7.25	5.43	5.82	9.80	4.70	25.80	22.80	11.40
Кл	13.32	30.79	8.14	15.30	11.64	17.80	60.30	20.80	22.10	22.60
Всего	39.96	53.81	40.28	39.53	38.10	48.20	78.00	65.40	68.30	59.60
Сл	518	738	71	258	189	315	688	1000	710	656

Рис. 38. Елементи таблиці

Усі дані, що складають зміст таблиці, розташовують у графах, кожна з яких має свій заголовок (простий чи складний). Заголовки всіх граф становлять заголовну частину таблиці – „голівку”.

Основний текстовий та цифровий матеріал розташовується в рядках таблиці, що утворюють хвостову частину – „хвіст” таблиці. У більшості випадків хвостова частина складається з боковика – лівої графи, що включає в себе дані про зміст кожного з рядків таблиці, і прографки, що складає зміст таблиці. В окремих випадках у хвостовій частині міститься ще й підсумкова частина (підсумкова лінійка й підсумковий рядок), у якій розташовуються сумарні дані по кожному стовпчику. Хвостова й заголовкова частини таблиці розділяються між собою так званою підзаголовною лінійкою.

Зазвичай таблиці мають ще Надзаголовкову частину, що складається з пронумерованого й тематичного заголовків. Окремі таблиці мають примітки, що набираються безпосередньо за хвостовою частиною.

Використання в таблицях кольору, зміна розміру шрифту майже не застосовується, оскільки доволі часто виникає необхідність аналізувати всі наведені відомості одночасно, а не тільки за виділеними параметрами.

Таблиця обов’язково повинна мати заголовок, який у лаконічній формі відображає сутність та спрямованість змісту таблиці. Заголовок має вкладатися в один рядок або шрифтовий блок.

Залежно від характеру заповнення граф таблиці поділяють на:

- *цифрові* (у яких усі графи містять тільки цифрові дані й окремі математичні знаки);
- *текстові* (у яких усі колонки прографки містять тільки текст);
- *змішані* (у яких одна частина колонок текстова, а інша – цифрова);
- *математичні* (у яких хоча б один стовпчик містить математичні чи хімічні формули) і таблиці із зображеннями (у яких хоча б в одній графі розташовують ілюстрації).

За функційним призначенням виокремлюють такі таблиці:

- *роз’яснювальні* (у стислому вигляді полегшують розуміння теоретичного матеріалу, що вивчається, сприяють його усвідомленню та запам’ятовуванню);
- *порівняльні* (призначені для зіставлення, протиставлення та порівняння об’єктів. Порівнюватися можуть будь-які елемен-

ти, при порівнянні виокремлюють загальні, особливі, одиничні і т.п. ознаки);

- ◆ *узагальнювальні або тематичні* (використовуються для підсумкового аналізу того чи того матеріалу, у логічній послідовності представляють основні риси явищ, подій, процесів та ін.).

Типи таблиць

„ОБ’ЄКТ – ВЛАСТИВОСТІ” (ОПИСОВА ТАБЛИЦЯ) – таблиця, яка містить інформацію про властивості окремих об’єктів, що належать до одного класу. Мета – розкрити якісні характеристики одного об’єкта, наприклад, педагогічного явища або процесу. В одному рядку такої таблиці – інформація про один об’єкт, стовпчики – це окремі характеристики (властивості об’єктів).

Таблиця 1

Заголовок таблиці

Властивості об’єкта	Характеристика

Приклади таблиці „Об’єкт – властивості (описова таблиця).

Таблиця 2

Функції сучасного підручника

Функція	Змістовна характеристика
Освітня	Забезпечення процесу засвоєння учнями певного обсягу систематизованих знань щодо сучасного рівня розвитку конкретної науки, формування в учнів пізнавальних умінь та навичок
Розвивальна	Сприяння розвитку учня, формує його перцептивні, мнемонічні, розумові, мовні та інші здібності
Виховна	Вплив на світогляд учня, його моральні, естетичні почуття, ставлення до праці, навчання, формування й удосконалення певних рис особистості школяра
Управлінська	Програмування певного типу навчання, його методів, форм і засобів, способів застосування знань у різних ситуаціях
Дослідницька	Спонування учнів до самостійного розв’язування проблеми

Таблиця 3

Сучасні педагогічні технології

Педагогічні технології		Автор (и)	Ключові слова	Мета
1.	Проектна технологія	Дж. Дьюї, В. Кіплатрик, Є. Полат та ін.	Проект, проблема, проектування творчі, ігрові, інформаційні проекти	Формування вмінь самостійно здобувати знання, застосовувати їх для вирішення нових пізнавальних та практичних завдань, сприяти формуванню комунікативних навичок, умінь командної роботи
2.	Ігрові технології	П. Підкасистий	Гра, ігрова дія, предметні, сюжетні, рольові та ін. ігри,	Відтворення та засвоєння суспільного досвіду, у якому складається та вдосконалюється самоуправління поведінкою
3.

„ОБ’ЄКТ – ОБ’ЄКТ” – таблиці, що відображають взаємозв’язки між різними об’єктами. Прикладом може слугувати таблиця успішності учнів за різними предметами (Табл. 4).

Таблиця 4

Навчальна успішність учнів

Учень	Навчальні предмети			
	Математика	Географія	Історія	Фізика
Іванов	11	10	12	8
Сидоров	9	6	5	8
.....

Ця таблиця відображає зв’язок між двома типами об’єктів: учнями та дисциплінами, що вивчаються. Оцінка є характеристикою такого зв’язку.

Для побудови такої таблиці необхідно виділити об’єкти та властивості, назвати клас перших та других об’єктів, вписати назви перших та других об’єктів, значення властивостей у відповідну клітинку таблиці.

„ОБ’ЄКТ – ОБ’ЄКТ – КІЛЬКА” – таблиця, що містить інформацію про кілька властивостей пар об’єктів, що належать різним класам. Шаблон такої таблиці представлено в Табл. 5.

Таблиця 5

Шаблон таблиці „Об’єкт – об’єкт – кілька”

Ім’я першого класу об’єктів	Ім’я другого класу об’єктів						...
	Ім’я 1-го об’єкта другого класу			Ім’я 2-го об’єкта другого класу			
	Ім’я 1-ої властивості і пари об’єктів	Ім’я 2-ої властивості і пари об’єктів	...	Ім’я 1-ої властивості і пари об’єктів	Ім’я 2-ої властивості і пари об’єктів	...	
Ім’я 1-го об’єкта першого класу							
Ім’я 2-го об’єкта першого класу							
...							

Приклад таблиці „Об’єкт – об’єкт – кілька”

Таблиця 6

Оцінки з інформатики та математики учнів 7 класу

Учень	Предмет					
	Інформатика			Математика		
	I семестр	II семестр	III семестр	I семестр	II семестр	III семестр
Іванов	11	10	9	10	9	11
Петров	8	9	7	7	6	8
...

У цьому прикладі пари утворено з об’єктів, що належать до класів „учень” та „предмет”. Властивостями є оцінки, отримані учнями за різні періоди навчання.

„ОБ’ЄКТИ – ВЛАСТИВОСТІ – ОБ’ЄКТИ” – це таблиця, що містить інформацію і про властивості пар об’єктів, що належать до різних класів, і про одиничні властивості об’єктів одного класу.

Приклад таблиці „Об’єкти – властивості – об’єкти”

Таблиця 7

Антропометричні дані і спортивні результати учнів 7 класу

Учень	Ріст (см)	Вага (кг)	Вправи			
			Стрибок у довжину з місця		Біг на 100 м	
			Результат, см	Оцінка	Результат, хв	Оцінка
Іванов	168	56	197	відмінно	2,20	відмінно
Петров	159	48	178	добре	2,63	добре

У цій таблиці властивості „ріст” та „вага” не є парними, вони відносяться тільки до об’єктів класу „учень”. Властивості „результат” та „бали, характеризують пари об’єктів класів „учень” та „вправа”.

„Т-СХЕМА” – таблиця, що має дві колонки, у яких фіксуються відповіді „так – ні”, аргументи „за – проти” або ліва колонка відводиться під позитивні асоціації, а права – під негативні.

Приклад таблиці „Т-схема”.

Таблиця 8

**Позитивні та негативні аспекти класно-урочної системи
Яна Амоса Коменського**

Позитивні аспекти	Негативні аспекти
Ефективно використовуються знання, досвід, фізичні й духовні сили вчителя	Невеликі можливості для врахування в навчальному процесі індивідуально-типологічних якостей кожного учня, його здібностей, особливостей сприйняття матеріалу тощо
Система дає можливість охопити навчанням і вихованням велику кількість дітей	Дуже малі можливості для здійснення управління процесом засвоєння знань відносно кожного конкретного учня
Наявний соціальний фон, на якому учень може порівняти себе, свої успіхи й невдачі; можна використовувати метод прикладу	Орієнтація на „середнього” учня, що виявляється в однакових для всіх цілях, змісті, методах і засобах навчання
...	...

СИНХРОНІСТИЧНА ТАБЛИЦЯ. Мета – представити події, схарактеризувати явища чи процеси, що відбувалися одночасно.

Таблиця 9

Заголовок таблиці

Питання для порівняння	Часовий проміжок/ Історичний період	Часовий проміжок/ Історичний період	Часовий проміжок/ Історичний період

Приклади синхроністичної таблиці.

Таблиця 10

Спартанська та афінська системи виховання

	Спартанська школа	Афінська школа
Мета виховання	Підготовка мужніх, дисциплінованих, загартованих воїнів, захисників держави	Виховання всебічно розвиненої, гармонійної людини відповідно до натичної ідеї калокагатії
Форми навчання та виховання	0-7 р.-- сімейне виховання; 7-18 р. – агелли (військові загони); 18-20 р. – військова служба (ефебія)	0 – 7 р. – сімейне виховання; 7 – 13 р. – мусична школа (школа граматики, школа кіфариста); 13 – 18 р. – палестра (школа давнього п'ятиборства); гімнасія.

Таблиця 11

Провідні види діяльності на різних вікових стадіях

	0 – 1 рік	1 – 3 роки	3 - 7 років	7 – 10 роїв	11 – 14 років	14 – 17 років
Вид діяльності	Безпосереднє емоційне спілкування з дорослими	Предметно-маніпулятивна діяльність	Рольова гра	Навчальна діяльність	Спілкування з однолітками	Навчально-професійна діяльність

ДІАХРОНІЙНА ТАБЛИЦЯ. Мета – розкрити якісні зміни під час розвитку подій та явищ, що вивчаються, їх форми й змісту на певних етапах історичного розвитку.

Таблиця 12

Заголовок таблиці

Період	Ознака характеристики	Ознака характеристики

Приклад діахронійної таблиці.

Таблиця 13.

Етапи життя Яна Амоса Коменського (фрагмент)

Роки	Змістова характеристика	Основні роботи
28 березня 1592 р.	Народився у м. Нівниця в Моравії в сім'ї мірошника, члена протестантської общини Чеських братів	
1604 – 1610 рр.	навчання спочатку в школі общини чеських братів, потім у латинській школі в м. Пшерів	
1610 – 1612 рр.	у Гернборзькому, а потім ще рік – у Гейдельберзькому університетах	
1614 р.	повертається до Пшерова, де був призначений керівником школи, у якій сам раніше навчався	
1618 – 1621 рр.	священик і працює в школі братства у м. Фульнек	„Лабіринт світу і рай серця” (1621)
1628 – 1656 рр.	Покинув батьківщину та оселився в польському м. Лешно. Керує своєю общиною, учителює в лешненській школі братства	„Велика дидактика” (1632); „Материнська школа” (1632); „Відкриті двері мов і всіх наук” (1631)

ПОРІВНЯЛЬНА ТАБЛИЦЯ. Мета – провести порівняння кількох об'єктів за певними питаннями. За горизонталлю розташовується те, що підлягає порівнянню, а по вертикалі – різні ознаки, властивості, за якими це порівняння здійснюється).

Таблиця 14

Заголовок таблиці

Лінія порівняння	Категорії порівняння			

....				
....				

Приклади порівняльних таблиць

Таблиця 15

Педагогічні ідеї видатних педагогів минулого

	Видатні педагоги минулого			
	Аристотель	Я. Коменський	Дж. Локк	А. Дістервег
Мета виховання				
Філософське підґрунтя педагогічних ідей				
Провідний дидактичний принцип				

Таблиця 16

Порівняльний аналіз методик та технологій навчання

Критерії порівняння	Методика навчання	Технологія навчання
Цілеспрямованість	Цілі часто розмиті й недостатньо визначені	Чіткість формулювання цілей, їх діагностичність
Концептуальність	Теорія може бути не глибока й усебічно розроблена	Опора на глибоко розроблену теорію
Системність	Середня	Високий рівень системного проектування і застосування цілей, змісту, методів і засобів навчання
Діагностичність	Середня або низька	Висока

<i>Продовження табл. 16</i>		
Гарантованість якості навчання	Невисока	Стійко висока
Новизна	Не завжди спирається на новітні досягнення педагогіки й методики навчання	Опора на новітні технічні засоби навчання

Таблиця 17

Порівняльний аналіз теорій навчання

Назва теорії / концепції	Мета навчання	Об'єкт зміни в навчанні й суть операції з цим об'єктом	Сфера застосування	Обмеження по застосуванню
Особистісно зорієнтоване навчання (В. Сериков, І. Якиманська та ін.)	Соціально-особистісний і професійний розвиток через навчання	Залучення учнів у різні види діяльності з урахуванням їхніх здібностей і потреб	Усі рівні освіти	Відсутні
Проблемне навчання (Дж. Брунер, І. Лернер, М. Махмутов, О. Матюшкін та ін.)	Розвиток розумових здібностей, творчої самостійності	Реструктурування змісту з позиції проблемного представлення і передачі навчального матеріалу	Усі рівні освіти Дисципліни, що легко піддаються проблемному викладу навчального матеріалу	Не дає засобів організації власної діяльності. Обмежується характером матеріалу, що вивчається, кваліфікацією викладача
Ігрове навчання (Д. Ельконін, Ж. Хайдаров та ін.)	Розвиток поведінкових навичок і вмінь, освоєння способів діяльності, соціалізація особистості	Організаційні форми навчальної діяльності переводяться в ігрові	Дошкільна, шкільна, професійна освіта	Ефективно лише при системному використанні; високі вимоги до викладача

„ЗВЕДЕНА ТАБЛИЦЯ”. Мета – систематизувати інформацію, провести паралелі між явищами, подіями та фактами. Середня колонка має назву „лінія порівняння”, містить категорії, за якими передбачається порівнювати певні явища, факти.

Таблиця 18

Заголовок таблиці

Тема 1	Тема 2	Лінія порівняння	Тема 3	Тема 4

Основні вимоги до таблиці:

- ясність, конструктивна чіткість,
- логічність,
- лаконічність заголовків,
- економічність розташування тексту,
- **таблиця в принципі не може містити текст, який просто скопійовано з підручника або посібника.** Текст, який включено до таблиці, має бути адаптований саме для табличного представлення (безособові речення, виключення зайвої деталізації),
- зазвичай для підготовки не використовують кольори, таблиці мають бути чорно-білими,
- розміщення текстової інформації в таблиці має бути читабельним, відповідати всім граматичним правилам,
- розміри таблиці мають бути адекватними, тобто наочне сприйняття таблиці не повинно утруднювати загальне сприйняття змісту.

Алгоритм складання таблиці

1. Визначити мету складання таблиці.
2. Вибрати тип таблиці. Сформувати структуру таблиці (відповідна кількість рядків та стовпчиків).
3. Сформулювати заголовок таблиці. Заголовок має бути лаконічним, вкладатися в один рядок (в окремих випадках – у два рядки).
4. Визначити заголовки рядків та стовпчиків таблиці. За необхідністю можна ввести підзаголовки.

5. Прочитати текст, виокремити суттєві ознаки досліджуваного явища, процесу, за якими доцільно провести порівняння, узагальнення і т.п.
6. Згідно із типом таблиці включити до відповідних граф результати узагальнювального, порівняльного аналізу матеріалу, який вивчається.

Критерії оцінювання таблиці

- Відповідність темі.
- Адекватність вибору типу таблиці.
- Логічність структури таблиці.
- Змістовність, правильний відбір інформації, адаптованість тексту для таблиці.
- Відповідність вимогам щодо оформлення.
- Відповідність нормам літературної мови.

Рекомендована література

1. **Волынкин В. И.** Педагогика в схемах и таблицах : учеб. пособие / В. И. Волынкин. – Изд. 2-е. – Ростов н/Д. : Феникс, 2008. – 282 с. (http://vk.com/doc35608464_291091659?hash=058bcc17acf37314f2&dl=0281155b4d679ca6f6)
2. **Коджаспирова Г. М.** Педагогика в схемах, таблицах и опорных конспектах / Г. М. Коджаспирова. – М. : Айрис-Пресс, 2008. – 256 с. (<http://mexalib.com/view/38157>)
3. **Наволокова Н. П.** Практична педагогіка. 99 схем і таблиць / авт.-уклад. Н. П. Наволокова, В. М. Андреева. – Х. : Вид. група „Основа”, 2010. – 117 с.
4. **Педагогика** в опорных конспектах и таблицах / сост. В. В. Базелюк, Р. С. Димухаметов, Т. Г. Пташко, С. В. Рослякова, Н. А. Соколова ; под ред. д-ра пед. наук, проф. Р. С. Димухаметова. – Челябинск : Изд-во Челяб. гос. пед. ун-та, 2009. – 234 с.
5. **Сбруєва А. А.** Історія педагогіки у схемах, картах, діаграмах : навч. посіб. / А. А. Сбруєва, М. Ю. Рисіна. – Суми : СумДПУ, 2000.

ОПОРНІ КОНСПЕКТИ

Опорний конспект – це побудована за спеціальними принципами візуальна модель змісту навчального матеріалу, у якій лаконічно відображено основні позиції певної теми, а також використовуються графічні прийоми підвищення ефекту запам'ятовування та засвоєння.

Системне використання опорних конспектів у навчальному процесі пов'язано із іменем педагога-новатора кінця ХХ ст. Віктора Федоровича Шаталова¹.

Опорний конспект використовується для наочного представлення навчального матеріалу загалом та за окремими частинами, для виокремлення структури, головних і другорядних елементів навчального матеріалу. Переваги використання опорного конспекту в навчальній діяльності пов'язано із компактним викладом матеріалу, представленням великого обсягу інформації в стислій систематизованій формі, унаочненням причинно-наслідкових та структурних зв'язків. Опорний конспект виконує функції довідкового матеріалу на етапі повторення, підготовки до іспитів, тестування тощо.

Сполучення слів та графічних символів дозволяє миттєво відновлювати в пам'яті зміст абзаців навчального тексту та вести зв'язку розповідь, переходячи від одних символів до інших.

В. Шаталов („Експеримент продолжается”. – М., 1989)

¹ Шаталов В. Ф. Точка опоры. Организационные основы экспериментальных исследований / В. Ф. Шаталов. – Минск : Изд-во „Университетское”, 1990. – 224 с.

Складання опорного конспекту – це доволі трудомістка робота, яка разом з тим сприяє розвитку абстрактного та логічного мислення, формуванню вмінь узагальнювати та систематизувати великі блоки інформації, навичок знаково-символьного кодування вербальної інформації, графічної обробки текстової інформації.

Коефіцієнт корисної дії роботи з опорним конспектом підвищується „ефектом записної книжки”, коли з одного або кількох термінів з понятійного апарату певної навчальної теми можливе відновлення в пам’яті основного обсягу матеріалу, вивченого з цієї теми.

Принципи складання опорних конспектів

- *Лаконічність* (300 – 600 друкованих знаків). При сприйнятті й запам’ятовуванні обсяг короточасної пам’яті людини обмежений.
- *Структурність* – полягає в об’єднанні опорних сигналів у логічно пов’язані смислові блоки. Логічно побудований матеріал легше запам’ятовується і швидше відтворюється. Зазвичай опорний конспект містить 4 – 5 блоки, розташування яких має бути зручним для відтворення та запам’ятовування.
- *Акцентування*. Матеріал опорного конспекту виглядає більш „рельєфним” за рахунок використання рамок незвичної конфігурації, різних шрифтів, кольору тощо.
- *Автономність* забезпечує можливість відтворення кожного блоку, який характеризується смисловою завершеністю.
- *Асоціативність*. При складанні опорного конспекту необхідно добирати ключові слова, речення, асоціації, схеми. Удалий образ дозволяє відтворити матеріал за асоціаціями. Звичні асоціації та стереотипи допомагають більш швидкому та адекватному сприйняттю навчального матеріалу.
- *Доступність матеріалу, простота* – опора на наявні знання, що сприяє кращому розумінню та осмисленню нової інформації, більш міцному її засвоєнню, підвищує інтерес до теми. Необхідно уникати занадто складних шрифтів, малюнків, графіків, діаграм тощо.
- *Колірна наочність і образність* опорних сигналів вимагає урізноманітнювати опорні конспекти та блоки за формою, структурою, графічному виконанню, кольору, що викликає позитивні емоції, сприяє кращому сприйняттю, розумінню та запам’ятовуванню матеріалу.

Типи опорних конспектів

Опорні конспекти можуть бути представлені у вигляді:

- комплексного опорного конспекту з використання тексту, малюнків та графічної візуалізації (схеми, графіки та ін.),
- таблиці (при вивченні різних подій, фактів та їх наслідків та причин),
- схеми (для відображення процесів, конкретних подій і т.д.),
- інтелект-карти (ментальної карти, карти пам'яті),
- кластеру,
- логіко-сислової моделі (В. Штейнберг), яка репрезентує інформацію у вигляді багатовимірної моделі, що дозволяє суттєво ущільнити інформацію порівняно з текстовою формою,
- граф-схеми, матриці на основі дидактичних одиниць П. Ерднієва,
- „павучків” Дж. Хамбліна (графічне представлення навчальної інформації у вигляді крупномодульних опор – граф-схем).

Елементи опорного конспекту

Опорний сигнал – це асоціативний символ, що має певне смислове навантаження (умовно – одиниця інформації), замінює певний фрагмент навчального матеріалу і здатний миттєво поновити його в пам'яті. В опорному конспекті як ОС можна використовувати: а) схеми, рисунки, діаграми, графіки, таблиці, формули (змістові ОС); б) незвичні компоненти: ключові слова, фрази, цікаві малюнки, значки, які поза розповіддю викладача не мають прямих змістових зв'язків з теоретичним матеріалом. Функції опорного сигналу представлено на Рис. 39.

Опорний малюнок – умовне, схематичне, зображення інформації або об'єкта, яке легко відтворюється.

Опорний блок – певна структура, взаєморозташування опорних сигналів, що містить інформації за тією чи тією частиною теми.

Блок-схема – кілька опорних блоків, що структуровано в більш об'ємну конструкцію.

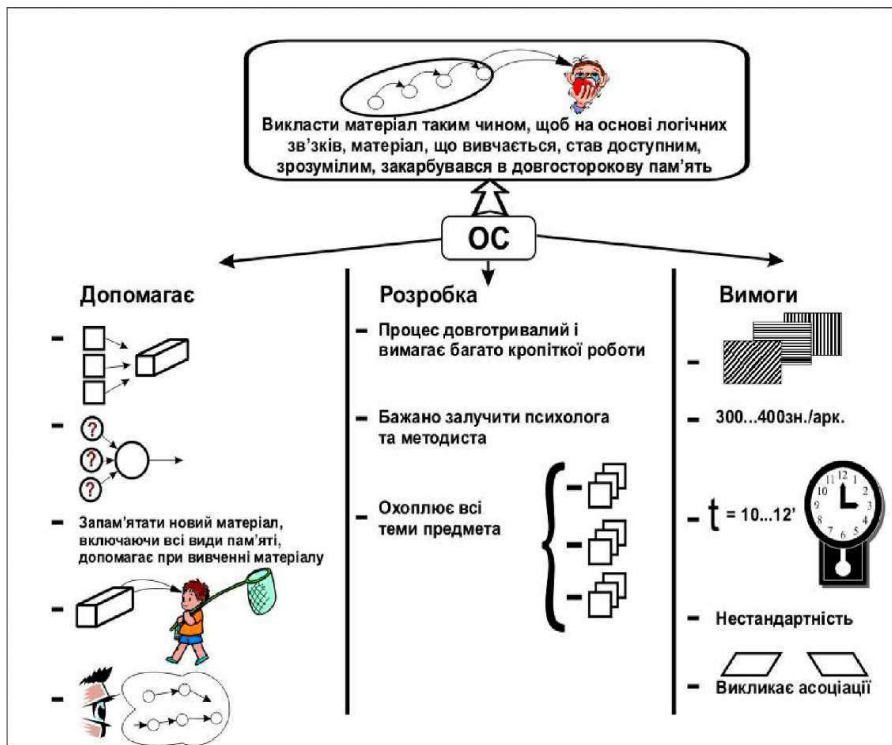

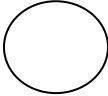
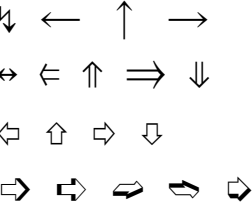
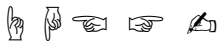

Рис. 39. Опорні сигнали в методиці В. Шаталова (Калошин В. Ф. Методика Шаталова В. Ф. : сутність, здобутки, перспективи : метод. посіб. / В. Ф. Калошин, Д. В. Гоменюк, Л. Л. Сушенцова. – К., 2008. – С. 36).

Засоби вираження інформації в опорних конспектах:

- малюнки,
- схеми, графіки,
- літери, цифри, слова,
- умовні знаки,
- стандартні аббревіатури,
- колір, шрифт, форма та ін.

У складанні опорного конспекту доцільно використовувати знакові форми (елементи) – стрічка, хмара, овал, прямокутник, коло (Таблиця 19).

Графічні елементи (знакові форми)

Назва елемента	Зображення	Сфера застосування
Стрічка		Позначення лаконічних формулювань законів, висновків або операцій щодо виконання тієї чи тієї діяльності. Виділення назв, категоріальних понять
Хмара		Позначення фундаментальних понять, заголовків, питальних речень
Овал		Представлення фактів, ідей, гіпотез. Позначення причинно-наслідкових зв'язків, додаткової інформації
Прямокутник		Виокремлення опорних понять, створення схем
Коло		Створення структурно-логічних схем, мережових графіків. Представлення ключових понять
Елементи зв'язку		Візуалізація причинно-наслідкових та структурних зв'язків між окремими опорними сигналами та блоками опорного конспекту
Знаки-символи	Наприклад, $\Sigma \neq$ ☯ ☀ ☘ 	Для кодування елементів змісту опорного конспекту, ущільнення та скорочення тексту
Піктограми		Для кодування елементів змісту опорного конспекту, умовного, схематичного зображення інформації

Основні вимоги до складання опорного конспекту:

- обсяг – 2 сторінки формату А4;
- повнота викладу навчального матеріалу, змісту конкретної теми або питання;
- наочність, лаконічність, економічність;
- послідовність та логічність викладу, структурованість матеріалу (розподіл та блоки, окремі „вузли” та підпункти);
- обмежена кількість великих одиниць інформації (смыслових блоків), що відповідає психологічним законам короточасної пам’яті (кількість смыслових елементів не повинна перевищувати 7 ± 2);
- конспективне відтворення матеріалу (тези, ключові слова, абрєвіатури, умовні знаки чи інші засоби кодування, які дозволяють швидко засвоїти й відтворити зміст вивченого матеріалу);
- логічний взаємозв’язок, послідовність елементів опорного конспекту;
- інформативність та змістовність (наявність усіх найважливіших для певної теми фактів, прізвищ, дат, назв тощо);
- відтворення причинно-наслідкових зв’язків між смысловими блоками опорного конспекту;
- використання звичних стереотипів, асоціацій;
- гармонія кольорів, що використовуються в смыслових блоках (зазвичай не більше трьох);
- розміщення елементів опорного конспекту відповідно до традиційних норм візуального сприйняття тексту (зліва направо, зверху донизу);
- наявність елементів зв’язку між блоками конспекту за допомогою ліній, стрілок (суцільні товсті та тонкі, пунктирні, штрихпунктирні і т.п.),
- асиметрія в розташуванні блоків та нестандартність контурів, що зумовлено особливостями психології сприйняття та запам’ятовування графічних образів.

Елементарні маніпуляції із шрифтами, запис ключових слів у *Microsoft WordArt*, використання фону, рамки, використання невеликого малюнку з бібліотеки *Publisher*, використання додаткових графічних редакторів *Corel Draw*, *Photoshop*, *Adobe illustrator* забезпечують необхідний рівень опорного конспекту.

Алгоритм створення опорного конспекту

Підготовка опорного конспекту передбачає кілька етапів (Рис. 40).

Рис. 40. Алгоритм роботи над опорним конспектом

Вибір типу опорного конспекту. З урахуванням особливостей теми опорного конспекту, індивідуальних переваг, наявних ресурсів вибрати тип опорного конспекту.

Інформаційно-пошуковий етап. Провести відбір навчального матеріалу на основі первинного ознайомлення з матеріалом теми, з якої складається опорний конспект (робота з підручниками, додатковою літературою, ресурсами Інтернет тощо). Детально вивчити зміст навчального матеріалу. Виокремити головне,

установити причинно-наслідкові та структурні зв'язки. Скласти конспект у вигляді простих записів. Визначити перелік ключових слів, основних понять, які становлять поняттєву структуру теми, що вивчається, і які мають бути представлені в опорному конспекті.

Етап структурування інформації. На підставі структурно-логічного аналізу побудувати структурно-логічну схему навчальної інформації, скласти план опорного конспекту. Розбити цей матеріал на логічно завершені смислові блоки. Виділити основні терміни, смислові ідеї в кожному блоці. Установити зв'язки між смисловими блоками (послідовності, ієрархії, взаємозалежності та ін.).

Мета структурування інформації в опорному конспекті – спрощення розуміння основних елементів, з яких складається масив інформації, а також логіки взаємозв'язку цих елементів. Відповідно, по-перше, інформація повинна бути розподілена на групи та підгрупи згідно з певним критерієм, по-друге, виокремлені групи мають бути логічно пов'язані, вибудовані в необхідному порядку (за важливістю, за інтенсивністю тощо). Основні правила структурування:

- *Правило Міллера* (7 ± 2). Короткочасна пам'ять людини здатна запам'ятовувати обмежену групу елементів, тому не рекомендується створювати кількість блоків або підгруп більше ніж 7.
- *Ефект краю (межі)* полягає в тому, що найкраще запам'ятовується інформація, що знаходиться на початку та наприкінці структурного ряду.
- *Ефект Ресторффа або ефект ізоляції* (названий на честь психотерапевта Хедвига фон Ресторффа (H. von Restorff)). Об'єкт, що виділяється з ряду схожих однорідних об'єктів, запам'ятовується краще. В опорному конспекті кожен елемент структури має бути яскравим та своєрідним завдяки геометричній формі контуру, кольору і т.п.

Кодування. Розробити систему умовних позначень. Дібрати опорні сигнали у вигляді окремих слів, певних знаків, малюнків, символів.

Вибрати форму представлення інформації в кожному смислового блоці (тези, схема, малюнок) та представити змістовний матеріал кожного блоку

Вибрати кольорове рішення, систему шрифтів.

Провести кодування навчальної інформації з використанням опорних сигналів, мнемонічних прийомів, абревіатур і т.п. Вибрати

форму виокремлення кожного смислового блоку (форма контуру). Створити опорні схеми для кожного блоку.

Елементарні маніпуляції із шрифтами, запис ключових слів у *Microsoft WordArt*, використання фону, рамки, використання невеликого малюнку з бібліотеки *Publisher*, використання додаткових графічних редакторів *Corel Draw*, *Photoshop*, *Adobe illustrator* забезпечують необхідний рівень опорного конспекту.

Компонування блоків опорного конспекту. Скласти чорновий варіант опорного конспекту шляхом об'єднання опорних сигналів у блоки (4 – 5 блоків). Компонування повинно враховувати логічні взаємозв'язки частин розглянутого матеріалу. Відокремлення блоків за допомогою контурів, просторового розташування.

Графічно відобразити зв'язки між блоками опорного конспекту за допомогою об'єднання в рамку, лінії, стрілочки і т.п.

Оформити смислові блоки й опорні сигнали в остаточному варіанті й у кольорі. Потрібно пам'ятати, що смислові блоки повинні бути асиметричними або відрізнятися за кольором для кращого запам'ятовування.

Етап критичного аналізу. Критичне осмислення першого варіанта конспекту. Перекомпонування, перебудова окремих частин конспекту, спрощення окремих елементів.

Самоперевірка підготовленого опорного конспекту відповідно до критеріїв оцінювання, типових помилок.

Критерії оцінювання опорного конспекту

- Відповідність темі.
- Змістовна повнота.
- Логічність та послідовність представлення смислових блоків.
- Адекватне використання різних способів акцентування у межах смислових блоків (колір, лінія, шрифт, просторове розташування та ін.).
- Відповідність вимогам щодо оформлення.
- Відповідність нормам літературної мови.
- Оригінальність.

ПРИКЛАДИ ОПОРНИХ КОНСПЕКТІВ

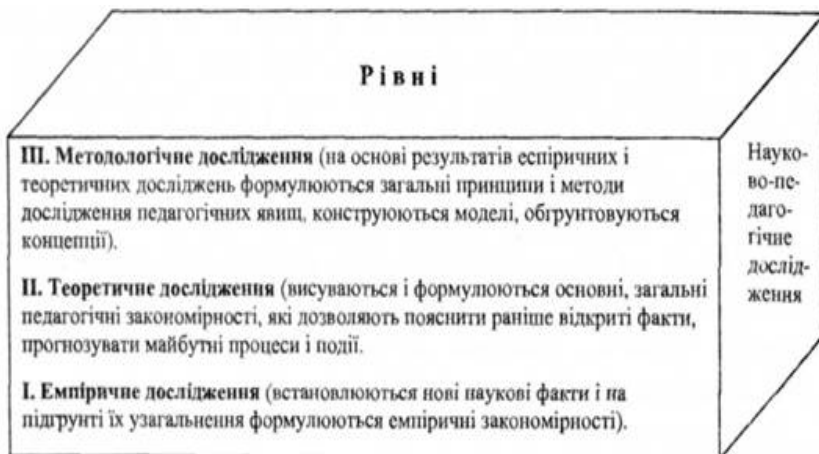
ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ – система опорних сигналів у вигляді конспекту, що становить наочну конструкцію, яка заміщує систему фактів, понять, ідей як взаємопов'язаних елементів частини навчального матеріалу.

Опорний сигнал – асоціативний символ (знак, слово, малюнок і т.п.), що заміщує певне смислове значення.

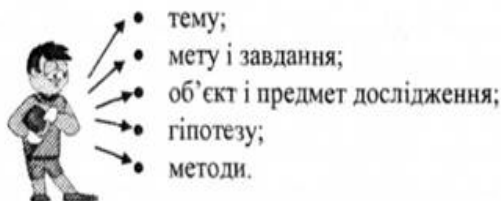
Опора – орієнтувальна основа дій, способів зовнішньої організації внутрішньої мисленнєвої діяльності людини.

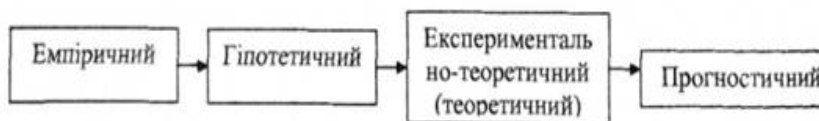
Рис. 41. Опорний конспект „Сутнісні характеристики опорних конспектів”

Наукове дослідження має загальноприйняті методологічні параметри:

Логіка науково-дослідного пошуку містить декілька етапів:

Основні критерії якості наукового дослідження:

- ! актуальність;
- наукова новизна;
- теоретична і практична значущість.

О'кей з ОК!

Рис. 42. Опорний конспект „Логіка науково-педагогічного дослідження”

ПЕДАГОГІЧНА СИСТЕМА МИКОЛИ ІВАНОВИЧА ПИРОГОВА (1810 - 1881)

ОСВІТА ТА ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

25.11.1810 р. – народився М. Пирогов у м. Москва;
1824 – 1827 р. – навчання; у Московському університеті на медичному факультеті.
1836 р. – професор кафедри хірургії Дерптського університету.
З 1841 р. – професор Медико-Хірургічної академії в Петербурзі, з 1847 р. – член-кореспондент Петербурзької Академії Наук.
1847, 1854 рр. – участь у війнах на Кавказі і в Криму в якості військового хірурга.

1856 р. – публікація в журналі „Морська збірка” першої педагогічної статті „Питання життя”, яка знаменувала початок громадсько-педагогічного руху.
Вересень 1856 р. – призначення попечителем Одеського, 1859 р. – Київського учбових округів. 1861 р. – звільнений з роботи.
1862 – 1866 рр. – відправлений у відрядження за кордон, де керував у Гейдельберзі професорською підготовкою молодих російських учених.
1866 р. – відправлений у відставку.

ПЕДАГОГІЧНІ ТВОРИ

„Питання життя”, „Чи треба сікти дітей і сікти їх у присутності інших дітей”, „Чого ми бажаємо”

МЕТА ВИХОВАННЯ – ФОРМУВАННЯ ІСТИННИХ ЛЮДЕЙ

ЗАГАЛЬНОПЕДАГОГІЧНІ ІДЕЇ

ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКЕ ВИХОВАННЯ

ВИХОВАННЯ ІСТИННИХ ЛЮДЕЙ
З РОЗВИНЕНИМИ РОЗУМОВИМИ
ЗДІБНОСТЯМИ, СВОБОДОЮ
ДУМКИ, ЗДАТНИХ ДО САМО-
ПІЗНАННЯ І САМОПОЖЕРТВИ,
НАТХНЕННЯ І СПІВЧУТТЯ

ЗАГАЛЬНА БЕЗСТАНОВА ОСВІТА

НЕОБХІДНО ПРИЙНЯТИ ЗА
АКСІОМУ, ОДНАКОВО
ВАЖЛИВУ В
ПЕДАГОГІЧНОМУ І
МОРАЛЬНОМУ, І
ДЕРЖАВНОМУ ВІДНОШЕННІ,
ЩО НАВЧАННЯ ДО ПЕВНОГО
ВІКУ МАЄ БУТИ ОДНЕ Й ТЕ
САМЕ ДЛЯ ВСІХ СТАНІВ

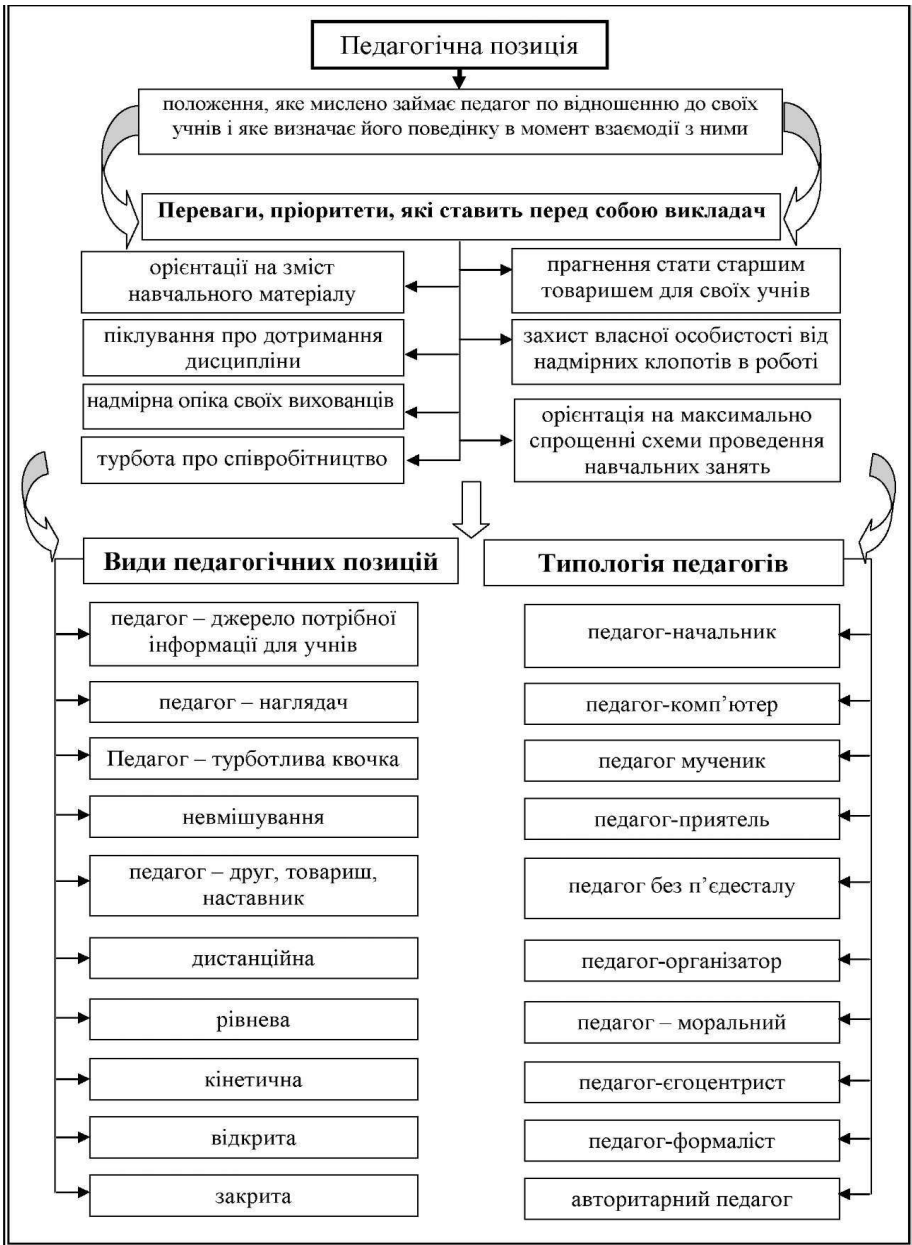

Рис. 43. Опорний конспект „Педагогічна позиція”

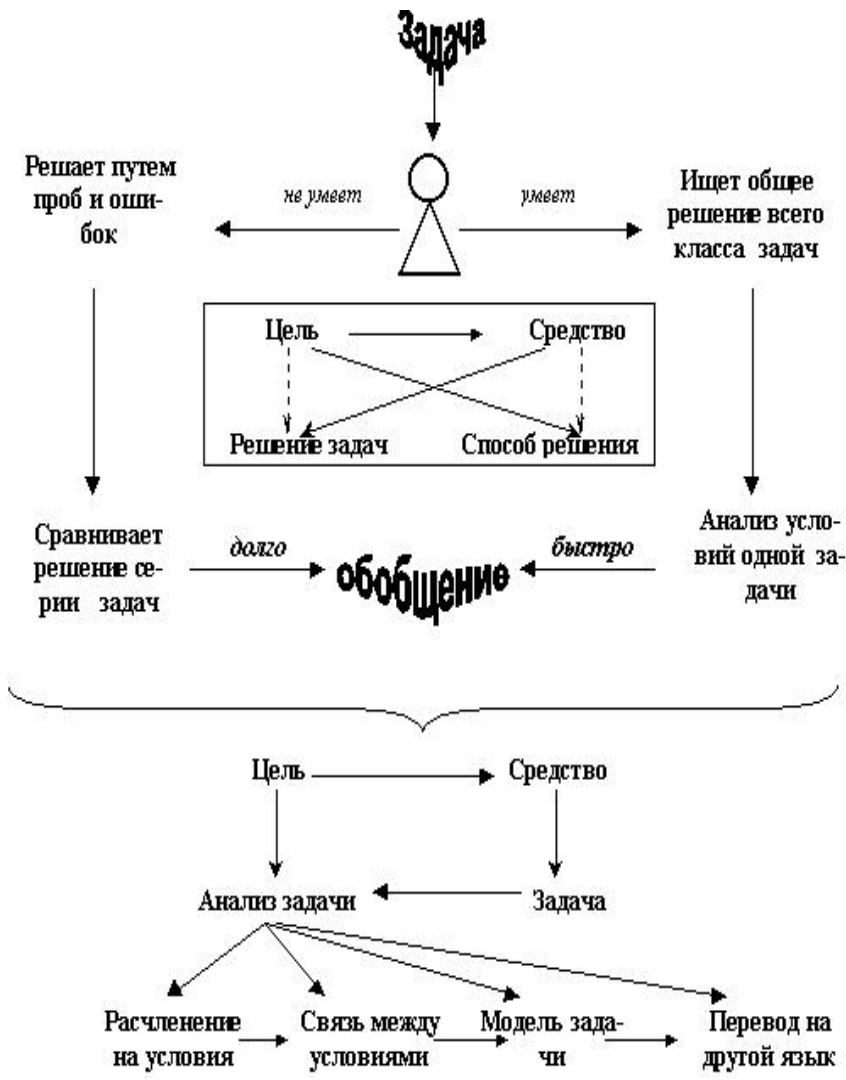

Рис. 44. Опорный конспект „Схема рішення навчальної задачі в теорії розвивального навчання”

Зразок опорного конспекта з історії України у 8 класі за темою:
"Виникнення українського козацтва"

Передумови виникнення

1489

-козак
вільна озброєна
Людина

- 1.напади татар
- 2.освоєння нових земель
(Дике поле - угодники)
- 3.Посилення феодалних утисків

Дрібні Шляхтичі
Православні священники
Селяни
Міщани

Реєстрове козацтво

300 козаків
500 козаків
(права і привілеї)
(Суд і влада)

-1572 рік - Сигізмунд II
Август
-1578 Стефан Баторій
"Його Королівської Милості
Запорізького Війська"

Устрій Війська Запорозького

1. Козацька республіка
- 2.Вища влада - козацька рада
- 3.Гетьман - виконавча і судова влада
4. Військова старшина

**50 роки
XVI ст.**

Князь Дмитро Вишневецький

Острів Мала Хортиця
70-80 роки XVI ст
Острів Томаківка
(Запорозька Січ)

Життя і побут
-розваги(співи і танці)
-житло(курінь)
- одяг(сукно, лототно,
сорочка, шаровари)
-їжа(саламаха, тетеря,
щерба, риба)

Кримське ханство

тактика(галас, табір,
обкопування)

Рис. 45. Опорний конспект „Виникнення українського козацтва”

ІНФОГРАФІКА

Інфографіка – графічний спосіб подання інформації, даних та знань, візуальне відображення даних, змістом якого є невелика за обсягом, але значуща й лаконічно оформлена інформація.

Уперше поєднання графіки й тексту в ЗМІ почали застосовувати видавці газети „USA Today”, що запустили власний проект у 1982 році. За кілька років газета ввійшла в п'ятірку більш читаних видань країни. Одним з більш помітних і затребуваних читачами нововведень „USA Today” стали детальні, добре промальовані картинки з пояснювальними коментарями.

Інфографіка передає сутність повідомлення швидше, ніж текст (один якісно зроблений малюнок замінює кілька сторінок тексту) і докладніше, ніж стандартна ілюстрація (завдяки детальності малюнка й точним тезовим коментарям).

Поява інфографіки зумовлена потребами максимально лаконічного та швидкого викладу значного масиву даних в умовах інформаційної перенасиченості суспільства. Текст обсягом п'ять сторінок доволі легко може бути представлений в одному графічному малюнку.

У навчальних виданнях (підручники, навчальні посібники, робочі зошити і т.п.) інфографіка становить завершений інформаційний блок, який можна засвоїти самостійно, без допомоги вчителя, викладача.

Ознаками інфографіки є цілісність тексту й зображення; символізація позначуваного (спроможність передавати цілісний зміст через систему візуальних образів; декодованість складників (здатність аудиторії інтерпретувати інфографіку відповідно до авторського замислу); зовнішня привабливість у поєднанні з корисним інформаційним навантаженням.

Для створення інфографіки необхідно створити певні точки опори – інфографіка повинна мати чіткий та зрозумілий початок, середину та закінчення. Іона має читатися як гарна історія.

В інфографіці необхідно використовувати інформацію із поважних та перевірених джерел, які мають бути вказані наприкінці.

Підготовчий етап щодо створення інфографіки має включати ретельне опрацювання матеріалу з відповідної теми, розробку детального плану (структура інфографіки, послідовність інформаційних блоків, колір та композиція, гарнітура та розмір шрифтів), добір ілюстративного матеріалу. Особливого значення набуває розмір цілісного зображення із інфографікою. Занадто дрібна інфографіка унеможливило адекватне її сприйняття.

Ресурси Інтернет, за допомогою яких можна створювати інфографіку: Virtualize; Easel.ly; Picktochart; Infogr.am; Visual.ly; InFoto; Dipity. А також такі сайти:

- infographer.ru – Сайт містить найрізноманітнішу інформацію про інфографіку, способи її створення, програми та методи, що використовуються для підготовки віртуальних графіків і схем.
- infogra.ru – Сайт містить практичні поради щодо створення інфографіки.

Приклади інфографіки

Рис. 46. Інфографіка „На кого вчилися майбутні депутати?” (<http://www.galka.if.ua/sered-deputativ-novogo-sklikannya-nauybilshe-inzheneriv-za-osvitoyu-infografika>)

Закон «Про вищу освіту»

ТОП-10 змін

БАЗА ДАНИХ

Вся інформація про видані дипломи вноситься ВНЗ до Єдиної державної електронної бази з питань освіти. Доступ до цієї бази повинен здійснюватися через офіційний сайт Міносвіти

ВЧЕНІ СТУПЕНІ

Встановлюються такі освітньо-кваліфікаційні рівні та ступені: кваліфікований працівник, молодший спеціаліст, бакалавр, магістр, доктор філософії та доктор наук. Ступенів «кандидат наук» та «спеціаліст» не буде

ДИПЛОМИ

ВНЗ мають право видавати дипломи як державного зразка, такі «власні документи про вищу освіту», а також видавати спільні дипломи, в тому числі з іноземними ВНЗ. Якщо студент одночасно отримує дві спеціальності, він отримує подвійний диплом

НАЦАГЕНТСТВО

Створюється Національне агентство з якості вищої освіти, до складу якого мають увійти усі вищі навчальні заклади незалежно від форми власності. Агентство складатиметься із 15 членів

СКАСУВАННЯ АКРЕДИТАЦІЇ ВНЗ

Вищі навчальні заклади будуть ділитися на 3 типи: університет, академія, інститут, коледж. На відміну від університету, інституту та академії можуть бути лише галузевими навчальними закладами. Коледжі здійснюють підготовку на рівні молодшого спеціаліста

СТАТУС

Встановлюється новий порядок отримання статусу «національний» і «дослідницький» ВНЗ. Статус національного ВНЗ може присвоїти Президент України за пропозицією Нац агентства з якості вищої освіти, дослідницького - Кабмін

РОЗШИРЕННЯ АВТОНОМІЇ ВНЗ

Діяльність ВНЗ в Україні базується на принципах автономії та самоврядування, в тому числі й у фінансовій сфері

ПРОЦЕДУРА ВСТУПУ ДО ВНЗ

Правила прийому абітурієнтів визначає ВНЗ, однак частка сертифіката зовнішнього оцінювання в конкурсному балі повинна бути не менше 20%, середнього бала атестата - не більше 10%, а частка конкурсу творчих/фізичних здібностей абітурієнтів - не більше 50% загального бала

СТИПЕНДІЇ

Розмір мінімальної стипендії для молодшого спеціаліста не може бути менше третини розміру прожиткового мінімуму, для бакалавра і магістра - не нижче розміру прожиткового мінімуму. На даний момент розмір прожиткового мінімуму - 1176 грн

ВІДПРАЦЮВАННЯ

У законопроекті відсутня норма про обов'язкове відпрацювання 3 років для студентів ВНЗ, які навчалися за рахунок державного або місцевого бюджетів

© 2014 Укрінформ. Усі права захищені.
При використанні матеріалів посилання обов'язкове.
www.ukrinform.ua

Рис. 47. Інфографіка „Топ-10 змін у Законі „Про вищу освіту”
(http://www.ukrinform.ua/ukr/news/novi_pravila_ukrainiskoi_vishchoii_0sviti_infografika_1971300)

101 ПРИЧИНА ЛЮБИТИ УКРАЇНУ

Творчість Шевченка та його заклики не втрачають своєї актуальності навіть через два століття від дня народження їх автора. Багато з них були символами та основними заклинами патріотичних моментів вже незалежної України, одним з яких був Євромайдан.

Тарас Шевченко

Кобзар

Зібрання поетичних творів Шевченка. Лише в Україні видавалось більше двох сотень разів. Перекладене близько на сотню мов. Це єдина у світі книга (крім Біблії), у якій є свій власний музей, що розташований в Черкасах.

письменник

20

повістей написав Шевченко, з яких до нас дійшло лише 9. Його автоству також належать драма «Назар Стодоля», щоденник, автобіографія і близько 250 листів

поет

228

творів містить переважна більшість сучасних видань «Кобзаря»

**«батько» нації
Борітеся-
поборете!**

«Кобзар» Шевченка вважають «українським Євангелієм», яке століттями надихало до національного відродження та об'єднання

художник

835

картин належать пензлю Тараса, серед них олійні та акварельні полотна, гравюри, рисунки олівцем й тушшю

етнограф

**Живописна
Україна**

так називався перший альбом гравюр Шевченка. Народний стрій, побут й мистецтво не раз знаходили відображення на полотнах Тараса, а українські пісні, легенди та перекази - його творач

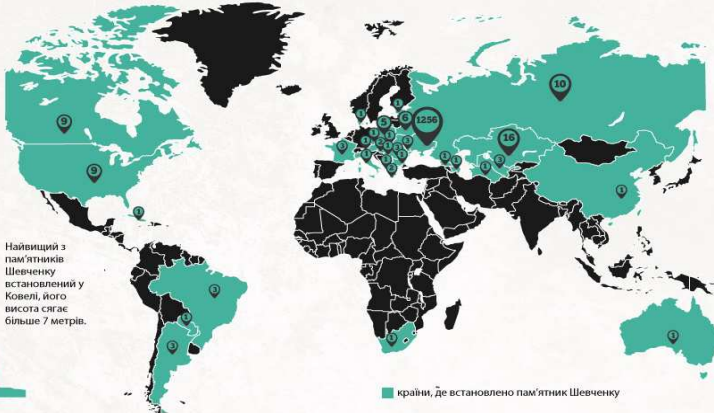
Світове визнання

1384

пам'ятник Кобзарю встановлено у світі, з яких більше сотні - за кордоном. Експерти припускають, що це найбільша кількість монументів, встановлених одній особі, якщо не брати до уваги тоталітарних режимів і невільників солдатів.

Найвищий з пам'ятників Шевченку встановлений у Ковелі, його висота сягає більше 7 метрів.

■ країни, де встановлено пам'ятник Шевченку

Джерело:
Національний музей Тараса Шевченка,
Завідувач П. Жигін Тарас Шевченко К.: «Мистецтво», 1994, 352с.

Україна Incognita

Рис. 48. Інфографіка „101 причина любити Україну. Тарас Шевченко” (<http://incognita.day.kiev.ua/shevchenko/gallery/shevchenko.html>)

Рекомендована література

1. **Болл Дж.** История мира в инфографике / Дж. Болл, В. Д'Эфилиппо. – М. : Альпина Паблишер, 2014.
2. **Крам Р.** Инфографика. Визуальное представление данных / Р. Крам. – СПб. : Питер, 2015. – 384 с.
3. **Лаптев В.** Изобразительная статистика / В. Лаптев. – М. : Эйдос, 2012. – 180 с.
4. **Маккэндлесс Д.** Инфографика. Самые интересные данные в графическом представлении / Дэвид Маккэндлесс ; пер. с англ. В. Соколовой. – М. : Манн, Иванов и Фербер, 2014. – 252 с.
5. **Райс Л.** Визуальный молоток. Как образы побеждают тысячи слов : пер. с англ. / Лаура Райс. – М. : Манн, Иванов и Фербер, 2014. – 192 с. (Фрагмент: <http://www.litres.ru/static/trials/06/49/54/06495488.a4.pdf>)
6. **Роэм Д.** Визуальное мышление. Как „продавать” свои идеи при помощи визуальных образов / Дэн Роэм ; пер. с англ. О. Медведь. – М. : ЭКСМО, 2012. – 352 с.
7. **Роэм Д.** Практика визуального мышления. Оригинальный метод решения сложных проблем : пер. с англ. / Дэн Роэм. – М. : Манн, Иванов и Фербер, 2014. – 396 с. (<https://yadi.sk/d/1HNDUzLSMKtSp>)
8. **Смикиклас М.** Инфографика. Коммуникация и влияние при помощи изображений / Марк Смикиклас ; пер. с англ. – СПб. : Питер, 2013. (<https://vk.com/wall-59609301?q=%23%D0%9A%D0%BD%D0%B8%D0%B3%D0%B8>)
9. **Тоузленд М.** Инфографика. Мир, каким вы никогда не видели его прежде / Мартин Тоузленд, Саймон Тоузленд. – М. : Манн, Иванов и Фербер, 2013. – 208 с.
10. **Швед О.** Инфографика как средство визуальной коммуникации [Электронный ресурс] / О. Швед. – Режим доступа : <http://scaspee.com/6/post/2013/10/infographics-as-means-of-visual-communication-shved-o-v.html>.
11. **Tufte E.** Visual Explanations: Images and Quantities, Evidence and Narrative / Edward R. Tufte. – Hardcover – February, 1997.
12. **Tufte E.** Envisioning Information / E. Tufte. – Cheshire : Graphics Press, 1990. – 126 p.

ЕСЕ (навчальне, академічне)

Есе (навчальне, академічне) (від фр. *essai* – досвід, начерки) – це самостійна письмова робота, розгорнутий і аргументований текст, присвячений якій-небудь проблемі.

Цей жанр відрізняє вільна форма: тут важливі індивідуальні враження й суб'єктивні міркування на певну тему, можливі яскраві приклади (зокрема з особистого досвіду), публіцистичні елементи й художні метафори. Есе свідомо не претендує на вичерпне трактування предмета й припускає форму „Я-висловлююся”. При цьому, як і будь-який науковий текст, есе має бути логічним і доказовим.

Витоки есеїстичного стилю сягають античних часів (декламації Лукіана, діалоги Платона, трактати про ораторське мистецтво Цицерона) та пов'язані із прагненням висловити особистісне ставлення людини до життєвих проблем і тривоги.

Есе поєднує різні епохи, культури, увесь досвід людського знання, становить модель „запозичень в інших” того, що „підвищує цінність ... викладу” (М. Монтень).

Народження есе як жанру пов'язано з ім'ям французького філософа, письменника Мішеля Монтеня, який у 1580 році опублікував книгу „Essais” (*essais* – з фр. спроба, проба, нарис). М. Монтень проголосив: „Зміст моєї книги – я сам!”

Яскраву характеристику есе дає М. Епштейн, який зауважує, що „есе тримається як ціле саме елегією взаємних переходів, миттєвих переключень з образного ряду в поняттєвий, з абстрактного – у побутовий”¹.

Есе спрямовано на *спів*-думку, *спів*-переживання, *спів*-участь, призначено для формування навичок гуманітарного мислення.

Написання есе є поширеною формою навчання в сучасній і середній, і вищій освіті. Її навчальна ефективність визначається кількома чинниками: по-перше, сам процес написання максимально мобілізує інтелектуальні можливості учня/студента, бо не тільки змушує його активно осмислювати проблему (тему, питання), яка

¹ Епштейн М. Законы свободного жанра / М. Эпштейн // Эпштейн М. Все есе : в 2 кн. – Кн. 1. – Екатеринбург : У-Фактория, 2005. – С. 490.

потребує письмового вираження, а й шукати оптимальні форми вираження, що само по собі є важливим чинником розумового розвитку. Процес написання успішного есе можна порівняти з горнилом, у якому при високій температурі (тобто в напруженні інтелектуальних сил) породжується нова, більш організована якість мислення й висловлювання. Іншими словами, процес написання есе є розумовим тренінгом високої інтенсивності. По-друге, есе, якщо воно присвячене розгляду якоїсь проблеми, є найкращим способом екзаменаційного (іспитового) випробування, бо „немов на долоні” демонструє знання, ерудицію, здатність до самостійного мислення, уміння висловити свої думки.

Мета академічного есе полягає в розвитку таких навичок, як самостійне творче мислення та письмовий виклад власних думок, сприяє формуванню критичного мислення. Підготовка есе дозволяє майбутнім фахівцям навчитися чітко та грамотно формулювати думки, структурувати інформацію, використовувати основні поняття певної предметної галузі, виокремлювати причинно-наслідкові зв'язки, ілюструвати досвід відповідними прикладами, аргументувати свої висновки. Метою есе є діагностика продуктивного, творчого складника пізнавальної діяльності студента, що припускає аналіз інформації, його інтерпретацію, побудову міркувань, порівняння фактів, підходів і альтернатив, формулювання висновків, особисту оцінку тощо, стимулювання студентського самостійного теоретичного пошуку або узагальнення практичного досвіду вирішення проблем, розгляду ситуацій, явищ тощо. Матеріалом для підготовки академічного есе слугують наукові, науково-популярні, художні джерела, приклади з реального життя.

Підготовка есе дозволяє студентам удосконалювати навички використання аналогій, асоціацій, метафор тощо, що набуває особливого значення в контексті розвитку креативності як професійно значущої якості сучасного фахівця.

Сьогодні есе використовується і в навчальних закладах з розвивальною та контрольно-оцінною метою, і при працевлаштуванні в установи та організації.

Жанр есе як „жанр без берегів” є досить мінливим залежно від проблематики, що в ній розглядається, від особливостей навчального предмета, у межах якого він використовується.

Основні ознаки навчального есе

Тема есе завжди *конкретна*. Есе не може містити багато тем або ідей (думок). Воно надає відповідь на одне конкретне питання.

Яскраво виражена *авторська* позиція. Щоб виразити себе, автор есе наводить багато прикладів, проводить паралелі, добирає аналогії; використовує асоціації, символи, робить непередбачувані висновки, тож виникають несподівані повороти думки

Вільна композиція. Стилю притаманні легкість, ефект розмови із співбесідником, образність, афористичність. Есе має здивувати читача, може спиратися на парадоксальні судження.

Вільне за композицією, зорієнтоване на суб'єктивність, есе разом з тим має володіти *внутрішньою смисловою єдністю*, тобто узгодженістю ключових тез та аргументів, несуперечливістю тих суджень, які відображають особистісну позицію автора.

Оригінальний підхід до викладу матеріалу, добору аргументів, прикладів тощо.

Мета – *інформація чи інтерпретація*, інформування про ідеї, пояснення й переконання, а не переказування подій чи ситуацій; немає вигаданих персонажів і сюжету

У центрі – *суб'єктивний погляд* на проблему, подію чи ситуацію, яку автор описує чи аналізує.

Використання *художніх засобів мови* (метафори, алегоричні та притчеві образи, символи, порівняння, зіставлення).

Есе має сприйматися як *єдине ціле*, ідея повинна бути ясною та зрозумілою.

Есе має містити *переконливу аргументацію* щодо позицій, які висвітлюють проблему.

Правильно написати есе означає:

- чітко, логічно, переконливо, цікаво й образно висвітлити проблему;
- проявити свою особистість, що насамперед означає висловити оригінальні ідеї та нестандартний погляд на проблему;
- не соромитися бути собою;
- уникати загальних положень, добирати найцікавіші, найсоковитіші *конкретні* приклади, не забувати про деталі й не ховатися за шаблонами.

Тематика есе

Тема навчального есе зазвичай пропонується викладачем у межах конкретної навчальної дисципліни. Тема для есе може бути визначена і самим студентом, але обов'язково має узгоджуватися із викладачем.

Формулювання теми навчального есе зумовлено його специфікою як жанру творчої письмової роботи. Тема для есе формулюється таким чином, щоб вона містила в собі проблему/тему для міркування або об'єкт для аналізу. Тема, питання та завдання, що постали перед студентом у процесі розмірковування над есе, потребують аналітичних відповідей, тобто пошуку пояснення: чому щось відбувається / з якої причини / як це відбувається / процеси, механізми.

Виокремлюють такі види формулювань тем навчального есе:

- **Питання.** Наприклад, „Що дає сучасному вчителю педагогічна наука?“, „Педагогіка: наука чи мистецтво?“, „Соціальний стереотип: позитивне чи негативне явище?“
- **Суперечливе твердження, що потребує доказів.** Наприклад, „Учити не можна виховувати... Де поставити кому?“
- **Особиста ситуація.** Наприклад, „Педагог минулого, який мене надихає на творчу роботу“, „Мій діалог з А. Макаренком“.
- **Проблемна ситуація.** Наприклад, „Антична педагогіка та сучасна школа“, „Виховні смисли творів мистецтва, присвячених біблійній притчі про блудного сина“.
- **Висловлювання видатного діяча культури та науки, що є поштовхом для особистих міркувань.** Наприклад, „Одна з грубих помилок уважати, що педагогіка є наукою про дитину, а не про людину. Дітей немає – є люди, але з іншими масштабами понять, іншим запасом досвіду, іншими враженнями, іншою грою почуттів. Пам'ятай, що ми їх не знаємо“ (Я. Корчак).

Приклади тем навчальних есе для студентів педагогічних спеціальностей.

- Університет: теорія чи практика?
- „Освіта робить гарну людину кращою, а погану – гіршою“ (Томас Фуллер)

- „Нічого того, що важливо знати, навчити не можна, – усе, що може зробити вчитель, це вказати шляхи” (Ричард Олдінгтон)
- Багато хто вважає, що жінки відповідальніші, ніж чоловіки, тому в більшості суспільств саме вони займаються вихованням дітей. Інші стверджують, що чоловіки так само добре, як жінки, можуть виховувати дітей. А я думаю так ...
- Нині багато молодих людей обирають навчання за кордоном. Поряд із незаперечними перевагами студента спіткають і значні труднощі, пов’язані з адаптацією в суспільстві з іншою культурою. Так їхати чи ні?
- Батьки – це кращі вчителі?
- Педагог: особистість чи професія?
- Я б поговорив з Яном Амосом Коменським про ...
- Професія вчителя у XXI столітті
- Мій улюблений учитель
- Мій ідеал учителя
- Навіщо я викладаю саме цей предмет?
- „Тим, хто хоче вчитися, часто шкодить авторитет тих, хто вчить” (Цицерон)
- Чи може стати педагогом будь-яка людина?
- Чи можливо бути педагогом, не будучи оптимістом?
- Любов. Без неї можна добре вчити дітей?
- Як поєднати з вимогами стандарту професійну творчість учителя?
- Навіщо потрібна наукова педагогіка, якщо є перевірена віками народна педагогіка?
- Що важче: добре вчити або добре вчитися?
- Вихованість – засіб чи результат формування людини?
- Дисципліна – результат або засіб виховання?
- Якою стане школа 20 – 30-х рр. XXI століття?
- Яким має бути урок у сучасній школі?
- За чи проти ЗНО говорить ваш особистий досвід?
- Ви вчилися „за відмітку” або за знання?
- Криза сім’ї: чи є вона і в чому проявляється?
- Як допомогти вирости дитині щасливою?
- Школа майбутнього

Типи навчального (академічного) есе

Описове (дескриптивне) есе – опис події, персонажу і т.п. з метою сформуванню в читача яскравий образ, повідомлення певних фактів за темою, визначення шляхів, надання практичних порад щодо вирішення тієї чи тієї проблеми.

Причинно-наслідкове есе – аналіз конкретної ситуації/події, визначення причин та результатів тих чи тих процесів, що дослі джуються. Варіанти структури: 1) „кілька причин – один наслідок”. У тезі вказується загальний наслідок певної проблеми та кілька (пере-важно три) причин, які до цього призводять; 2) „одна причина – кілька наслідків”. Теза представляє одну причину, яка може призвести до кількох наслідків, які й мають бути проаналізовані; 3) причинно-наслідковий ланцюжок (ефект доміно). У тезі називають першу й останню частини причинно-наслідкового ланцюжка, далі аналізують-ся наслідки дії конкретної причини, які можуть бути неочікуваними та неочевидними для безпосередньої причини ланцюжку наслідків.

Есе-визначення – розкриття сутнісних характеристик явища або процесу.

Порівняльно-зіставне есе – фіксування відмінностей та/або схожості між ідеями, подіями і т.п. У вступній частині обов'язково вказують критерії, за якими він порівнює предмети чи явища. Варіан-ти структури: 1) Теза. Аналіз особливостей першого предмета/явища. Аналіз особливостей другого предмета/явища. Висновок; 2) Теза. Паралельне висвітлення спільних або відмінних ознак (не менше двох) обох предметів/явищ, які аналізують. Висновок.

Ілюстративне есе – представлення переконливих прикладів для доведення власної думки на те чи те явище, предмет, процес.

Аргументоване есе – виклад обґрунтованої думки щодо предмета дослідження на основі аналізу інформації, отриманої з особистого досвіду та/або читання наукової, науково-популярної, художньої літератури. Такий вид есе передбачає добір аргументів або на користь сформульованої позиції, або аргументів, що її спростовують. Варіант аргументованого есе – бачення певного явища в усій його суперечності та з різних поглядів (Теза. Аргумент. Контраргумент. Теза. Аргумент. Контраргумент. Висновок).

Рольове есе – представлення ситуації, події в межах тієї чи тієї ролі, від імені тієї чи тієї людини.

Експресивне (нарративне) есе – опис особистої думки щодо того чи того питання або події.

Структура академічного есе

Есе складається з таких компонентів:

- титульна сторінка,
- вступ (постановка проблеми),
- основна частина,
- висновки,
- список використаних джерел.

1. Титульна сторінка містить відомості про навчальний заклад, тему есе, прізвище та ініціали студента, факультет (інститут), курс, групу. Титульна сторінка не нумерується.

2. Вступ. Постановка проблеми. Цей елемент есе передбачає обґрунтування актуальності обраної теми, постановку проблеми. Актуальність теми (від лат. *actualis* – справжній, теперішній, сучасний) означає її важливість, практичну значущість. Саме позиції вступу визначають стильові особливості всього тексту есе загалом, тому необхідно шукати можливість відійти від банальних ритуальних фраз типу „Метою нашої роботи є...”, „Ця тема розглядалася в таких працях...”. У вступній частині можна викласти тезу або гіпотезу, які Ви хочете розгорнути або довести. Автор есе може також відштовхуватися від цитати з роботи будь-якого дослідника або філософа, роз’яснюючи, як він розуміє ту чи ту тезу і як той дозволяє розкрити тему. У такому випадку потрібно обов’язково вказати покликання на джерело цитати.

Вступ має бути живим, чітким та оригінальним. Надзвичайно важливими є перші ж фрази есе, які мають „захопити”, переконати у змістовності та яскравості подальшого тексту. Можливі такі варіанти початку есе: 1) *Стандартний*. Цей підхід є найпоширенішим, але зовсім не „занудним”. Необхідно відповісти мінімум на 6 питань: хто, що, коли, де, чому і як. Незважаючи на кількість питань, відповіді на них повинні укластися в один абзац. 2) *Несподіваний*. Такий підхід шокує й зацікавлює. Це може бути яскравий афоризм, риторичне питання, притча, опис конкретної ситуації та ін., що стануть поштовхом до розвитку думки на задану тему. 3) *Авторитарний*. Не дивуйтеся, є й такий. Цей підхід пропонує інформацію в наказовому тоні, що не може не дивувати читача. Створюється враження, що автор упевнений тільки в собі. 4) *Інформативний*. Перевага такого підходу в тім, що читач відразу ж одержує інформацію про те, що буде далі. Це може бути або інформація про життя, про якусь ситуацію, або щось

інше. 5) *Із цитатами*. Пропонується яскрава і доречна цитата, яка безумовно повинна відповідати темі й слугує підґрунтям для визначення проблеми есе. 6) *Диалоговий*. Цей підхід стимулює початок есе як діалог із читачем. З іншого боку, це можуть бути риторичні питання, які привертають увагу до проблеми, створюють відчуття безпосередньої участі в її обговоренні.

Обсяг вступу зазвичай складає 0,5 – 1 сторінку.

3. Основна частина має будуватися як розвиток однієї думки або ж трансформація однієї думки в іншу. Зазвичай рекомендується алгоритм: *теза – її аргументація*.

Теза – це положення (судження), яке потрібно довести.

Аргументи – це категорії, якими користуються при доказі істинності тези; це факти, явища суспільного життя, наукові позиції та докази, покликання на думки науковців, життєві ситуації та життєвий досвід та ін.

Висновок – це думка, заснована на аналізі фактів.

Оцінювальні судження – це думки, засновані переважно на наших переконаннях, віруваннях або поглядах, які виражаються в емоційно-експресивній формі.

Теза як певна ідея, що передбачає варіант пояснення ключових питань есе, може бути власна (авторська) або запозичена.

Аргументами можуть слугувати фактичний матеріал (зокрема статистичний) з достовірних джерел, позиції науковців, представлені у вигляді цитат, заздалегідь істинні судження (закони, аксіоми тощо), ілюстрації з творів художньої літератури, фільмів, приклади з історії, власного життя, з публіцистичних джерел.

Взаємодія тези та аргументів може бути прямою, опосередкованою та розділовою. Для прямого доказу використовують індукцію, дедукцію, аналогії та причинно-наслідкові зв'язки. *Індукція* ґрунтується на достатній кількості конкретних переконливих фактів. *Дедукція* як процес доказів від загального до часткового будується на опорі на загальновідомі та загальновизнані позиції. *Аналогія* – це спосіб аргументації, побудований на порівнянні. *Причинно-наслідкова* здійснюється за допомогою пояснення причин того чи того явища.

Важливо формулювати власні судження (думки, припущення) на користь конкретної тези або для її спростування. При цьому доречно послуговуватися різноманітними засобами виразності (аналогія, метафора, порівняння, іронія, парадокс, риторичні питання тощо).

Кількість тез та відповідних аргументів в академічному есе має бути оптимальною. Зазвичай *формулюється 2 – 3 тези та добираються 2 – 3 аргументи* на користь кожної тези (або аргументи, що

спростовують представлену тезу). Відповідно структура основної частини набуває такого вигляду: Теза 1. Аргументи. Теза 2. Аргументи. Теза 3. Аргументи.

Для написання есе на доброму рівні дуже важливо те, як використовуються емпіричні дані та інші джерела. *Дані, факти тощо є ілюстрацією, а не підсумковим актом*, тобто вони підтверджують аргументи автора, свідчать про його вміння доречно використовувати інформацію. Саме це дозволяє уникнути надмірного узагальнення, формулювання бездоказових позицій та висновків.

Основну частину есе можна представити як сукупність підрозділів, кожен з яких може мати підзаголовок. У такому випадку кожен підрозділ повинен містити тільки одну тезу й відповідний доказ, підкріплений аргументами.

Варіантом побудови есе більш складного рівня може бути побудова основної частини за *стратегією „Теза – Антитеза – Синтез”*. Зіткнення думок у будь-якому випадку викличе інтерес у читача

Якість тексту складається із чотирьох основних компонентів: ясності думки, виразності, грамотності й коректності. Необхідно виокремлювати абзаци, установлювати логічний зв'язок абзацив з метою досягнення цілісності тексту есе.

4. Висновки. Важливо, щоб висновок „повертався” до головної ідеї. Якщо у вступі проблема есе формулюється, доводиться її актуальність, то у висновку узагальнюється авторська позиція з поставленої проблеми. У висновках доцільно використовувати такі методи, як повторення, ілюстрація, цитат, переконливе та яскраве твердження. Висновок може містити такий дуже важливий елемент, як вказівка на застосування дослідження, на розвиток взаємозв'язків з іншими проблемами.

5. Список використаних джерел. Бібліографічні описи всіх джерел, на які є покликання в тексті, мають бути вказані в списку. Необхідно вказувати джерела не тільки цитат, а й цифр та іншої інформації, що була використана в тексті есе. Джерела доцільно розміщувати в алфавітному порядку прізвищ перших авторів або заголовків. Відомості про джерела необхідно подавати відповідно до вимог державного стандарту. Навчальна література (підручники, навчальні посібники) при написанні есе мають використовуватися в мінімальному обсязі.

Алгоритм роботи над академічним, навчальним есе

Підготовка навчального есе передбачає кілька етапів (Рис. 49).

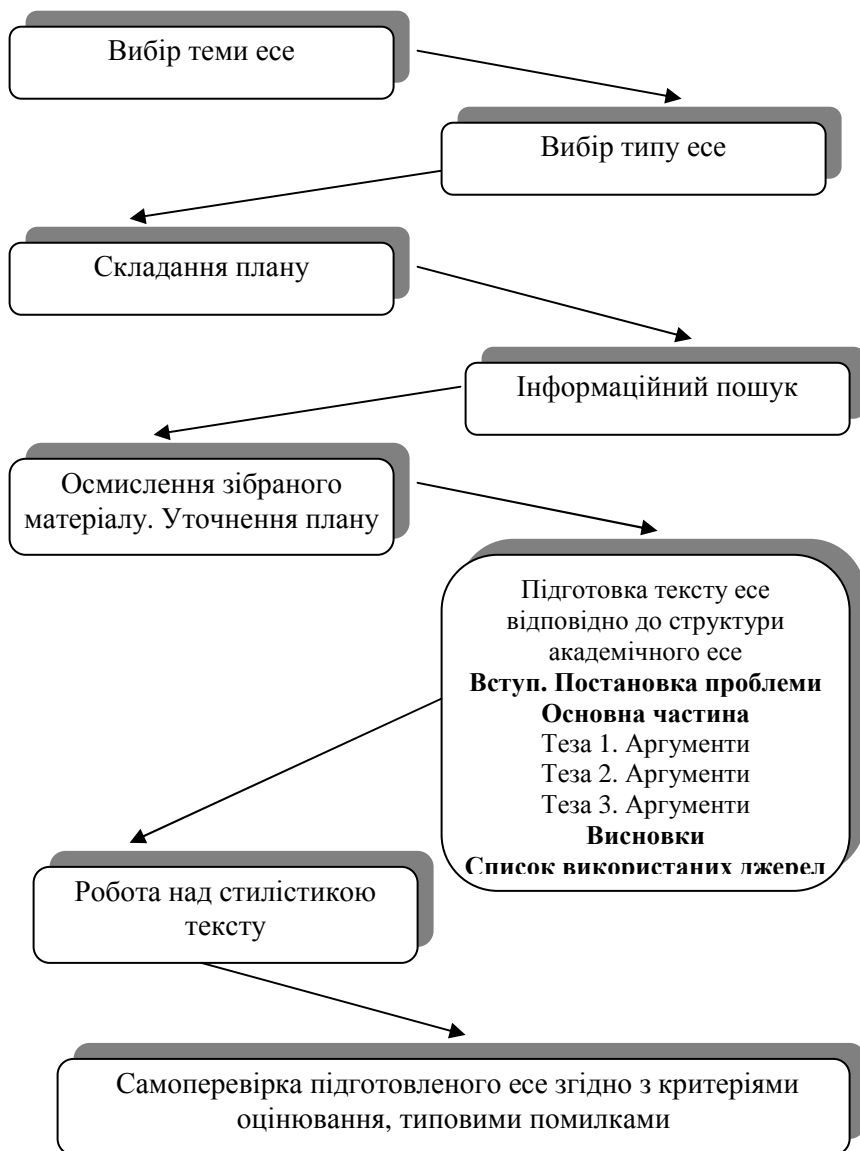

Рис. 49. Алгоритм роботи над академічним, навчальним есе

Вибір теми навчального есе. При виборі теми треба „прислухатися до серця”, тобто враховувати свою схильність до якоїсь проблематики, а це означає, що вона буде творчою й такою, що приносить не тільки користь, а й задоволення. При виборі теми перш за все студент має переконатися, що він правильно зрозумів її. Оскільки тема може бути інтерпретована по-різному, для її висвітлення існує кілька підходів. Отже, студенту потрібно обрати один варіант інтерпретації або підходу, аби мати можливість обґрунтувати своє бачення проблеми.

Вибір типу есе. Якщо тип есе не відзначено у формулюванні завдання, то необхідно самостійно визначитися із типом відповідно до особливостей теми, інформаційного підґрунтя, власних уподобань. Навчальні есе можуть виконуватися за такими типами, як описове (дескриптивне), причинно-наслідкове, есе-визначення, порівняльно-зіставне, ілюстративне, аргументоване, рольове, експресивне (наративне).

Найчастіше рекомендуються такі типи есе, як причинно-наслідкове, порівняльно-зіставне та аргументоване.

Складання плану есе. Оскільки загальна структура есе включає вступ (постановку проблеми), основну частину та висновки, то необхідно визначитися із структурою та особливостями змістовних елементів щодо кожного компонента есе. На початку підготовки есе доцільно попередньо ознайомитися зі змістом наукових публікацій за обраною темою і скласти план есе, який значною мірою визначає напрями наступного етапу – інформаційного пошуку. Звичайно, за його результатами план есе може бути скоригований. При складанні плану слід звернути особливу увагу на те, щоб він охоплював усі найважливіші сторони обраної теми.

При складанні плану необхідно чітко визначити: які ідеї мають бути відображені в змісті есе, в якому порядку доцільно викладати різні питання, які тези та відповідні аргументи сприятимуть розкриттю теми есе. При цьому зміст теми може охоплювати широке коло питань та потребувати залучення великого обсягу літератури. У цьому випадку студент має можливість виокремити тільки певні аспекти цього проблемного питання. Студент позбавляється зайвих труднощів, якщо він *не буде* виходити за рамки окресленого кола.

Етап інформаційного пошуку. Від повноти зібраного в ході інформаційного пошуку матеріалу значною мірою залежить рівень підготовки есе. Цей етап передбачає ґрунтовне знайомство власне з

теоретичним матеріалом: пошук самого матеріалу в Інтернеті та в бібліографічних відділах наукових бібліотек, складання бібліографії з теми, виділення основних робіт, їх опрацювання, виписка важливих, на вашу думку, положень. Доцільно звернутися до словникової та енциклопедичної літератури, художніх творів, публіцистичних матеріалів. Залежно від тематики важливим є включення до списку літератури для читання одного або двох тематичних досліджень, що мають протилежні спрямування. Ефективне використання тематичних матеріалів та даних допоможуть студенту попередити типову помилку – надмірне використання узагальнень в есе.

Осмилення зібраного матеріалу. Уточнення плану. Саме глибоке осмилення зібраного матеріалу дає змогу забезпечити самостійний, дослідницький характер есе, оскільки студент систематизує та аналізує різні погляди на досліджувану проблему, обґрунтовує основні тенденції і закономірності, виділяє причинно-наслідкові зв'язки, робить порівняльний аналіз вітчизняного й зарубіжного досвіду, формує власний погляд тощо. Особливого значення набуває добір аргументів на користь або для спростування сформульованої тези – виокремлення конкретних фактів, представлення поглядів науковців у вигляді цитат, добір прикладів з художньої літератури або власного досвіду.

Підготовка тексту есе відповідно до структури академічного есе. Написання есе має відповідати загальній структурі навчального есе (вступ, основна частина, висновки, список використаних джерел), вимогам до змісту всіх елементів есе.

Робота над стилістикою тексту. Есе має відповідати сучасним нормам літературної мови, у ньому не повинно бути граматичних та стилістичних помилок. Необхідно дотримуватись правил цитування, оформлення покликань, списку використаних джерел. Необхідно знайти „золоту середину” між науково-академічним стилем та публіцистичним викладом матеріалу, який передбачає емоційність, експресивність, використання метафор, аналогій і т.п.

Самоперевірка підготовленого есе відповідно до критеріїв оцінювання, типових помилок. Наприкінці роботи над есе необхідно перевірити послідовність думок, вираженість аргументів, логічність представлення всіх складників тексту. Наступний крок: перевірка граматики, орфографії, пунктуації тощо; самооцінка відповідності структурних частин вимогам.

Основні вимоги до навчального, академічного есе

Достатній теоретичний рівень. Тему есе необхідно розкрити на сучасному рівні розвитку науки. Необхідно достатньо повно розкрити основні поняття й терміни з обраної теми, наводити тільки об'єктивні факти й реальні практичні приклади

Змістовність, логічна послідовність викладення матеріалу, органічний взаємозв'язок розкриття окремих питань: повне розкриття всієї теми загалом.

Дослідницький характер. Есе має містити елементи дослідження: вивчення достатньої кількості опублікованих джерел (монографій, наукових статей тощо) вітчизняних та зарубіжних авторів; систематизація та аналіз різних думок і підходів, викладення власного погляду щодо розглядуваної проблеми; порівняння теоретичних поглядів учених і практичного вітчизняного та зарубіжного досвіду; формулювання висновків і рекомендацій.

Самостійний характер. Есе повинно бути не компіляцією, скомпонованого з кількох джерел, а оригінальним дослідженням, у якому автор обґрунтовано висловлює свою думку чи концепцію. Власне, цим і відрізняється есе від традиційних рефератів.

Стиль викладу – з урахуванням загальних позицій есеїстики, а саме емоційність, експресивність, використання метафор, аналогій і т.п. Такий ефект можливий завдяки простим реченням, доцільному застосуванню „найсучаснішого” розділового знака – тире. Слід урахувати, що стиль викладу матеріалу в письмовій роботі відображає особливості особистості.

Грамотність оформлення. Есе має бути написано грамотно, відповідно до норм літературної та професійної мови. При викладі матеріалу необхідно слідкувати за точністю формулювань та коректністю термінів і понять, що використовуються. При оформленні есе слід обов'язково посилатися на інформацію з інших джерел, а також на цитати, що наводяться в тексті. Покликання роблять одразу після закінчення цитати у квадратних дужках, де вказується порядковий номер джерела в списку використаної літератури та відповідні сторінки джерела (наприклад: [9, с. 15 – 16] або наприкінці абзацу).

Обсяг есе – 3 – 6 сторінки. Титульна сторінка не враховується. Розмір шрифту – 14, абзац – 1,25, міжрядковий інтервал – 1,5; поля верхнє – 2, нижнє – 2, лівє – 3,0, правє – 1,5; нумерація сторінок – зверху справа. Чому такий малий обсяг? Обсяг академічного есе

зумовлений спрямованістю цього типу письмових робіт у ВНЗ на формування в майбутніх фахівців умінь та навичок лаконічно, точно та красиво викладати свої думки, що є свідченням глибокого розуміння проблеми, наприклад, у Гарвардській школі бізнесу есе пишуть обсягом у 2 сторінки. Коли „менше слів, а більше діла”, виявляється рівень підготовки студента, бо вміння сказати точно, стисло і красиво – результат глибокого розуміння проблеми.

Слід чітко усвідомити, що есе – це не реферат, а суб’єктивне бачення того предмета, який ви дослідили, його творчий розвиток.

Критерії оцінювання есе:

- відповідність змісту темі есе;
- самостійність виконання роботи, оскільки плагіат – це морально-етична проблема,
- чітка та логічно вибудована композиція тексту есе;
- наявність у тексті авторської позиції з обраної теми;
- наявність аргументів на користь своєї позиції, зокрема прикладів (з власного життя, з наукової та науково-публіцистичної літератури, художньої літератури тощо);
- використання професійно-педагогічної термінології, тобто прагнення до наукового рівня міркувань;
- уміле використання прийомів порівняння й узагальнення для аналізу взаємозв’язку понять і явищ;
- логіка структурування доказів; висунуті тези супроводжуються грамотною аргументацією;
- ясність і чіткість викладу;
- наявність висновків;
- дотримання есеїстичного стилю, лексичних, граматичних і стилістичних норм літературної мови;
- відповідність вимогам щодо оформлення письмових текстів.

Типові помилки в підготовці навчального есе:

- відхід від теми, коли тема есе передбачає розкриття одних питань, а фактично розкриваються інші;
- відсутність структури, безсистем-

- ний виклад матеріалу, повторення одних і тих самих положень;
- логічні помилки, невміння виокремити головне;
 - невдале поєднання теорії з фактичним матеріалом;
 - використання риторики (тверджень) замість аргументації (доказів);
 - виклад інших думок без покликань на авторів цих ідей та без висловлювання власної позиції;
 - компліятивність;
 - недотримання методичних рекомендацій щодо оформлення роботи.

Рекомендована література

1. **Городнова А. А.** От эссе и реферата к курсовой, от выпускной квалификационной работы к диссертации : учеб.-метод. пособие / А. А. Городнова. – Н. Новгород : Изд-во Волго-Вятской акад. госслужбы, 2010. – 144 с. (<http://www.hse.ru/data/2015/02/03/1105728261/Городнова%20От%20эссе%20к%20...%202-е%20изд%20Книга.pdf>)
2. **Кайда Л. Г.** Эссе: стилистический портрет / Л. Г. Кайда. – М. : Флинта : Наука, 2008. – 184 с.
3. **Корчагина Л. М.** Как написать творческую работу по педагогике (эссе) : учеб.-метод. пособие / Л. М. Корчагина. – Рязань : Рязан. гос. ун-т им. С.Есенина, 2008. – 68 с. (http://dspace.rsu.edu.ru/xmlui/bitstream/handle/123456789/615/korchagina_kak_napisat_tvorcheskuu_rabotu_po_pedagogike.pdf?sequence=1)
4. **Эпштейн М.** Законы свободного жанра / М. Эпштейн // Эпштейн М. Все ссе : в 2 кн. – Кн. 1. – Екатеринбург : У-Фактория, 2005. – С. 490 – 492.
5. **Як написати успішне есе** : метод. рек. до написання есе / уклад. Шендеровський К. С. / Ін-т масової комунікації при КНУ імені Тараса Шевченка. – К., 2007. – 34 с. (journlib.univ.kiev.ua/ese_gol_2.doc)

НАВЧАЛЬНА ПРЕЗЕНТАЦІЯ

Навчальна презентація – це форма представлення навчального матеріалу за допомогою сучасних програмних засобів, логічно пов'язана послідовність слайдів, що об'єднані однією тематикою та загальними принципами оформлення.

Презентації є елементом візуалізації інформації, яка здійснює вплив на зоровий канал сприйняття, дозволяє задіяти в роботі над інформацією обидві півкулі мозку, зв'язати окремі елементи інформації логікою та асоціаціями, спрямовувати увагу та забезпечити акцентування на необхідних інформаційних блоках. Використання в презентаціях різних способів представлення інформації (текст, ілюстрація, анімація, таблиці, схеми тощо) підвищує повноту її сприйняття різними людьми.

За *структурою* комп'ютерні презентації поділяють на лінійні та розгалужені.

За *способом організації або відтворення* – слайдові та потокові презентації. Слайдова презентація розробляється й демонструється як послідовність слайдів. Слайд презентації – це окрема екранна сторінка, що може містити довільну текстову, графічну інформацію, відео- та звукові об'єкти, анімацію, гіперпосилання тощо. Дизайн слайдів передбачає врахування ергономічних вимог візуального сприйняття інформації. Поточкові презентації призначені для неперервного відтворення послідовності (поток) об'єктів із заздалегідь визначеним часом показу кожного з них. Фактично це відеофільм, наприклад, рекламного або навчального призначення.

За *структурою* презентації поділяють на лінійні та розгалужені. Презентації лінійної структури створюються для послідовного викладання матеріалу з використанням мультимедійних засобів. Презентації розгалужені містять гіпертекстові посилання.

За *способом функціонування*: презентація зі сценарієм (традиційна презентація зі слайдами, доповнена засобами кольорової графіки й анімації з виведенням відеоматеріалу на великий екран або монітор); інтерактивна презентація (діалог користувача з комп'ютером, користувач приймає рішення, який матеріал для нього

важливий, і здійснює вибір на екрані потрібного об'єкта за допомогою миші чи натисненням на клавіші).

За мовленнєвим завданням: презентація-інформування та презентація-переконання.

Основні переваги презентаційного подання матеріалу:

- інформаційна ємність (можливість у одній презентації розмістити великий обсяг графічної, текстової, звукової інформації);
- компактність (для презентації можна використовувати різні типи сучасних носіїв, що вирізняються малим розміром та зручністю);
- емоційна привабливість (презентації надають можливість подати інформацію не лише в зручній для сприйняття послідовності, але й ефектно поєднувати звукові та візуальні образи, добирати домінуючі кольори, що створюють в адресатів позитивне ставлення до інформації);
- наочність (презентація унаочнює, конкретизує чи обґрунтовує певні теоретичні положення);
- мобільність (загалом для презентації достатньо носія та комп'ютера, тобто вона може демонструватися в різних умовах);
- інтерактивність (можливість безпосередньо впливати на хід презентації);
- економічна вигода (тиражування презентацій на носії коштує набагато менше за друкування матеріалів);
- багатofункціональність (створена одного разу презентація згодом може застосовуватися в інших умовах та з іншою метою).

Існує багато досить потужних програмних засобів для створення повноцінних, насичених анімацією, звуковими ефектами, графікою й відеофільмами презентацій. Серед них є додатки, орієнтовані і на професійну роботу, і на роботу менш кваліфікованих користувачів. Найбільш відомими у цій галузі є Corel Presentation (у складі Word Perfect Office), Lotus Freelance Graphics (у складі Smart Suite), Macromedia Director Shockwave Studio, Microsoft PowerPoint XP.

На сьогоднішній час найширше використовуються програми MS PowerPoint (належить до слайдових систем опрацювання презентацій) та Adobe Flash (поточкова система опрацювання презентацій), у яких

достатньою мірою реалізовані найпопулярніші на сьогодні технології створення комп'ютерних презентацій.

Переваги програми MS PowerPoint: широкі можливості роботи з текстом та зображеннями, включення відео- та аудіофрагментів, анімації; достатньо зрозумілий інтерфейс; універсальність; можливість використання гіперпосилань для зміни визначеної послідовності демонстрації слайдів. Програма включає можливості малювання простих об'єктів і внесення зміни до малюнків і фотографій, відображення графіків і діаграм.

Основні технічні характеристики PowerPoint, поради щодо розміщення в презентаціях таблиць, графіків, схем, ілюстрацій та ін. представлено в спеціальній літературі¹.

Використання презентацій у навчально-виховному процесі має бути зумовлено певною дидактичною метою, урахувати особливості змісту конкретної предметної галузі, вікові та індивідуальні особливості учнівської та студентської молоді. Жодна презентація не замінить живого спілкування педагога з учнями. Надмірне захоплення презентаціями на уроках поступово позбавляє вчителя можливості та необхідності імпровізації. Іноді презентації PowerPoint – це милиці, що допомагають викладачу не забути матеріал. усе залежить від викладача – добре підготовлене заняття презентація прикрасить, а поганому – усе одно не допоможе. У шкільній практиці презентації можуть бути використані з метою актуалізації знань (питання у вигляді відеоряду, малюнку, що потребує коментарів тощо), як супровід пояснення вчителем нового матеріалу, для первинного закріплення знань, узагальнення та систематизації.

¹ Вашук О. М. Презентація навчальних і наукових матеріалів : електрон. навч. посіб. / О. М. Вашук, В. О. Нелюбов. – Ужгород : ЗакДУ, 2012. – 164 с. (<http://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/3846>).

Вашкевич Э. В. Видеосоучитель. PowerPoint 2007. Эффективные презентации на компьютере / Э. В. Вашкевич. – СПб. : Питер, 2008. – 240 с.

Левченко О. М. Основи створення комп'ютерних презентацій : навч. посіб. / О. М. Левченко, І. В. Коваль, І. О. Завадський. – К. : Вид. група ВНУ, 2009. – 368 с.

Леонов В. PowerPoint 2010 с нуля / В. Леонов. – СПб. : Эксмо, 2010. – 320 с. (http://www.proklondike.com/books/webdesign/vasilij_leonov_-_powerpoint_2010_s_nulya.html)

Структура навчальної презентації

Титул.
Зміст
Основна частина
Висновки
Список використаних джерел

Титул. На титульному слайді необхідно вказати назву навчального закладу, тему презентації, прізвище та ініціали студента, факультет (інститут), курс, групу.

Зміст. Цей слайд має містити перелік основних питань, ключових проблем, що передбачається розкрити в навчальній презентації.

Основна частина. Виклад змісту навчальної презентації в єдності тексту, ілюстрацій та інших засобів графічної візуалізації інформації. Основна частина навчальної презентації має бути структурована відповідно до розробленого змісту, відповідати вимогам щодо змісту навчальних презентацій.

Висновки. На закінчення презентації обов'язково слід зробити висновки й підбити підсумки. У висновках нагадайте проблему, якій була присвячена презентація, і основні напрями її вирішення.

Список використаних джерел. Необхідно вказати джерела цитування і текстів, і ілюстрацій. Це стосується цифрового матеріалу, схем, інфографіки, запозиченої в Інтернеті.

Загальні вимоги до навчальних презентацій

- Кількість слайдів 15– 17.
- Ретельно структурована інформація.
- Стислий виклад матеріалу, максимальна інформативність тексту.
- Єдине стильове оформлення презентації. Естетичність та гармонійність оформлення.
- Дотримання правил використання шрифтів. У презентації не рекомендується використовувати більше 2-х шрифтів різного написання та зловживати розмірами шрифтів (тобто кеглем) і різними їх написаннями, тобто *курсивом*, підкресленнями та **жирним** шрифтом.
- Оптимальне сполучення кольорів.

- Ілюстрації та графічні елементи мають органічно доповнювати текст.
- Дотримання норм літературної мови. Усю текстову інформацію потрібно ретельно перевірити на відсутність орфографічних, граматичних і стилістичних помилок.

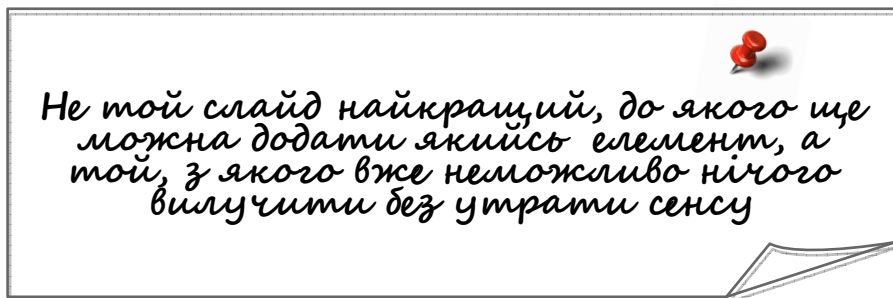
*Одні презентації викликають захоплення, а інші нудьгу!
І чому так?*

. Вимоги до змісту навчальної презентації

- Лаконічність, максимальна інформативність тексту.
- Достовірність представленої інформації.
- На одному слайді розміщується мінімальний закінчений обсяг інформації, звичайно це одна думка. Проте для представлення місткої думки може знадобитися кілька слайдів. Не перевантажуйте слайд інформацією!
- Ніколи не переносьте весь текст з підручника, джерела Інтернет на слайд! У якості текстових блоків на слайді необхідно розміщувати тільки тексти, що вимагають точного висловлювання: формулювання, цитати, пояснюючі підписи до зображень і т. п.
- Кожному положенню (ідеї) треба відвести окремий абзац.
- Головну ідею треба викласти в першому рядку абзацу.
- Текст має складатися з коротких слів та простих речень.
- Дієслова мають бути в одній часовій формі.
- Заголовки мають привертати увагу аудиторії та узагальнювати основні положення слайду.
- Бажано на одному слайді поєднувати різнотипну інформацію (текст, ілюстрація, схема тощо).

ДИЗАЙН НАВЧАЛЬНИХ ПРЕЗЕНТАЦІЙ

Розробка хорошого стилю – професійна дизайнерська робота. Але якщо ви в цьому не досвідчені, то варто дотримуватися простого правила: не прагніть до краси, прагніть до простоти, доступності і зрозумілості. Доцільно звернутися до спеціальної літератури з проблем дизайну презентацій¹.

Один з провідних фахівців у галузі презентацій у 2007 р. опублікував в Інтернеті презентацію „Смерть через PowerPoint (і як від неї рятуватися), у якій відзначив, що щоденно в усьому світі створюється 30 млн. презентацій та 50% з них – нестерпні².

Яким би складним не був матеріал, що презентується, слайд повинен бути простим і зрозумілим. Крім того, важливо щоб усі слайди основного змісту були оформлені в єдиному стилі, який формується колірним рішенням, параметрами текстів, способом подачі графічної інформації, ілюстрацій тощо. Єдиний стиль забезпечує цілісне сприйняття презентації. Стиль включає: загальну схему шаблону: спосіб розміщення інформаційних блоків; загальну

¹ Вильямс Р. Дизайн для Недизайнеров : пер. с англ. / Р. Вильямс. – СПб. : Символ-Плюс, 2008. – 192 с. (http://vk.com/doc-49281415_275192057?dl=e5f84f69b01e756af3). Каптерев А. Мастерство презентации. Как создавать презентации, которые могут изменить мир : пер. с англ. / Алексей Каптерев. – М. : Манн, Иванов и Фербер, Эксмо, 2012. – 336 с. (http://vk.com/doc3552842_365506123?hash=2816fe02faf63bd137&dl=96bf6a1db466069026)

² Каптерев А. Смерть через PowerPoint (и как от нее спастся) / Алексей Каптерев [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://unecon.ru/sites/default/files/death-by-powerpoint-rus1140.compressed.pdf>

кольорову схему дизайну слайдів; колір фону; параметри шрифтів (гарнітура, колір, розмір), що використовують для різних типів текстової інформації (заголовки, основний текст, пояснення до ілюстрацій та ін.), способи оформлення ілюстрацій, схем, таблиць та ін.

Основні рекомендації щодо компонування слайдів у презентації:

- Не перенавантажуйте слайд інформацією, яка легше сприймається малими порціями.
- Уникайте тісноти на слайді – „повітря”, вільний простір, що відокремлює малюнки, написи, тексти, поліпшує сприйняття, підвищує інформативність.
- Важливу інформацію (наприклад, висновки, визначення, правила тощо) треба подавати великим та виділеним шрифтом і розміщувати в центрі або в лівому верхньому кутку слайда. Другорядну інформацію бажано розміщувати внизу слайда.
- Необхідно надати перевагу горизонтальному розташуванню інформації.
- Ілюстрації та текст мають бути максимально наближені один до одного (принцип просторового розміщення Р. Мейєра). Ситуації, коли ілюстрація знаходиться на одному слайді, а пояснювальний текст – на іншому, неприпустимі.
- Усі таблиці, схеми, діаграми, графіки тощо повинні мати назву, яка в таблицях розташовується над, а в усіх інших різновидах – під зображенням.

Єдиної думки щодо кількості слайдів, які може містити презентація, не існує. Усе залежить від специфіки теми, завдань та змісту матеріалу, особливостей аудиторії (вік, соціально-психологічні ознаки і т.п.), наприклад, Том Пітерс, автор світових бестселерів „У пошуках досконалості” та „Уявіть себе”, готував презентації по кілька сотень слайдів. А от Гай Кавасаки, чий метод роботи з PowerPoint навіть отримав назву „метод Кавасаки”, розкривав тему свого виступу за допомогою 10 слайдів.

У випадку, якщо слайди вашої роботи покликані бути не лише фоном для мовлення, а ще й джерелом важливої інформації, користуйтеся правилом 10 – 20 – 30. Це означає, що 10 слайдів має бути показані за 20 хвилин виступу, причому мінімальний розмір шрифту дорівнює 30. Така швидкість перемикання наочного матеріалу можлива, якщо графіки або схеми, які ви демонструватимете, мають критичне значення для розуміння матеріалу.

Фон навчальної презентації

Колір фону та тексту презентації мають бути контрастними. Найоптимальніший варіант – темний шрифт тексту на світлому фоні (легкі, пастельні тони). Фон на всіх слайдах основного змісту повинен бути однаковим. По можливості слід уникати використання фонових малюнків і складних текстур з крупних елементів, якщо тільки вони не несуть смислове навантаження.

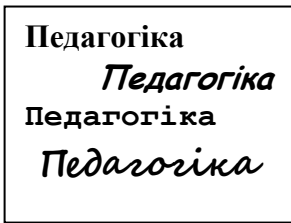
Загальні правила використання шрифтів

На ефективність сприймання тексту в презентаціях значно впливають вид шрифту, його розмір, використання ефектів накреслення та загальний обсяг тексту на слайді презентації.

У презентаціях шрифти рекомендується використовувати стандартні – Times New Roman, Arial. Краще за все обмежитися використанням **одного або двох шрифтів** для всієї презентації, наприклад, основний текст презентації – шрифт Times New Roman, заголовок слайду – Arial.

Для навчальних презентацій рекомендовано гарнітури зі спрощеним алгоритмом розпізнавання, наприклад, **шрифтом Arial**.

Створюючи презентації для перегляду в електронному вигляді або показу слайдів, використовуйте шрифти, які гарно виглядають на екрані. Шрифти Verdana, Tahoma, Bookman розроблені спеціально для використання на веб-сторінках. Рекомендовані для навчальних презентацій шрифти представлено в Таблиці 20.

Таблиця 20

Оптимальні шрифти для навчальних презентацій

Шрифт	Приклад написання
Times New Roman	Навчальна презентація
Arial	Навчальна презентація
Verdana	Навчальна презентація
Tahoma	Навчальна презентація
Bookman	Навчальна презентація

В окремих випадках для заголовків можна використовувати й декоративний шрифт, якщо він добре читається, наприклад, Monotype Corsiva, Mistral, Georgia, Comic Sans MS.

Кегль шрифту залежить від типу, фону презентації, обладнання для проектування. Розмір шрифту для навчальної презентації: для заголовків – не менше 28 – 30 пт., для інформації – 22 – 24 пт. Дрібний шрифт неможливо буде прочитати на слайді. У той же час крупний шрифт займає багато місця на екрані й утруднює компактну організацію слайду.

Напівжирний шрифт і курсив використовуються лише для виділення – часте використання послаблює їхню ефективність. При цьому варто звернути увагу, що важливу інформацію краще виділяти кольором і напівжирним шрифтом, а не іншою гарнітурою.

Не варто користуватися підкресленням, оскільки у сприйнятті активних користувачів Інтернет підкреслювання пов'язано із гіперпосиланнями.

Для основного тексту не рекомендується використовувати прописні букви.

Особливості використання кольорів у презентаціях

Кольорова гама – це найбільш активний засіб у створенні стилю презентації. Вибір кольору завжди суб'єктивний, але має враховувати психофізіологічні особливості сприйняття кольорів людиною.

Стимулювальні (теплі) кольори сприяють збудженню й діють як подразники (за спаданням інтенсивності впливу: червоний, оранжевий, жовтий).

Дезінтегрувальні (холодні) кольори заспокоюють, викликають сонливий стан (у тому самому порядку: фіолетовий, синій, блакитний, синьо-зелений, зелений).

Нейтральні кольори: світло-рожевий, жовто-зелений, коричневий.

Зазвичай у кольоровій гамі презентації використовується **2 – 3 кольори**. Можуть також використовуватися 2 – 3 кольори, що є відтінками основного й додаткових кольорів. Бажано, щоб кольорова схема була однаковою для всіх слайдів. Складання кольорової схеми презентації починається з вибору трьох базових кольорів: фону – тексту – заголовків. Для фону та тексту необхідно використовувати

контрастні кольори. Кольорова схема має бути однаковою для всіх слайдів.

Особливості сприйняття різних сполучень кольорів представлено на Рис. 50.

Поєднання кольорів символів тексту і тла

Колір тла	Колір символів	
	Добре поєднуються	Погано поєднуються
Чорний	Білий Помаранчевий Червоний Жовтий	Синій Фіолетовий Зелений
Білий	Чорний Синій Червоний Зелений	Бліді відтінки всіх кольорів
Червоний	Чорний Білий Жовтий Помаранчевий	Синій Зелений Фіолетовий
Помаранчевий	Чорний Білий Жовтий	Зелений Синій Блакитний
Жовтий	Чорний Зелений Синій Червоний Блакитний	Білий Бліді відтінки всіх кольорів
Зелений	Білий Червоний Блакитний	Чорний Синій Фіолетовий
Блакитний	Чорний Білий Жовтий	Зелений Фіолетовий
Синій	Білий Червоний Жовтий Помаранчевий	Чорний Зелений
Фіолетовий	Білий Червоний Помаранчевий Жовтий	Чорний Зелений Синій

Закономірність – чим контрастніший текст від тла, тим краще він читається.

Рис. 50. Поєднання кольорів тексту й фону

Поєднання двох кольорів – кольору знака й кольору фону – суттєво впливає на зоровий комфорт, причому деякі пари кольорів не тільки стомлюють зір, а й можуть спричинити стрес (наприклад: зелені символи на червоному фоні).

Варіанти сполучення кольорів представлено в Таблиці 21.

Варіанти сполучення кольорів у презентаціях

Чорні літери на білому фоні	Відмінно
Чорні на світлому фоні	Відмінно
Чорні на світлому фоні	Відмінно
Чорні на жовтому	Добре
Зелені на білому	Добре
Сині на білому	Добре
Червоні на білому	Задовільно
Червоні на жовтому	Задовільно
Зелені на червоному	Погано
Помаранчеві на білому	Погано
Темно зелені на коричневому	Погано

Використання графічних об'єктів та ілюстрацій

При використанні графіки та ілюстрацій у презентаціях необхідно дотримуватися правил та рекомендацій, що зумовлені законами сприйняття людиною зорової інформації. Зображення більш інформативне, легше запам'ятовується, ніж текст. Графіка (малюнки, фото, схеми, діаграми) мають органічно доповнювати текстову інформацію. У презентаціях необхідно уникати графічних зображень, ілюстрацій, які не пов'язані із змістом, інформативною частиною презентації. Необхідно використовувати якісні зображення *оптимального розміру та роздільної здатності*, бажано з попередньою підготовкою в графічному редакторі.

Таблиці на слайдах повинні бути простими й зрозумілими. Неприпустимо застосування великих таблиць зі складною структурою. Краще представити графіки, що побудовані на основі цих таблиць.

Схеми є одним з найбільш ефективних і наочних засобів представлення зв'язаних даних. Схеми на слайдах доцільно створювати за допомогою інструментів Автофігур.

Якщо в презентації використовуються ілюстрації авторського типу (ілюстрації з авторських сайтів, з авторськими підписами, інфографіка тощо), то необхідно вказувати автора (або безпосередньо під ілюстрацією, або в списку використаних джерел). Ця вимога зумовлена і науковою етикою, і законами про захист авторських прав.

Підписи до ілюстрацій розташовуються під малюнком, фото, схемою. Графічні зображення найкраще сприймаються, якщо вони розташовані ліворуч від тексту. На одному слайді не доцільно представляти більше 2 – 3 малюнків.

Алгоритм роботи над навчальною презентацією

Підготовка навчальної презентації передбачає кілька етапів (Рис. 51).

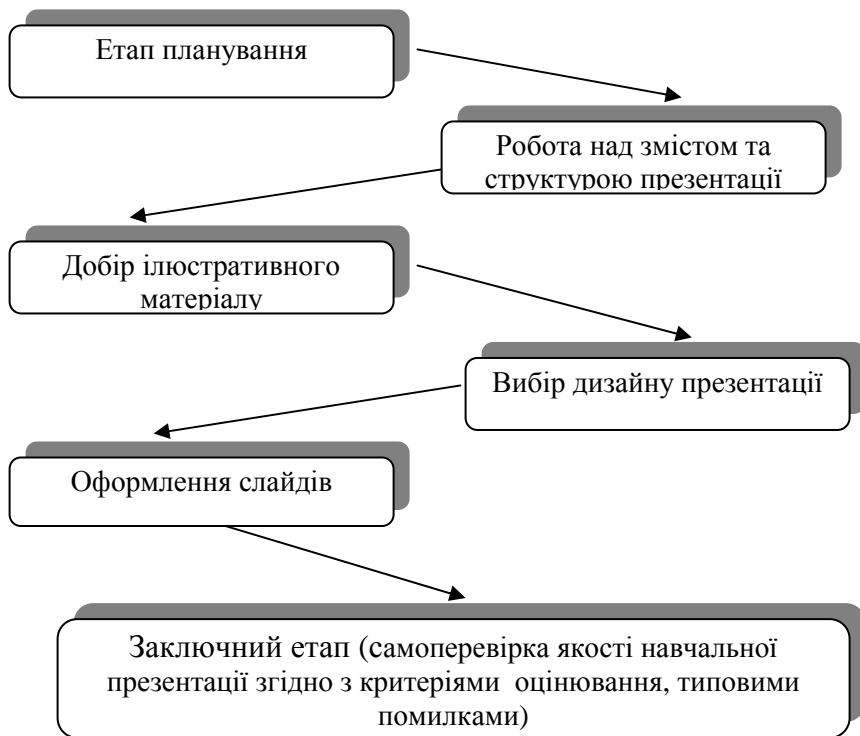

Рис. 51. Алгоритм роботи над навчальною презентацією

Етап планування передбачає вибір теми презентації, визначення її мети та провідної ідеї.

Робота над змістом та структурою презентації включає інформаційний пошук за темою презентації з використанням ресурсів Інтернету, матеріалів бібліотек, узагальнення та систематизацію

відповідного матеріалу, ущільнення та структурування інформації, складання переліку ключових питань. Зміст презентації може бути представлений у таких варіантах: у хронологічному порядку (зокрема за логікою „опис процесу (явища, події) у минулому – у теперішньому – у майбутньому”, у порядку пріоритету (акцентування уваги на загальному, потім – на частковому, від загальних положень до конкретних висновків), за тематичною послідовністю, за принципом „проблема – рішення”.

На етапі добору ілюстративного матеріалу здійснюється пошук відповідних ілюстрацій, малюнків, підготовка схем та таблиць для відображення їх на слайдах згідно з логікою, метою та специфікою матеріалу..

Вибір дизайну презентації передбачає обґрунтований вибір стилю оформлення слайдів, вибір кольору фону, розміру та кольору шрифтів для титульного слайду, заголовків структурних частин та тексту презентації. При виборі стилю презентації можна скористатися готовими шаблонами, але необхідно критично проаналізувати їхню якість та відповідність вимогам.

Етап оформлення слайдів передбачає технічну реалізацію задуму навчальної презентації засобами тієї чи тієї комп'ютерної програми.

На заключному етапі здійснюється самоперевірка якості навчальної презентації згідно з відповідними критеріями, з урахуванням типових помилок.

Критерії оцінювання навчальних презентацій

- Відповідність змісту презентації обраній темі.
- Самостійність підготовки.
- Наявність усіх структурних елементів навчальної презентації.
- Виважене структурування презентації. Дотримання принципів науковості, послідовності у відборі текстового матеріалу.
- Гармонійність дизайну. Стильова єдність оформлення. Дотримання правил використання шрифтів, кольорових сполучень тощо.
- Відповідність ілюстрацій змісту презентації.
- Дотримання норм літературної мови.

Типові помилки в підготовці навчальних презентацій

- Невідповідність змісту презентації темі.
- Відсутність титульного слайду, списку використаних джерел.
- Відсутність логічного завершення презентації у вигляді висновків, змістовного узагальнення.
- Розміщення на слайді великого обсягу текстового матеріалу, для читання й осмислення якого необхідно багато часу. Інформаційна надмірність тексту презентації.
- Відсутність покликань на цифровий матеріал, використані цитати.
- Перевантаженість презентацій ілюстративним матеріалом, який не стосується її змісту, а часто заважає розумінню основного тексту.
- Створення так званого „реферату з малюнками”, тобто використання слайдів з текстовою інформацією, переписаною з підручників, посібників, Інтернету, замість формулювання тез чи ключових, опорних слів та фраз.
- Порушення вимог щодо дизайну презентації: відсутність стильової єдності в оформленні всіх слайдів презентації; невідповідність кольору фону та тексту; невдалий вибір кольорової гами, використання в дизайні більше 3-х базових кольорів; використання шрифтів, що утруднюють сприйняття тексту; відсутність відступів від краю слайду (поля).
- Наявність граматичних помилок.

Рекомендована література

1. **Ващук О. М.** Підготовка лекцій-презентацій : навч. посіб. / О. М. Ващук, В. О. Нелюбов. – Ужгород : ЗақДУ, 2005. – 66 с. (<http://www.zakdu.edu.ua/ua/downloads/iit/makingpresent.pdf>)
2. **Ващук О. М.** Презентація навчальних і наукових матеріалів : електрон. навч. посіб. / О. М. Ващук, В. О. Нелюбов. – Ужгород : ЗақДУ, 2012. – 164 с. (<http://uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/3846>).

3. **Вашкевич Э. В.** Видеосамоучитель. PowerPoint 2007. Эффективные презентации на компьютере (+CD) / Э. В. Вашкевич. – СПб. : Питер, 2008. – 240 с.
4. **Вильямс Р.** Дизайн для Недизайнеров : пер. с англ. / Р. Вильямс. – СПб. : Символ-Плюс, 2008 – 192 с. (http://vk.com/doc-49281415_275192057?dl=e5f84f69b01e756af3)
5. **Каптерев А.** Мастерство презентации. Как создавать презентации, которые могут изменить мир / Алексей Каптерев ; пер. с англ. С. Кировой. – М. : Манн, Иванов и Фербер, Эксмо, 2012. – 336 с. (http://vk.com/doc3552842_365506123?hash=2816fe02faf63bd137&dl=96bf6a1db466069026)
6. **Каптерев А.** Смерть через PowerPoint (и как от нее спастись) [Электронный ресурс] / Алексей Каптерев. – Режим доступа : <http://unecon.ru/sites/default/files/death-by-powerpoint-rus1140.compressed.pdf>
7. **Лазарев Д.** Презентация. Лучше один раз увидеть! / Д. Лазарев. – М. : Изд-во „Альпина Бизнес Букс”, 2009. –144 с.
8. **Левченко О. М.** Основы створення комп'ютерних презентацій : навч. посіб. / О. М. Левченко, І. В. Коваль, І. О. Завадський. – К. : Вид. група ВHV, 2009. – 368 с.
9. **Леонов В.** PowerPoint 2010 с нуля / Василий Леонов. – СПб. : Эксмо, 2010. – 320 с. (http://proklondike.com/books/webdesign/vasilij_leonov_-_powerpoint_2010_s_nulya.html)
10. **Ракута В. М.** Microsoft Office PowerPoint 2007 (2010) для педагогічних працівників : навчальний посібник / В. М. Ракута. – Чернігів : ЧОППО ім. К. Д. Ушинського, 2013. – 43 с. (<http://dist.org.ua/pluginfile.php/1764/course/section/1530/PowerPoint%202007.pdf>)
11. **Уорио Д.** Презентации в PowerPoint. 10 советов и предостережений [Электронный ресурс] / Д. Уорио. – Режим доступа : <http://microsoft.com/rus/smb/themes/marketing/article5.mspx>.
12. **Чатіл І.** Microsoft Office PowerPoint 2007 : метод. посіб. для вчителів / І. Чатіл, Б. Чатіл. – К., 2008. (http://msdb-downloads.azurewebsites.net/Education/partnersInLearning/MS_powerpoint.pdf)

Навчально-методичне видання

*Бутенко Людмила Леонідівна
Ігнатович Ольга Геннадіївна
Швирка Вікторія Миколаївна*

Структурно-логічні схеми. Таблиці. Опорні конспекти. Есе. Навчальні презентації: рекомендації до складання : метод. посіб. для студ. / уклад. : Л. Л. Бутенко, О. Г. Ігнатович, В. М. Швирка. – Старобільськ, 2015. – 112 с.

За редакцією авторів

Комп'ютерний макет – Л. Л. Бутенко

Здано до склад. _____ 2015 р. Підп. до друку _____ 2015 р.
Формат 60x84 1/16. Папір офсет. Гарнітура Times New Roman.
Друк ризографічний. Ум. друк. арк. 4,6. Наклад __ прим. Зам. № ____.
